

Nyolcvanéves lenne

Nagy László

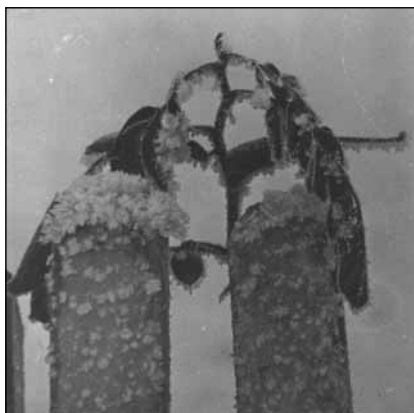
(Felsőiskáz, 1925. július 17–
Budapest, 1978. január 30.)

„Mintha a család jövőjét anyánk már akkor érezte volna, mikor egy hirtelen elhatározással eldobta a kapát, és elrohant Pápára, s középiskolába íratta gyerekeit. Ha neki nem sikerült, legalább mi ne legyünk parasztok. De azt ő nem gondolhatta, hogy azon túl még egy süllyedő világból is kiment mindannyiunkat.” (Ágh István)

MEDVEZSOLTÁR

MENYEGZŐ

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

VII. évfolyam 5. szám

Kiadja a Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából a Napkút Kiadó Kft., Megjelenik évente tízszer.
Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztőségi titkár: **Balázs Ilma**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.
Szerkesztők: **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (próza), **Király Farkas** (vers),
Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Pencz Levente** (környezet), **Szondi Bence** (tördelés).
Napút-kör: **Csűrös Miklós**, **Gráfik Imre**, **Kosáry Domokos**, **Lászlóffy Aladár**,
Osztovits Levente, **Sánta Ferenc**, **Schwajda György**, **Konrad Sutterski**,
Sütő András, **Székely Magda** (tiszteltetelli konzulensek). • Alapította: **Masszi Péter**.
Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. • Telefon: (1) 225-3474
E-mail: napkut@axelero.hu • Honlap: www.napkut.hu
Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Rt. és az NH Rt.
ISSN: 1419-4082

Nagy László emlékezete . . . . . (a borítóbelsőn)

Évgyűrűk

Ágh István: Vízitalás egy túlsó tájon 3

...viszi át a szerelmet

Jánosi Zoltán: „Szólitlak, hattyú” 6

Nagy László-kézirat 1976-ból 14

Csűrös Miklós: Nagy László és Arany úr. 17

Fodor Miklós: Harc a vitális erőkért 23

Marosvölgyi Gábor: Létkérdés a vers. 29

Vincze Ferenc: Haramiak, garabonciások,
szegénylegények 35

Szóvár

Balázs Géza: A szállóige születése 39

Hetedhét

Sári László: A tested hússzirmú virág 43

Abilio Estévez: A másvilág küldötte
(Matolcsi Balázs fordítása) 50

Loriot: Tojás reggelire
(Posta Ákos István fordítása) 54

Małgorzata Nowicka: És most egy kis reklám
(Ádám Andrea fordításai) 56

Dragan Velikić: Álmodott élet
(Bognár Antal fordítása) 59

Venko Andonovszki: A szófogadatlanok ábécéje
(Hász Magdolna fordítása) 62

Tárlat

Csete Ildikó munkái . . . . (a színes mellékleten)

Balázs Géza: A Pannon-tengeri töredékek . . . 65

Ti(n)ők

Merényi Krisztián víziója 70

Magyar László András elbeszélése 72

Csepregi János története 76

Csomós Róbert novellája 79

Murányi Róbert kisprózája 82

nextepp béla története 86

Böloni Péter versei 96

Csokonai Attila verse 97

Köllő Csongor versei 98

Jahoda Sándor verse 99

Ayhan Ey Gökhán versei 100

Muszkla Sándor verse 101

Borbély András verse 102

Berek

Zágoni Miklós: Az éghajlatváltozásról
– másképpen 103

Gyurkovics Tibor dalai 107

Téka

Telegdy Bernát: A vén cigány
(Vörösmarty Mihály: A vén cigány) 109

Lukáts János: „De szeretnék
Richard lenni, Harmadik!”
(Kosztolányi Dezső: Nero, a véres költő) 113

Lászlóffy Csaba: A május titka
(Emlékezés Páskándi Gézára). 116

Ablak

Novotny Tihamér: Eöry Emil AKT-OK
címmű kiállítása 117

Németh István Péter: Vallomás
egy levelezés fölött (Volt idő. Tüskés Tibor
és Mészöly Miklós levelezése) 120

Király Farkas: Ez történt közben
(Szántai János: Sziszüphosz továbblép). . 126

Báger Gusztáv: Nyolcas sorok melankóliája
(a hátsó borítóbelsőn)

Illusztrációk:

Móser Zoltán felvételei. . . . . borítóbelső, 5

Melléklet

József Attila-emlékévé 4.

Karaffa Gyula, Posta Ákos, Lászlóffy Csaba,
Falusi Márton, R. Deli József, Nagy László, Király
Farkas, Czégő Zoltán, Balajthy Ferenc, Móritz
Mátyás, Ayhan Ey Gökhán

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

VII. évfolyam 5. szám

...viszi át a szerelmet

„Tihanyi alapítólevél – térképen”

E számunk képzőművész vendége Csete Ildikó textiltervező iparművész. Művészetének tárgya, konkrét és átvitt értelemben is, a magyar civilizáció öröksége. Műveiben anyaggal, jellel, jelentéssel és jelentőséggel találkozunk, s mindez együtt jelenlétet teremt. Az utóbbi évtizedben készült munkái, az Ómagyar Mária-siralom, a Szent István intelmei, a Halotti beszéd és könyörgés textilművészeti méretekben monumentális újítások, és tovább örökítik hagyományainkat.

Folyóiratunk támogatói:

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ágh István

Vizitálás egy túlsó tájon

Gyakran kísért a visszatérő álom valami nem létező faluról. A hosszú árnyú, sűrű alkonyi fényben különös ismerősök élnek ott, s mintha csak én lennék e világi közülük. Fényképhez való pózban, egyszer csikósjelmezben, máskor katonaruhában, majd csapott karimájú kalapban, nyakkendősen húzza ki magát az apám, mintha leánykérés előtt tekintene a tükörbe. Anyám eladó lány korában a műterem díszletére könyököl, csinos új ruhában szorong, mert muszáj szépnek lennie, hisz a fénykép legényfogásra készül. Anyai nagyapám csákovával a fején tekint szét magabiztosan, nem hősi halálára készülően. De nagyanyáim már öregén maradtak az utódra, s titokban biztosan, ha a vénségük szegyenéből semmi sem látszik arcukon. Mögöttük arctalan kísértetek.

Milyenek voltak őseim, dédjeim, úkeim, szépapáim és szépanyáim? Mi maradt utódaikban a kétjárásnyi rokonságból? Mit adtak át magukból a felső-iszkázi férfiak, a katolikus plébánia, s a hűbéri földek falvaiból választott somlővásárhelyi, csősz, kisszöllősi asszonyok s a távolabbi vidékről idekerült nyárádi édesanyám? Az apai ágra vall kerekded arcomból egyre határozottabb orrom, s szimatol a köd előttem, köd utánam apai árnyak nyomában.

A XVII. század végéig nyomozhatok az anyakönyvben az első megnevezett elődig. Nagy János azon a jobbágyportán született, ahol apám is, a Felsőiszkáz 18.-ban. S azt hiszem, az idő azért kegyelmezett meg mostanáig ennek a háznak, hogy képzelődésem szállása lehessen. Legutóbb már senki sem lakta, nem is maradt a családké, lebontották, csupán egy macska ül az ezer év lábnyomai fölött.

Nem játszadózom az ezer évvel. Falum az 1010-ben alapított vásárhelyi bencés apáca kolostor hűbérese volt a szomszédos Csősszel, Kisszöllőssel. A házasságok is az ősi határokon belül kötöttek. S amikor ezt a számukra íratlan törvényt napapám két lánya és a fia is megszegte, elkezdődött a család szétszóródása. Mára egyetlen rokonhoz sem mehetek haza. Bár a történelmi megállapodottság miatt valamiképpen mindannyian rokonok lehetünk, ahogyan régi földjeink szomszédai azonos jobbágytelekre, fölmenőim testvéreire utalnak.

Csak arról hallottam, hogy dédapám apjának is Ferenc volt a neve, s most az anyakönyvben négy Ferencet találok szépapám apjáig: született 1720. augusztus 25-én. Béla apámig gyermekhalálok minden nemzedékben. Fehér koporsók, halva született nevezetlenség, hamar felejtett nevűek ládikái, szentjánosbogár-világosságba zsugorodva pötytyözik a nyáresti temetőt. A családfán húsz korai halál. A jobbágyok még az Istennek is adóztak mint az Isten szegény hűbéresei. Tizenegyen vitték a nemzetséget tovább. Kiegyezve a sorssal, letörölték a könnyeiket, munkára fordították őket az éhes állatok, s befogtak, amikor annak ideje lett. Történetük az apácarend története a falu, a föld, a vadon erdő terében.

Ráfoghatom-e a változások kezdetét arra, hogy dédapám az István nevet választotta fiának, lemondván a családi hagyományról? Hiszen ő sem tartotta be a törvényt, amikor bognármesterséget tanult. Sőt, 1848 őszén népfőlkelőnek állt, s világgá ment Jellasics seregének úzése közben. Talán a csökkenő jobbágytelkek műveléséhez túlzottan tehetséges lévén, kiterjeszkedett egy mesterségbe, s keze, észjárása attól is fürgébbé nevelődött. Fölfedezte a szórórostát. Ott a környéken ő az első, és büszke lehetett rá, ha olyan fontosnak tartatott a családi emlékezésben, a Bognár ragadványnevé utódai között. Féltelkes jobbágyként érte a fölszabadítás, s akkori tulajdonát István fiával és kisszöllősi menyé révén 25 holdra gyarapították, szőlőjük lett a Somlón. A nagyobb gazdaságtól szűkös porta helyett módos házat emeltek falu végi földjükön. A kúriának tetsző épület mellé virágoskertet, gyümölcsöst, nyárost telepítettek. De az új házat ő már nem érthette meg a XX. század elején. Nagypám sem élvezhette sokáig, hirtelen meghalt a mezőn a világháború második évében. Lehet, így mentette meg az apámat, aki emiatt szerelhetett le a keleti frontról. Olyan csöndes, látványtalan szorgalmú ember, akivel nem történt semmi említésre méltó. Pedig ő teremtetten meg azt a birtokot, amit én is a mienknek mondhattam. Polgárosodó mivoltára vall a ház, a gazdasági épületek mérete és rendje, az újmódi bútorok s elképzelései gyermekei sorsának intézésében. Fiát a korszerű gazdálkodásra taníttatta, egyik lányát városi kocsmároshoz, a másikat pesti ipari munkáshoz adta férjhez. De már az abbeli kiemelkedéssel is elkezdődött a család veszte, a majdani kiszolgáltatottság a kezdeti szerencsében. Nagylaki születésű volt a pesti veje, aki a háború alatt hazamenekítette nagynénémet négy gyerekével, hogy aztán a trianoni határ mögé kerülve, a három fiú és a lány visszaszökjön, s ideát éljék meg a hontalanság nyomorúságát s a '45-ös összeomlás után végül a két fiú Franciaországba és Amerikába szakadjon ki.

1922 szeptemberében somlószellői rokonai szüretre hívták a tizenhét éves nyárádi lányt. A közelben szüretelő Nagy Béla megszólította Vas Erzsébetet. Újév másnapján megesküdték a nyárádi katolikus templomban. Hirtelen kiragadta apám tizenhat évvel fiatalabb anyámat, s a két kocsi való vendéggel Felsőiskázra repültek a nyáradiak nélkül. Fiúi szemérmem tiltja az érzelmeikről való képzelődést, csak azt mondhatom, a hozománynak talán a szerelem is volt a ráadása. A tizennyolc éves fiatalasszony hadiárvasorsot hagyott maga mögött, és a lakodalom másnapján az anyósa elküldte a háztól a szolgálólányt. Még abban az évtizedben megszülettek a testvéreim, a bátyám és a két nővérem. Házasságuk negyvenhat éve alatt életüket állandóan meggyötörte a történelem. Gazdasági válság, a földvásárlás adóssága sújtott bennünket. Az

oroszk kiürítették a házat. Nemzedékek gürcölését tette hiábavalóvá a kolhoz, hogy aztán a tenyészlovaiba szerelmes apám egyetlen kecskét legeltető vénemberként mondjon le a világról.

Mintha a család jövőjét anyánk már akkor érezte volna, mikor egy hirtelen elhatározással eldobta a kapát, és elrohant Pápara, s középiskolába íratta gyerekeit. Ha neki nem sikerült, legalább mi ne legyünk parasztok. De azt ő nem gondolhatta, hogy azon túl még egy süllyedő világból is kiment mindannyiunkat. S csak ő, az idegenben oly érzékennyé változott lélek képes erre a történelmet megelőző cselekedetre, melynek akkor még beláthatatlan szakadás lett az ára.

Agó István

A SZÜLŐI HÁZ

PÁPA

Jánosi Zoltán

„Szólítlak, hattyú”

A társadalomértelmező Nagy László arcképéhez

(Tanulmányrészlet)

*„Éneket a zsarnok futásáról
írni kell, írni hatalmasat
gyalázatát nehogy feledje
nehogy reménye legyen”*

„Európa, íme, itt vagyok”. Az európaiság egyik legfontosabb ismérvének Jean-Baptiste Duroselle a minden gáton felülemelkedni képes alkotó emberi szellemet nevezi meg. „Európa még mindig vezető szerepet játszik... az emberi szellem lehetőségeinek alkotó kihasználásában... Négy száz év legjelentősebb találmányai mind Európából származnak. Az ipari forradalom kezdetben angol jelenség volt, csak azután lett általános egész Európában.” 1958 és 1970 között ez a szellem tágul egyetemes horizontúvá – a *Regében* 1956-ra egyszer már megteremtett igényekhez hasonlóan – újra Nagy László lírájában, és hódítja meg az archaikus jellegű mítosz mind mélyebb és összetettebb tartományait. A lélek és az annak magjában ülő, a rendszer ellenében konstruálódó ellenzéki társadalomátalakító program az egyetemes nagy mítoszok és az európai ember progressziójának akadályokon átlépő története felől töltekezik. Ezekből a konstans értékövezetekből nyer újabb és erősebb bizonyosságot, hogy a költő jelenkorát sújtó terror, a féktelen, később „jóléti” engedményekbe csomagolt erőszak, a demokrácia eltírására irányuló, mindig ugrásra kész hatalmi lendület megfékezhető, és az emberellenes hatalom legyőzhető. A szállóigévé lett Ki viszi át a Szerelmet a mítoszok irányából megformálódó európai embermodell egyik legismertebb (még 1957-ből származó) költői konstrukciója.

Az antik, a keresztény és az archaikus mítoszkomponenseket egymásra kopírozó mű középpontjában a mindhárom tartományból közös eredményként megszülető s a lesújtott kollektívumért tenni akaró, a korlátozottságaiból a fejét felemelni akaró alkotó európai ember – a prométheuszian keselyű-rettentő, a katedrálisépítő, a sziklákat termőföldre átalakító ember – portréja áll. Szemben az értékeket fölélló, a társadalom bizalmát kihasználó, a létet folyamatosan zsaroló, kifosztó szellemmel: a keleti típusú diktatúrák és általában a diktatúrák természetével. A jövőjébe néző, a nyugati civilizáció és az egyéb, jövőteremtő igényű európai hagyaték értékein felnövő emberalak egyetemes modellként a „költői én” személyiségének médiumán át szólal meg a versben. (Hiába próbálta a Nagy László poézise mitizáló vonásainak értelmét félresiklatni és lejártni akaró kritika önheroizáló, magamutogató konzervatív poétikai alakulatnak felfogni az ebben a műben megmutatott embermodellt is.) A *Himnusz* minden időben kevésbé a mítoszok, jóval inkább az európai történelem felől

fogalmazza meg – egy európai történelmi láncolat értelmeként és példázataként is – ugyanezt a gondolatot. Nagy László minőségtudatának következményeként a mértékrend itt is jellegzetesen és a legnagyobb értékek irányába néző módon európai tartalmú. Európai orientációja a sorok alá rejtett tiltakozás is egyben a „messzezenő nagy moszkvai ár” útmutatásaira fűelő, azokat a világtörténelem új irányúinak hitető új barbársággal szemben. (Jean-Baptiste Duroselle: *Európa népeinek története* című enciklopédikus művéhez írt előszavában Habsburg Ottó még 1993-ban sem tekinti a szellemi Európa részének a volt szovjet területeket: „1993 tavaszán Oroszország még nem része ennek a szellemi értelemben vett Európának. Maga Jelcin elnök is eurázsiai hatalomként beszél Oroszországról. Oroszország akkor lesz igazán Európa országává, ha megszabadul birodalmi szemléletétől, ázsiai tartományaitól és befolyási övezeteitől... S így lehet Oroszország is a művelődési fogalomként értelmezett Európa része, amelyet a nyugati típusú kereszténység formált.”)

Az egyes versszakok mikroképeiben a görögségtől a középkorból a reneszánszba hajló időn át a polgári mozgalmakig s az atomkorszakig követi végig az európai ember történetét. Nagy László a leggyönyörűbb adományába, az ön-maga kríziseken felülemelkedő szellemébe kapaszkodó ember sok századon átívelő sorsát fogja meg, és vetíti elének a műben. Azt az embermodellt élesíti föl, aki a katasztrófákon, válságokon át is a legfontosabb értékébe, az alkotó szellemébe kapaszkodva a folytonos továbblépésre képes a homo sapiens fogalmában rejlő lehetőségek legszebb kibontásáért s az ember szabadságáért. Személyes sorsát, költői-emberi jelenlétét is az adott történelmi kor Magyarországon, e kontextus láncolatába állítva értelmezi át. Ebből a helyzetből kiáltja oda jelenének, az európai ember nevében fordítva vissza az immár mindenütt hangosan propagált, de valójában lábbal tiport tartalmú „minden hatalom a dolgozó népé” mondatot: „Jog, hogyha van az én jogom. Enyém itt minden hatalom.” A nép valódi hatalmának bizonyosságát hangsúlyozva, a gondolat szemléleti irányát átalakítva, Nagy László azt az üzenetét fogalmazza meg a hatalom és a leigázottak számára egyaránt, hogy a kiürült jelszavak hirdetőivel szemben a népnek belülről kell érvényt szabnia a demokráciához való elemi jogának. Szécsi Margit prózában a nép valódi hatalmáról bizonyosságot tevő akaratot Nagy László egyik legnagyobb ívű költői törekvésének értelmezi. „Ő, aki maga a nép: történelmi igazával és jogával a költészetben is azonnal és mindenkor élni akart – s a világot tudatosan és varázslatosan fogalmazta újra. Amihez jogot érzett: a Mindenség. Amit megvalósított: A MINDENSÉG MAGYARUL.” A már idézett híres Európa-kutató 1990-ben sem mond mást, mint amit Nagy László üzenetei, amikor a demokráciát mint az európai lét alapkategóriáját értelmezi: „Anélkül, hogy túlzottan optimistának akarnók mutatkozni,... kijelenthetjük, hogy az európaiak bizonyos haladást értek el a „szolidaritás”, az „egyenlőség” és az „emberiesség” terén. Gondoljunk csak a rabszolgaság vagy a jobbágyság eltörlésére... vagy a reformáció és a felvilágosodás gondolatvilágából kinövő lelkiismereti szabadság eszméjére. De említhetnők az 1789-es »emberjogi nyilatkozatot«, a szabadság és a demokrácia eszméjét és az igazságosság eszméjének bármely, akár keresztényi, akár szocialista megnyilvánulását.”

A hetvenes évek elejétől egyre nyilvánvalóbbá kezd válni, hogy Nagy László politikai magatartása, elveinek szilárdságában, következetességében a diktatú-

ra nyomása alatt is a Petőfiéhez hasonlítható. Ahhoz a Petőfiéhez is, aki a „jogot a népnek, az emberiség nagy szent nevében adjatok jogot” felszólítását küldte a magyar uralkodóház felé, s aki a „Haza csak ott van, ahol jog is van” tételét a legkáprázatosabb egyszerűséggel rögzítette. De ahhoz a Petőfiéhez is, akinek – ha megmarad túlélőként az orosz beözönlés után – Világos után kellett volna megkeresnie a lehetséges cselekvés és nemzeti program útjait. Nagy László arca életének alkonyán ahhoz a Petőfiéhez kezd hasonlítani, akit Sumonyi Zoltán pillant meg benne, amikor a költő vonásaiban „Petőfi pergament-szép, / Világost-túlélt arcá”-t (*Január 30-a hétfő: Nagy László reggel meghalt*) fedezi fel. A Nagy László–Petőfi párhuzamot a társadalmi magatartás vonatkozásában a Nagy László–életmű tudományos feldolgozását elvégző szakirodalom is hangsúlyozta. „Nagy Lászlónak az emberi tartása sokkal keményebb volt az Adyénál – én hajlamos volnék Nagy László magánemberi tartását inkább a Petőfiével rokonítani. (...) Kristályos szigorban, keménységben rokon volt kettőjük alkata” – írja például Tamás Attila.

Verseinek társadalomra vonatkozó ítéletalkotásai miatt Nagy László politikailag, közvetlenül természetesen nehezen volt támadható. Részint azért nem, mert a határon túli magyarokéhoz hasonlóan rejtjeles beszéde, mitologizáló-szimbolizáló-metaforizáló alkotói szemléletének háromdimenziós alkata e direkt támadásoktól (az értelmezés áttételeisége miatt) többé-kevésbé megvédte. Részben pedig látszólag éppen azokat a fogalmakat, elveket fogalmazta meg a nép: a nemzeti közösség oldaláról, amelyeket – a folyamatos hangoztatás mellett – a kor rendszeresen kiaknázott és lejárattott. Miközben az országot sorvasztó ideológia a maga – Moszkvából marionettként irányított – élcsapatával együtt egy konzerválódó diktatúrát épített és leplezett, Nagy László gondolatait egy lelkiismeretes, a szélesebb közösség valódi érdekeit képviselő baloldali érzékenység is érvényes aktualitásként foghatta fel. Egy átalakítható társadalom új ígéretként is minősíthette. Talán ezért értelmezhetette Nagy László elveit egy távlatosabb baloldal törekvéseihez illeszthetőnek Vitányi Iván is (*Rekvium Nagy Lászlóért – magunk miatt*), noha Nagy László kísérletei, programja megítélésem szerint egyértelműen a kor leleplezésére és a belekódolt program leváltására irányultak, nem pedig annak javíthatására.

S ezt a leváltó igényű, élesen ellenzéki szándékot a rendszerrel keményen szembeforduló kortársak, Csoóri Sándor, Kósa Ferenc, Czine Mihály és a fiatalabb követők: Ratkó József, Nagy Gáspár, Utassy József és a Hetek, valamint a Kilencek költői közössége, továbbá számos más költő, ipar-, építő-, képző- vagy zeneművész is tisztán és egyértelműen hallotta ki Nagy László verseiből. Az MSZMP korabeli kulturális irányítói nehezen vélhették a pártpolitika megújítására irányuló szándéknak Nagy László olyan sorait, mint: „Ez itt a Júdásfa, már teljesen kivirágzott” (*A Mindenség mutogatója*); „Nem rózsával, tökéletes rémmel / nézni szembe, ez itt az örökség” (*Temetés után*); „Pörölni, háborodottan dörögni: soha: / Döngicsélj, a glóriád is lépesméz lesz.” (*A bomlás üzenete*); „mert ami csalogat: csalárd, / mese-szín, mese-beszéd” (*Medvezsoltár*); „üres a bölcső, a harctér teljes: / balsors-csinálta babákkal néma” (*Föltámadt piros csizma*); „ha nyög a remény, ha a zászló / a veszejtők lábain kapca” (*Elhúllt bolondok nyomán*); „aki itt sujtva sohase kel föl” (*Szólítlak, hattyú*); „Eljött az évgyűrűk csődje. Szívünket pedig nem lehet kicserélni, marad a kénytelen,

idült képmutatás” (*Elvarázsolt kastély*); „mert sárkányként a moly fia hemzseg” (*Berzsenyi szólítása*); „Pokolé a tábor, hol vitéznél több a ringó” (*Balassi Bálint lázbeszéde*). Ugyancsak képtelenség lehetett csupán „építő szándékú”, félszeg kritikának felfogni azokat a szakaszokat is (például a *Szólítlak, hattyú* vagy az *Inkarnáció ezüstben* című alkotásokban), amelyek a cirkusszá és hamis eszmék gyarmatává lett haza és a költői én tragikus kettészakadásának drámájáról beszéltek.

„és átváltoztak a béklyók cukorral-cifra pereccé”. Ez az Európa-történeti konklúziókba, eszmékbe, egyetemesebb történelmi távlatokba és a mítoszok s a folklór emberérdekűségébe kapaszkodó, a kor emberi drámáit elemző Nagy László-i program körülbelül a hatvanas évek végétől, de jobban érzékelhetően a hetvenes évek elejétől fokozatosan a hatalom és az eleven történelmi idő mind rafináltabban megszótt hálóiba ütközik. S ezekben a hálókban – áttételes eszményisége és modelláló metaforizmusa miatt – gondolati üzeneteit mind elvontabbnak s a társadalomtól távolodónak akarja láttatni a közösségi lét kérdéseit felvető irodalomtól irtózó esztétika. A Nagy László-i költészet ezért fokozatosan a patetikusság és az anakronizmus csapdájának tudatosan felállított vákuumába kerül. Közvetlenül a forradalmat követő vérengzések, a miniszterelnök- és vezetőakasztások, a tömegbe lövetések, a látványos hitszegések után, majd a sötét terror éveiben is egy kiküzdhető jövő hirdetésének tűnhetett a mítoszból, történelemből a jelen elé lobbantott esély: a versek által elérhetőnek, kikövetelhetőnek sugalmazott humanizált világ. Ám 1963-tól a diktatúra véresebb korszaka véget ér, és a kádári puhább kéz ármányosabb, domesztikáló politikája következik a keményebb és egyértelmű népelnyomás helyén. Ebben a fogyasztás megnövelése, az elsősorban kulináris élményekre alapozó „jólét-ígéret”, a gyepelőkiengedés már nem az erősen modellált-mitologizált-elvont szembesítést igényli a korról, hanem a helyzetnek a társadalomhoz közeli, szigorú mindennapi analízisét. Nagy Lászlónak természetesen erre az új helyzetre is van érvényes válasza, s ezt legplasztikusabban – és nagyszabású módon – a *Menyegzőben* végzi el.

A *Menyegző* lényegfeltáró- és felmutató költői leleplezése a közösségi eszmékbe burkolózó népellenes Kádár-kornak. Mitológiai karaktere ellenére is konkrét tapasztalatokat megfogalmazó, éles szavú ítélet. Az ifjú pártól – a jövő figurákká formált képzetétől – maga a hedonista, önérdekű, megcsalt és félrevezetett tömeg; a vének tanácsa által vezérelt lakodalmi népség zárja el a perspektívát, a jövőt. S fogja be őket a maga csapdaszerű, a látszatlét önfeledt hedonizmusát ünneplő közegébe; a rácsokat maszkírozó orgia kereteibe. A *Menyegző* koncentráltan vetíti előre a közösségi elvű költészetnek – Nagy László lírájának is – később csak fokozódó, egyik legnagyobb problémáját: a kor Magyarországon a közösség demoralizált, a maga közügyeitől is depolitizált és tönkretett állapotát. A rendkívül silánnyá sorvasztott morális értékrendszer, az egyre züllő és csöcselékre hasonlítani kezdő társadalmi kollektívumnak az ön-maga életéhez – s az íróhoz és eszméihez – való eltorzult, minőségében leépült viszonyát Nagy László versei sorozatosan emelik a köztudat látóterébe (*Rossz álom, február 17, Háromkirályok fakírral, Tipegő liliumok, Elhúllt bolondok nyomán*). Annak a népnek a megváltozott, átváltoztatott arcát rajzolják fel tehát

ezek a versek, amelynek történelmi képviselőjében Nagy László többek között korábban költői pályájára lépett, akiknek nevében egyáltalán megszólalt, akikért küzdött Kiss Ferenc által „bajvívónak” nevezett költészetében.

Az értelmezés kulcsa ebben a – magyar nemzettudatot is az összeomlás szakadékaig sodró – válságban korántsem az embernek az el nem végzett tettek alól felmentést adó „általában vett immanens természetében”, a cselekvése önértékűségét és ezzel felelősségét is szétoldó ontológiai „helyzetében” van. Hanem jóval inkább az embert körülvevő politikai közeg szándékaiban, manipulációiban keresendő. A hatvanas évek közepétől a Kádár-kor, miközben viszonylagos (nyugati mércével persze korántsem mérhető) anyagi gyarapodást enged, és a kapitalista kölcsönökkel a keleti típusú szocialista irányítás folyamatosan emészteti fel uralma megtartása érdekében a nemzeti jövőt, a morálban, a nemzettudatban, a jövőre nyitható igényességben hosszú távon is hatalmas károkat okoz Magyarországnak. „A szovjet csapatok támogatásával létrehozott Kádár-rendszer a kezdeti terror, a katonai, majd politikai stabilizáció megteremtése (1957–1963) után paternalista jegyekkel bíró autoriter diktatúrává alakult át. (...) Magyarországon az 1970–80-as évek fordulójára Európa egyik legindividualizáltabb társadalma jött létre.” (Körösényi András) „Az a visszás helyzet alakult ki, hogy Magyarország gazdasági és politikai visszarendeződésének anyagi feltételeit nyugati kölcsönök biztosították. (...) Általánossá vált a hűtőszekrény, a televízió, s egyre több lett a hétvégi telek és a nyaraló. Ha a férj és feleség éjt nappallá téve dolgozott, boldogulhatott. Az így elért anyagi gyarapodásnak azonban az volt az ára, hogy a családok nem vállaltak gyermeket, vagy csak egyet, ritkábban kettőt. Ennek pedig az lett a következménye, hogy a magyarság létszáma ijesztően csökkenni kezdett.” (Salamon Konrád) A rendszer elleni nyílt lázadás 1956 után már nyilvánvalóan képtelenség, de a hatvanas évek közepétől már a „nép” olyan mértékű felpuhítása zajlik a hedonista önünneplés: a „vidám barakk”, a „gulyáskommunizmus”, a „fridsider-szocializmus” eredményeinek hangsúlyozása mellett, ami traumájában szinte felér az 56-os külső beözönléssel. S végső soron önmaga érdekeivel és jövőjével fordítja szembe a magyar nép jó részét. S az agyak és az érdekek manipuláló átprogramozásával mindezt ráadásul korszerű európai magatartásként („reformkommunizmus”) akarja elkönyveltetni.

Úgy tűnhet tehát, Nagy László hangja mind inkább vákuumba vész, érzékeny fülek híján hiábavalóan emel szót a közösségért, Magyarország jövőjéért. E történelmi csapdahelyzetet a kulturális hatalom csak még veszélyesebb csapdává teszi az irodalomban azáltal, hogy a maga kulturális propagandájával és erejével – a közösségi létre tekintő és annak eleven problémáit megfogalmazó irodalmat esztétikailag idejétműltnak bélyegezve – azt próbálja elhitetni az elmélet, a kritika, sőt a felnövő fiatal irodalom képviselőivel, hogy a nemzeti sorsról, jövőképről, politikai állapotról beszélni egy megszállt országban a kor nyugat-európai esztétikai fókuszaiából nézve igazából már nem időszerű magatartás! Az sem zavarja ebben a paradox s a XX. századi magyar abszurd legképtelenebb hazugságaiba a legtökéletesebben illeszkedő felfogásában, hogy Nagy László mellett és mögött olyan költők sorakoznak fel, vagy lépnek időközben elő a magyar irodalom színtereire, akik hasonló erővel, eszközökkel és elszántsággal kezdik majd felszaggatni a bálozók parkettáját a rendszer

csontokra épített tánctermeiben. A szamizdatokban a társadalom „élcsapatát” eltökélten támadó Petri György (*A kis októberi forradalom 24. évfordulójára*), a Petőfi nevével poétai harcba szálló, Petőfi eszméit: a jogot, a szellem napvilágát a magyar rendszerrel szemben a sírból is fölrángató Utassy József (*Zúg március*) és a gyilkosokat néven nevezni akaró Nagy Gáspár (*Öröknyár: elmúltam 9 éves*) Nagy László gondolatainak csak a legismertebb s a puha diktatúrában leginkább üldözött kortársai, továbbgondolói.

Nagy László mind a népről, mind a korabeli magyar társadalom állapotáról, mind a hatalom praktikáiról világos és éles költői gondolatokat közöl. Miközben a hatvanas évek végétől maga is egyre keserűbbé válik, mert a nemzeti lét társadalmi-politikai kereteit mind katasztrofikusabbnak értékeli, és ilyen sorokat ír le többek között, hogy „Szoktass a szutyokhoz, Uram, ezt valljam háznak, hazának”, „segíts előre a szennyesedésben, hogy üdvözüljek!”, néven nevezi a becsapott nép kicsi érdekekért önmaga jövőjét eladó megromlását, morális összeroskadását is. „Már émelítően becukrozva a nép, és alulról fölfelé is csúsznak a romlasztó csókok.” (*A föltámadás szomorúsága*) A társadalom szerkezetét és működését olykor a hanyatló Róma emlékét megidéző, önmaga végnapjaira meredő orgiaként írja le (*Menyegző, Elvarázsolt kastély*); a hatalomról pedig még leleplezőbb képet fest; annak ördögi, alvilági arcát mind pontosabb szavakkal tárva fel (*Medvezsoltár, Rossz álom, február 17, Inkarnáció ezüstben*).

Hószakadás a szívre. A mából látszik csak igazán, hogy miközben a szocialista berendezkedés Európában még szilárdnak, erősnek tűnik, miközben magyar vezetői az ország jövőjének kiárulásával és a népnek dobott kis ajándékokkal a viszonylagos jólét illúzióját keltik, és a „vidám barakk” megalkotóiként hamis értéktudatban tetszelegnek, s miközben a magyar nép szociális, egészségügyi, morális mutatói egyetemes összevetésben is egyre csak romlanak („bajaink világszínvonalon / vagyunk a halálban is elsők” – írja például a Nagy László-utód Ratkó József), s a mélyben már recsegnek, ropognak a parancsuralmi gépezet gerendái, Nagy László mennyire mélyről fakadó tisztasággal és gondolati pontossággal szembesül a kor hamis világával. S látszólagos elszigeteltsége ellenére mind nagyobb elismerést is kap következetes kiállásáért a kor értelmiségi rétegeinek jelentős részétől. S korántsem csupán az ügynevezett s a lejárató esztétika részéről gyakran gúny tárgyává tett „gyémánterkölc” képviselőtéért, hanem a kitartó problémafeltáró ellenzéki és a konzekvens valóságkezelés miatt.

Pedig Nagy László élete utolsó éveiben már a vadászottság-, az üzöttség-tudat kínjait éli (*Az a kör, az a mérhetetlen, Vallvadár, Kérés, nem teljesítve*). A politika nemcsak érzi: pontosan látja is benne azt az ellenfelet, aki nem vásárolható és nem vesztegethető meg. Az európai politikai helyzet miatt elnémítani nyilvánvalóan nem lehet, magyarországi emberi rangja miatt izolálni sem nagyon, de mind verseiben, mind személyes megnyilvánulásaiban egyre kellemetlenebb őt elviselnie a kornak. A költő mind metszőbben leplezi le az alávetettjeit kifosztó hatalom természetrajzát. *Testvérek fehérben* című verse például népballadai alapokon egyenesen arról beszél, hogy a rendszernek tett minden engedmény, elnézés, szolgálat hiábavaló: a zsarnoki erő az alattva-

lók képességeinek, javainak végső felélésére, kifosztására tör. Mindinkább a vadászott, az űzött ember kerül Nagy László verseinek fókuszába, a rendszerrel ki nem egyező, s ezért üldözött, bujdosó, nomadizáló ember önarcképpé tömörülő fájdalmai (*Versben bujdosó, Ordas mondja, Inkarnáció ezüstben*). Miközben a hamis jelszavakkal a maga érdekeit elfedő erőszak a költő életművének legnagyobb értékei mellett még a hetvenes években is akadálytalanul fosztogatja az országot.

„Gúny bitangol akár a járvány, / Beront a tűzhelyhez akárhol, / Rendelkezik mint nyegle ficsúr / Utálattal mindent kirámol, / Szabad keze bővli virágzik, / Országutat ír nyála, kitúr, / Kitaszít a házból, hazából.” (*Szólítlak, hattyú*)

Az „Úristen, én nem vagyok itthon?” kérdésének tudatával így érkezik el a költő az utolsó verséig, amely néhány nappal a halála előtt jelenik meg az Élet és Irodalomban. A *Hószakadás a szívre* utolsó üzenetként a költő legkevényebb tapasztalataival szembesít. A vers a Don-kanyarban megtörtént katasztrófaállapothoz hasonlítja az 1978-as Magyarországot. Ugyanazt a helyzetet mutatja fel, csak még keserűbben, tragikusabban, mint amit az *Országház kapujában, 1946* című versében: „NEM A MIÉNK” sem az Országház, sem a haza, sem a saját életünk immár, visszhangzik ebből az alkotásból is.

Ahogy az utolsó költemény megjelenése után néhány héttel már abból a seregnyi, Nagy Lászlót sirató búcsúversből, amelyeket halála után (majd később is, évtizedeken át) írtak hozzá a kortársai, nemcsak életműve esztétikai tartalmait, hanem a társadalmat és a másik embert is szolgáló, az ellenzéki módon gondolkodó Nagy Lászlót is búcsúztatva bennük (Illyés Gyula: *Ami majd vigaszt ad*, Csoóri Sándor: *Furulya-csonk a szánkon*, Orbán Ottó: *Nagy László*, Ratkó József: *Nagy László*, Utassy József: *Csillagvirágváza*, Nagy Gáspár: *Amíg*, Tóth Erzsébet: *Nagy László örökzöldben*, Király László: *Ellenfényben*, Bisztray Ádám: *Nagy László előtt*, Buda Ferenc: *Hózivatar, gyehenna* stb.). A költő társadalommegítélő gondolatainak erejét és új korszakot nyitogató szándékait az is bizonyítja, hogy az emlékezésekben, a búcsúzásokban a magyar szellemi élet tekintélyes része szinte egyöntetűen a maga legfontosabb örökségének nevezte meg Nagy László költészetét, s annak etikai és közéleti tartását, kiállítását is. Vitányi Iván például azokra a kérdésekre, hogy „Ki jutott közöttünk legmesszebb? Ki ért fel a legmagasabb csúcsra? Ki fejezett ki legtöbbet a magyar valóságból?”, így válaszolt: „Én úgy látom – s nemcsak most, a gyász szorításában –, hogy Nagy László. (...) Van tehát okunk elgondolkozni azon, miért történt, hogy minden más jogos akarat, törekvés, szándék, igény mellett és ellenére ez a magatartás és ez az életmű találta meg a legmagasabb rendű kifejezést...”

Ezekben a gondolatokban ma is alig van vitatható. Vitányi Ivánnak csupán azt a megállapítását vonom kétségbe, hogy Nagy László nem szól, nem szólhat már a jelenhez. „Elővehetjük műveit, de az új helyzethez már nem lesz új szava. Pedig kellett volna még nekünk ereje, tisztasága, megvesztegethetetlensége és szépsége” – írta. Nagy László ugyanis nemcsak a halála utáni években, évtizedben, de még ma is folyamatosan beszél a jelen időhöz. Éppen azért, mert ítéleteit az európai ember történelmének és a mítoszok mélyvidékének konstans emberi értékeket görgető, hitelét az idő múlásában sem veszítő forrásaiból emelte ki. Elég csak fellapozni a *Bartók és a ragadozók* című versét, amelyben

a tündöklő találmányok fölött tenyésző „képmutató ragadozókról” ezeket írja: „A század éghajlatában ez a legnagyobb ragadozó ijesztően elszaporodott, szaporítva a fondorlatos intézményeket, megfosztva hivatásuktól a tündöklő találmányokat. A traverz-erdők, a kábel-dzsungelek, a műanyag-habok felett sugárzik ez a szégyentelen fajta, s míg önmagát reklámozza mint morált, mint elérhető üdvösséget: új ragadozókat toboroz, új áldozatokat kaparint magának. Mert századunk emberét a képmutató ragadozók búvölik.”

S ekkor hirtelen pontosan azok között a gondok között találjuk magunkat, amelyek a mai kor Magyarországnak emberét is alapvetően foglalkoztatják. Különösen a költő utolsó pályaszakaszában született versek olvasásakor elemezhetjük a mába pillantó Nagy László hagyatékának sugarainál helyzetünket. Az édesanyjához mint hazája, múltja, neveltetése emblémájához írt, s az anya alakjában egy mélyről jövő, európai igényű magatartási kultúrát összegző verse (*Ha döng a föld*) így az Európában újra a helyét kereső nemzet alaphelyzetét is összefoglalva, ma is érvényesen nyilatkozik meg a jelenkori magyarság egyik legnagyobb kérdéséről. A több évtizedes kiszakadás után miképp lehetne visszatalálni úgy a „gyönyört és tórt” egyszerre rejtő Európába, hogy a nemzeti tradíciók „nekünk beszélő” „mindenségét” is megőrizzük. A *Hószakadás a szívre* című versében életének még nyomtatásban megjelent utolsó sorai is (Élet és Irodalom, 1978. január 21.) cselekvésre szólítva és leleplezően világítanak át a mába. Hirtelen értelmezni kezdik körülöttünk a kort, a „kezedben a rózsza lefejezve” állapotával analóg vonásokat mutató mai társadalmi léthelyzetet. A kicsorbult vagy kisiklatott reményeket, az új koldusság okait, az önmagával ismét szembeforduló magyarság jövőképét, az országét, ahol: „borzong a fenyves – mi lesz ott / cipót ahol a kövek közé / titkolni kell – s mi lesz ott / ahol titok sincs ahol a Hegynél / nagyobb a butaság maszlagolás / ott méregzöld tömlőc a Hegy / a hajdani szabadlegények / édes palástolója // A hazára szakad a hó / mert kevés hullt röpcédula / kevés az öngyilkos miniszterek / szívéből vér de sok fekete / hó a dögszagoló diplomatákból / még istenükből is fekete hó / és hó szakad a nyári gramafon / aranykürtjeiből a ribancok / torkából a csalárd égből / most és mindörökre az új / temetőre akár a Donnál”.

A „hattyú szólítása” tehát aligha időszerűbb a költő elnémulása pillanatától eltelt évtizedek óta, mint éppen a nyolcvanadik születésnapján. Azon a születésnapon, amelynek két időpontja is van: egy hivatalos és egy eszmei, szimbolikus dátum. Az anyakönyvek szerint Nagy László ugyanis 1925. július 17-én született, ám csaknem ötven évvel később, 1974-ben, mégis ezt a sort róta – mintegy teljes társadalmi magatartása összegzéseként – *Életem* című vallomásába: „Mégis, ha a Bastille-börtönt 14-én döntötték le, illetet volna ezen a napon születnem.”

Ha a naptár tévedett is néhány napot, ő a Bastille-éhez hasonló falakhoz feszítette vállát egész életében, s ilyeneket dönt, rombol ma is.

Repül a hattyú, közeledik a hószakadásban.

Ébredés Borsenciben

Én ahol élek, fekete hó esik rajam-
ra. Ingem kavátka a korom fekete
krampuszai (ördög) táboroznak. De az
még nagyobb baj, hogy bennem is
terjeszkedik a fekete imperium olyan
lármával, ami nem mérhető már
decibellel. Lakom a Danánál, ágyam
lábamál futnak el a kabok. Egy
épen maradt idegszálamra horgat
kötök, horgászok, hogy magamat meg-
nyugtassam. De a hal, amit kifogok:
petróleum-szagú. Megyek a vadász-
étterembe, a pincér sült-csirkét
hoz elem, de ezek hal-íze van.
Már hasonlítok az angyalokra,
akiknek ~~nem~~ szabad akaratuk
van, de testük nincs. Már
liliom-koszorúk a belem. Nagy
fehér hegyekről álmodok, ahol
a rózsaszálak ~~szé~~ sí- talpon
jönnek elem. De most pilenni
nincs időm, párbajoznom kell
egy fekete orriással, akinél a

← (ezek nők)

Csoma '81

- 2 -

(Octapetto)
macso?jk

taban

szakoról
van, a zsebk-
nek.
húzójk

roszt
reszelnek
vele!

teste korom, a pofája pedig
olajfoltoktól sivatványos. Ez
nem a Terep Ananuk, ezt nem
lehet megölni, mert nincs vére.
Ahol születtem: most virágoz-
nak a fák. A kert szép-
dán egy virág-Nicsinszkij táu-
col. Nem láthatom őt, mert
a Tudományos Akadémián egy
előadást kell meghallgatnom.
Már zörög a bőröm. Zöld
memzeretű Klinikáról álmodok,
nyírfacsutok meg tíz fehér
nyírfadoktorok! De most
éppen nem mehetek: nyalókát
kell terveznem a nyalókáknak:
Zöld reszelőt, csak becukrozom
kicsikét! Engem a rossz
álmainkat kellene kitüntet-
ni. Letérdelek az anyagföld-
re, imádkoznak, de nincs ki-
hez. Körülöttem kidöntve a fák,
törzsükön sivek, betűk, ott
látom saját monogrammom is.

- 3 -

Kisoda dúdolja ért a prö-
nyü bölcső-dalt a föld-golyó-
nak: Kis szilagom, tente- teute,
aludj el, aludj el pörökre! Ő nem
az Isten, hanem a Vak Jever,
aki ha a lénia mellett vonalat
húz, ott eltűnik a zöld. Ő "id-
nyítja a fűrészeket kozmikus
testvéreim ellen. Odakötözöm ma-

fák

gamat egy fűhoz, viszorítok az
acél-fogakra, és mint a halál-
ra-ítéletek, így kiáltok: Eljener
a fák! — Ebredj fel László,
ez itt Borsenci — susogja sziv-
ri barátom. Zöld udvarban állok

Keret
szék.

parolázok a falevelekkel. Egy pia-
ke Kislány-bokor így kisírt: Isten
hótt, Laci bácsi! Egy öreg somfa

gyökér

gyümölcsét hullatja: Vagyd, ez az
én vécőppjeim! Szembe velem most
jön fel a Telehold. Mögöttem
most emelik fel a pitkát a
tűzről. Majd vörösbort iszom, és a
tűcsökök gyémánt-renejét hallgatom.

Borsenci, 1976 ~~september~~

M.S.

Csűrös Miklós

Nagy László és Arany úr

Az *Arany úr, az őszikék meg én* című vers keletkezéséről Nagy László naplója, a *Krónika-töredék* tudósít. 1976. december 19-én (vasárnap) jegyzi föl a költő: „Délután elővettem az irkámát, ugyanis eszembe jutott, hogy tavaly ilyenkor egy kis őszike mászkált a karórámon. Akkor nem lett belőle vers. Most pedig eszembe jut Arany János, az *Őszikék*, az époszok. Markomban a vers, már csak meg kell írni. M-tal nem tudok társalogni emiatt. Azt hiszi, hogy az altatóktól vagyok kába. Mert csak magamba nézek. (...) Jól haladtam a verssel. Hiszem, nem válik majd szégyenemre. »Arany úr, az őszikék meg én« – ez a címe.” – A korábbi őszike-epizódot az 1976. január 7-i naplóbeírás rögzíti. „Aasztalomon három őszike alszik. Nemrég az egyik fölém mászott a kezemre. Néha repkednek kicsit.” Mindkét karácsony-szilveszter körüli naplóemlékeztető Szigligeten készült. Nagy László szigligeti tartózkodásairól, hullámzóan változatos ottani versírókedvéről Vasy Géza írt tanulmányt. *Őszikén* Nagy László a vers szerint is őszi bogarat értett, cirpelő hangú tücsökfaját. Ez termékeny félreértése Aranynak, aki *Őszikék* című versében így magyarázza a Kapcsos könyvbe írott versek elnevezését: „Olvasó, ha fennakadsz, hogy / Könyvem címe: »Őszikék«, / Tudd meg: e néven virágok / Vannak ősszel – és csibék.” Ez a szerzői eligazítás Arany részéről a kései versek témáinak szerénységére, hősietlen köznapiságára és sokféleségére, spontán változatosságára utal. Nagy László is szembeállítja az őszikéket az „époszokkal” (Arany persze ékezet nélkül írta a szót), és a vers szövedékében olyan motívumok bukkannak föl, amelyek magánérdekű megfigyelésekkel kapcsolatosak, és csak lopva, közvetetten jelzik a nagyobb méretek és a lappangó erő rejtett feszültségét.

Arany „hatását”, költészete példáját és ihletését visszatekintő nyilatkozataiban többször regisztrálja. Egy helyütt úgy emlékezik, hogy tizennégy éves korában a *Családi kör* bűvöletében kezdett rendszeresen verset írni. A Toldi farkaskalandja inspirálta *A jó vitéz vesztesége* című versét. Jellemző, hogy amikor változó szempontok szerint végigfut a magyar költészet kincsesházán, mikor idézi Aranyt és mikor nem. Ha a dal műfajában keresi elődeit, Petőfire, Csokonaira, József Attilára hivatkozik; mikor a tagoló és időmértékes verset próbálja „párosítani”, Berzsenyi Dániel és Vörösmarty Mihály példája lebeg előtte. Arany neve (más klasszikus költőkével együtt) akkor ötlük föl benne, amikor a haza, a nép iránti „költői felelősség” hagyományait idézi föl. Előfordul, hogy fenntartást, mondhatni vádat hangoztat Arany ellen a folklór kiaknázása témakörben: „Arany János idegen minták szerint írta balladáit. (...) A költőt és akadémiai titkárt csak egyetlen fal választotta el Reguly Antal hatalmas vogul gyűjteményétől. Ha ismeri ezt, feltételezhető, (...) A csonkán maradt Csaba *trilógia* nem íródott volna gépies nibelungi sorokban.”

A túlzottan tömör fogalmazás ezúttal féligazságú ítélethez vezetett, de kétségtelen, hogy Nagy László annak a lehetőségnek csak részleges, az optimálistól elmaradó valóra váltását panaszolja, hogy a magyar népies költészetnek

már a megalapozásakor döntő szerepet kaphattak volna a finnugor népek költészetének szemléleti és ritmikai tanulságai. – Az Aranyra való hivatkozások akkor szaporodnak meg és főleg akkor gazdagodnak új jelentésekkel, amikor a vidámság és a játékoság képzetköreivel kerülnek közös kontextusba. Nagy Lászlónak sokáig az volt a véleménye, hogy a „nagyon fontos dolgok” elmondása nem fér össze a „derűvel”. Egyik utolsó interjújában, 1977-ben mondja: „játékos verset igazán csak az utolsó két évben tudtam írni”, és „játékos formák is hordozhatnak komoly, sőt komor tartalmakat”; az ezt a gondolatot erősítő jól megfontolt példatárban Petőfi, Csokonai és József Attila szomszédságában Arany szerepel.

Laza, rögtönzésszerű a vers gondolatmenete. A címet (egy Nagy László címadási jellegzetességeiről szóló tanulmány alapján) mellérendelő – antonimikus, meglepő társítású, archaizáló típusúnak nevezhetjük. Itt hangzik föl először az *úr* megszólítás, amely többször is ismétlődik majd a szemérmes jelzővel vagy bús Arany úr változatban; az urazás és ismétlése a régiességen túl tiszteletet érzékeltet, de visszafogott fölényt és ironiát is; olyan hanghordozáshoz illeszkedik, amelyet csak egyszer (és éppen Arannyal társalkodó versben) lehet megszólaltatni. Az első kilenc sorban a címben jelölt hármasságon belül az Arany-fenomén meghatározásán medítál a költő. Még egyes szám harmadik személyben beszél elődjéről, aki bevezette jelzős mellékmondatokban; a nemzeti jelző előbb társadalmi státusára vonatkozik (nemzeti *úr*), aztán költői jellegzetességére (nemzeti és kozmopolita egyszerre). Arany költői világát rendkívül tömören, célzatos utalásokkal tekinti át: nyelvművészetére, szűkszavúságára, eposzi koncepciójára emlékeztet, az Álmos vezér-azonosítás a honfoglalási monda legrégebbi férfi hőisével, Árpád mitikus származású apjával teremt szellemi kapcsolatot. Részletesebben idézi föl Arany természeti látomását (talán a *Bolond Istók* második éneke reminiscenciájával), és – az *Őszikékre* utalva – az időse költőt érő méltatlan sérelmet.

„Őszike, piciny bogár.” – a cím második tagját értelmezi a következő egység bevezetője. A zsugorított méretek világát teszi szemléletessé a Mab királynőcske hasonlat. Az őszikebogarakkal kapcsolatos tapasztalat és emlék leírása kontaminálódik a *Romeo és Julia* nevezetes betétfjére való emlékeztetéssel Mab királyné „piciny fogatára”; e részlet fordítása Arany egyik legragyogóbb költői varázslata. A miniatürizáló technika a „relatív méret” evidenciájának felismerése, a karórán mászkáló őszi bogarak keltette shakespeare-i asszociációk egyszerre vezetnek el a mikrokozmosz metaforájához („világom egy violamag”) és mindenség tágasságú képzetekhez („mennyei küllők”, „üstökösök”), még erotikus látományokhoz is. Itt már magáról és övéiről, a hozzá tartozó valóságról nyilatkozik a vers narrátora. „Most énrajtam a sor” (tudniillik Arany úr és az őszikék után), és hogy a saját versét frivolabbnak, érzékibbnak minősíti az Aranyénál, azt a másakra értett *szemérmes* jelző árulja el. A hintón való száguldásnak a Mab királynéból átvett összevont hasonlatát folytatva az önjellemzésnek egyre magánérdekűbb, ugyanakkor egyre személytelenebb rétegeibe ereszkedik alá, körről körre mélyebbre. A „beteg vagyok, árva” bejelentés után a később halálosnak bizonyuló betegsége tüneteit és önsorsrontónak mondott életformáját vallja be Arany úr színe előtt. (Naplójában mindennaposak a gyomorgörcsökről,

idült hányásokról szóló följegyzések, de a *hányok* igei állítmányhoz a versben metaforikus tárgyi vonzatok is tartoznak, „vért és hazát”; lelki háttérüket megvilágítva, okadatulja mintegy a patológikus testi tüneteket.) A folytatásban ismét az állítmány pompás megválasztása teszi lehetővé a bravúros tömörítést: „ha a sárkány habos már, megülök csengős csikót – / hintót csak holtan –”. Az első sor beillenék virtuális pályaképnek, belső periodizációnak: a lovagias, bajvívó korszak után a játékosság, a derű évadja következhet. A *hintó* a párhuzam és az ellentét jegyében földézi Arany nevezetes lócsiszár-motívumát; a halál meg az eposz említése átmenetet alkot a végső elszámoláshoz, a vers zárlatához. Még mindig a repülés és forgás metaforájának igézetében hártja el Arany örökösének szerepét, félve a veszteségtől, hogy kifordulnának zsebei és zsigerei. Semmi sem utal arra, hogy az eposzokban vagy az őszikékben (hisz ez az a két nagyobb korpusz, amelyekkel a vers metonimikusan azonosítja a nagy költőelődöt) valami neki nem tetszött, számára elfogadhatatlant találna. A különbséget, az alkati másságot tudatosítja, ezért vállalja, hogy Arany szemében akár „dombérozónak” (zajosan mulatónak, tivornyázónak) látszhatna. Gondolatában és kívánsága szerint Arany talán olyannak minősíti a „dombérozót”, „aki elveszejt vért meg aranyt, / de a mennyet megnyeri –”. A vérhányás meg az arany elvesztés motívuma így összevonva Ady emblematisz kötetcímére emlékeztet, s valóban, innentől kezdve Nagy László önarcképe egybeolvad Adyéval, a kettős portrét szemére csúszott „feketekalap alatt” ábrázolja, s a halál látomását Ady modorában groteszk allegóriával festi: „hahotázik a hús és vigyorog a csont”. De az üdvözülés Arany szájába adott gondolata a végső kérdésekről való végső számvetésre készítet: „Óhajtom én a mennyet?” A halhatatlanság kérdésére a hit nélküli autonóm ember ábrándtalan realizmusával válaszol. Egyéni pusztulását érzékeivel szimatolja, és a havazás egész életművét beszövő motívumával érzékelteti: „Nem ijeszt a hó.” A halhatatlanság kérdését (bár nem élezi ki a hitbéli különbséget) gyökeresen másképp szemléli, mint a *Honnan és hová?* költője, aki halála előtt is azt vallotta, „Hogy nem addig tart az élet / míg alatt a testben jársz;”.

A befejezés komor és illúziótlan jóslata ellenére a vers egészét jellemző hangulatot és stílust egyáltalán nem neveznénk tragikusnak vagy patetikusnak fenségesnek (hogy a Nagy László költészetében tartósan domináló esztétikai minőségekre utaljunk). Még a vidámsággal is összeköttetést tart a féloldalas párbeszéd évődő tónusa, mintha játékosan ingerkedve tréfálkoznék, kötekednék a már egyenrangú felnőtt unoka a tiszteletre méltó, de mégiscsak régebbi időhöz tartozó, pátriárka életkorú nagyapjával. Versforma dolgában az *Arany úr...* nem tartozik az elődök előtt tisztelgő verseknek ahhoz az elterjedt típusához, amelyik imitálja a régebbi költő jellegzetes strofikus vagy/és metrikai alakzatait. 42 soros szakozatlan szabad vers, a sorok 13-16 szótagosak; csak elvétve akad közöttük olyan, amely szabályos, például 4-4-4-3 vagy 4-4-4-2-es ritmizálást enged meg („Ezek az én / őszikéim / szemérmes jó / Arany úr. // Bolondul csak / én száguldok / s beteg vagyok / árva,”). A szöveg veretességét és akusztikai összetartó erejét alliterációk növelik: „világom egy violamag”, „hányok ... hazát”, „világos vért”, „whisky és vodkát”, „hintót csak holtan”, „csengős csikót”, „szimatom, e szűz vad”, „hahotázik a hús”. A szókezdő mássalhangzók tükörszerű elrendezésben, ellentétes sorrendben is ismételhetik egymást: „A Sem-

miből por, majd a porból Semmi.” A kohézió meg a zártság benyomását erősíti, hogy az Arany úr szókapcsolat előbb a sorok elején: kétszer, majd sorvégeken ötször ismétlődik meg. Saját nevére már Arany is gyártott szójátékokat; efféle „mesterkedésekben” nem marad el tőle Nagy László sem. Föltűnik a szövegben a sárarany, a nyelv aranya, a lány-arany (éposz), az aranyujj, a vér és arany asszociációja. Hasonló remeklés az őszikés jelző meg a kés szó egybevillantása vagy a *taruk-faruk* egyéni alkotású hangulatfestő ikerszó.

Műfaján tűnődve a rapszódia jut eszünkbe, de nem ódaian emelkedett változata, hanem az, amit a görög szó eredetileg jelentett: összetoldott ének. A definíciók közül ide illik az érzelmek és gondolatok hullámmása, a kötetlen szerkezet, amelynek részeit nem annyira a szoros logika, hanem a képzelet és az asszociációk szeszélye kapcsolja össze, a közvetlen és szubjektív kifejezés. Van köze az ars poeticához is, hiszen egy nagy példával összehasonlítva jellemez egy szuverén költészettant és alkotásmódot, műfajok és műfaji változatok közül választja ki a hozzá közel állókat. A vers nyelvi stílusában a képgazdagságot diszkurzív jelleg egészíti ki, a vizuális imagináción kívül szerephez jut a nem képi fogalmazás is („S jelenthetem, így se unalmas,” „Pihennem illene csak.”).

Nagy László ihlete egy-egy versre koncentrálódva izzott föl, de arányérzéke távlatokat belátva működött, verscsoportokban és ciklusokban gondolkodott, előre sejtette a ciklusok helyét a kötetekben, a köteteket az életműben. Ez a mérnöki szerkesztő hajlam egy arcképcsarnok tervét is elgondoltatta vele, amely a *Versben bújdosóban* kirajzolódik és a *Jönnek a harangok értemben* beteljesedik. A külföldiekről ezúttal nem szólva és a keletkezés időrendjét megbolygatva, verseiben a nagy költőelődök, a kultúrhéroszok impozáns láncolatát fogódnak össze: Balassi, Berzsenyi, Csokonai, Arany, Vajda, Ady, Bartók, Csontváry, Krúdy-Szindbád, József Attila, Tamási portréja kívánkozik egymás után a képzeletbeli galériában, s ehhez a sorhoz kapcsolódnak az (akkor még élő) kortársakat megszólító *Vidám üzenetek*. Ennek az elgondolásnak az elevenségére és inspiráló erejére lehet bizonyíték, hogy a *Jönnek a harangok értem* egyik ciklusában (*Műtét anyánk szemén*) kronologikus sorrendben követik egymást a Berzsenyi, Arany, Vajda és Ady emlékének szentelt versek – a következőkben erre a kisciklusra vetünk egy pillantást.

A két Berzsenyi-vers néhány napon belül egymás után keletkezett; a naplóban is olvashatunk összetartozásukról: „amik kiszorultak a versből”, tudniillik a *Berzsenyi szólításából*, „megírom töredékeknek. Süvítve, alig egy óra alatt kész a »Töredékek Dani uraságnak«. Ez a vers igen kell a másik után. Így akarom közölni is.” Az első a magyarokat ostromozó ódákhoz kapcsolódik; ellentétben alapul a „nagy fényű férfi” meg a „sivár sugár-haza” képzelet közt, „hol nincs soha változás”. Az alkaiozsi strófák fekete humorral jellemzik a fenséges harcos és a törpe ellenfelek aránytalan és disszonáns viszonyát: „A mába lépj le Dániel úr, dühöngj, / kutasd a kórság rút pete-halmazát, / s mert sárkányként a moly fia hemzseg, / Dániel úr, tusakodj molyokkal!” A *Töredékek...* folytatja az ódaiság lehetetlenné válása miatti szitkozódás szólamát, a moly és a pete metaforának itt a sár, „az idő rovarai” képzetek felelnek meg; mégis, a „démoni változatok” mellett a „tündérik” is megszólalnak, s egy irreális fikcióban („Ha akkor élek, /.../ szegődök testőröddül”) a szerelmes, a „mezei szorgalomról s hellén aranyidőről” „békén hevülő” Berzsenyi képe is földereng.

Vajda János látomásait már egy korábbi vers, a Petőfi Sándor születésnapjára alcímű *Föltámadt piros csizma* is fölidézte. A vershelyzet *A virrasztókéra* emlékeztet: „egyetemes télben” „mi fekszünk behavazva / sebzetten, csonkán éktelenül”, de a kollektív halállal egyenlő elalvás helyett a versbeli közösség az „újjászületés” euforikus látomásában részesül. Ez után az ujjongó, elragadtatott prófécia után a reménynélküliség megkövült jelen idejét vizionálja a *Búskomor Vajda János*. A vers első és harmadik szakasza elején refrénszerűen megismételt szentencia áll: „Nyaramtól megözvegyültem / csak sírok sötétre színülten”. A teljes szöveg azonban még ezt az illúziótlan kijelentést is helyesbíti és tagadja: „özvegy” csak az lehet, aki legalább vőlegény volt, akinek legalább arája, párja volt, de Vajdának ennyi sem jutott. Életmérlege merő hiány, az aranyasszony csak „szép lehetőség”, „meg nem született bőség”, a negatív értéket a férges, az üresség, a „minusz-idő” és szinonimáik jelölik.

Az *Ady Endre andezitből* Szervátiusz Tibort, a szobrászt szólítja meg. Adyról, a szobor ábrázolta alakról inkább közvetve szól; középpontjában az elkötelezett művész ars poeticája áll, de már nem az ostorozó indulat példajaként idézve, mint *A föltámadás szomorúságában*: „Fordítsuk a fekete kőhöz arcunkat, inas kezünket, / faragjunk magunknak istent, aki nem hagy cserben soha!” A költő és a szobrász történelmi szituációját és állásfoglalását rokonítja a „gúnyos idő” tűrhetetlen csúfondáros pimaszsága és a tartós halálközelség, az „öldöklő angyal” ismétlődő suhintása; e kettős szorítás ellen az alkotásba visszavonuló néma dac az egyetlen méltó válasz. Félszavakból is nyilvánvaló, hogy a nemzeti és a nemzetiségi gondok-bajok testvéries rendezésében mindmáig Ady a példakép, még akkor is, ha a békéltető szándékot szomszédaink, a Duna menti népek képtelenek voltak megérteni és annak szellemében élni. Szervátiusz Adyja túl van istenkereső kísérletein és a jó szándékú emberi szövetségkötés próbáin; profán, ember alkotta „vitézi isten, a legkeményebb kőből bővölve figyel, / míg meg nem lágyul, míg szóba nem áll velünk a végzet.”

Összehasonlítva az *Arany úr...*-ral a költő-géniuszoknak emléket állító többi verset, sajátos párhuzamokat és ellentétes vonásokat regisztrálhatunk. Abban mindegyik megegyezik, hogy a halál előérzete, motívikája felé gravitálnak, „a havazás árnyéka” vetül rájuk, hogy egy önmegszólító vers címét idézzük. A felhőtlen jókedv már ezért is kivételesen ritka az igazi ambícióval készült kései versek között. Az élet, az életminőség kritikusaként azonban nem jellemzi Nagy Lászlót ez a változtathatatlan felkészülten váró sztoicizmus. A tárgyalt versek közül egyedül az Aranyról szólóból hiányzik az erkölcsi rossz elleni lázadás és a morális ítékezés pátosza. A történelmi panteonból kiemelt hősök mind a kor kicsinyességét keserülő magányos héroszok. Berzsenyi kora éppúgy, mint Vajdáé, Adyé: perverz, sivár, igazságtalan. De a „ma”, Nagy László jelene, amelybe dühöngeni vagy sírni léphetnek le az elődök, még mélyebbre süllyedt; szitokszavak, az állatvilágból vett megsemmisítőnek szánt metaforák fejezik ki az ép erkölcsű ember undorodását. Ez a perspektíva akarva-akaratlan a hőst is lefokozza, a méltatlan ellenféllel szemben céltévesztetté válik a bajvívó gesztus. Az *Arany úr, az őszikék meg én* eredetisége és egyedisége abban sejlik föl, hogy költője elfordítja fejét attól a bolhacirkusztól vagy rossz vásári komédiától, amely oly készségesen rántaná le magához a főlháborodott moralistát. „Minden póz nélkül” mutatkozik, ahogy Péterfy Jenő írta az *Őszikék*

költőjéről, s ugyancsak Péterfytól kölcsönözve a szót, a költeményen „megvan a pszichológiai dátum nyoma”, ami ezúttal az őszi bogarakkal és Arany Jánossal kapcsolatos emlékek és asszociációk fölrebbenése a szigligeti alkotóházban. „Talán elég idős vagyok, s még elég erős, hogy olykor föltojlam a sisakrostélyt, mosolyogjak egy jót, szórakoztató fintort vágjak akár” – mondta egy évvel a vers megírása után, az új kedélyállapot és ihlet típus jelentkezését észelve és indokolva.

Az *Arany úr, az őszikék meg én* című vers elemzésével, de még kiemelő említésével is ritkán találkozunk a Nagy Lászlóról írott monográfiákban, ismert tanulmányokban. Pedig a szakirodalom igencsak gazdag, egy-egy versről részletesen kidolgozott analízisek készültek. Maga a költemény is jelentős, ezt már maga a költője gyanította, amikor elkészülte után naplójába jegyezte: „Hiszem, nem válik majd szégyenemre.” A kilencvenes években, amikor egymás után születtek és jelentek meg a Nagy László életművét áttekintő nagyobb földolgozások, olyan fordulat következett be a recepcióban, amelyet a monográfiák szerzői még nem, vagy legfőljebb óvatosan és részlegesen tudtak egyeztetni koncepciójukkal. Még a nyolcvanas évek második felében jelentkezett egy kételkedő, olykor türelmetlen és elfogult hang, amely megtörte az addig egyöntetűnek látszó elismerés, sőt néha kultikus hódolatba átcsapó magasztalás szolamát. A Petőfi Irodalmi Múzeumban 1995-ben rendezett nagyszabású emlékülés az egyik pamfletszerű különvélemény címére utalva föltette a kérdést: „Van-e baj Nagy Lászlóval?” – és utólag olvasva a *Reinkarnáció ezüstben* című tanulmánykötetet, az emlékülésen elhangzó felszólalások közül azokat érezzük történetileg is jelentőseknek, amelyek tárgyilagosan érvelve előremozdították az életmű objektív értékelésének és az ehhez szükséges kritikai átértékelésnek az ügyét. Kitént belőlük, hogy a Nagy László halálát megelőző években olyan nóvumok jelentek meg költészetében, amelyekből finom fülű kritikussai a gazdagodás és részleges megújulás lehetőségét hallották ki. „Az utolsó korszak önszemlélete és szerepértelmezése nem egyszerűen folytatása a korábbinak, hisz ezt egy másik szereptudat, helyesebben egy másik énszemlélet is kiegészíti, módosítja” (Lakner László). A megváltozott új „én” nem szociális szerepként értelmeződik, hanem „a személyesség tereiben” bontakozik ki. A felnagyított, mitikus-morális hős helyett a mindennapi ember kerül a lírai világkép középpontjába. Részben ezzel kapcsolatban szabadul föl a vidámság és a játékoság addig visszafogott ösztöne. (Nem sokkal előbb még azon aggódott, hogy „fontos dolgok sohasem kapcsolatosak a derűvel valahogy”.) Az Arannyal való új találkozás is segíthette az ilyen gátlások leküzdésében, s amikor a kritikában az az igény támadt, hogy netán érdemes „az utolsó korszak felől” újraolvasni a verseket, többször fölbukkant az *Arany úr*... másféle modernségének, személyesebb társadalmi közösséghez szóló üzenetének példája. Ez nem felülbírálása és korrekciója, hanem az életmű belső alakulására figyelő kiegészítése a korábbi Nagy László-képnek.

Fodor Miklós

Harc a vitális erőkért

Nagy László költészetének e lényegi vonása a *Tűz* című versben

*Tűz
te gyönyörű,
dobogó, csillag-erejű
te fűtsd be a mozdonyt halálra,
hajszold, hogy fekete magánya
ne legyen néki teher,
tűz
te gyönyörű,
ihlet, mindenség-gyökerű,
virágozz a vérző madárban,
égesd, hogy a sorsot kimondja,
nem a hamuvá izzó csontja,
virrasztó igéje kell,
tűz
te gyönyörű
jegeken győztes-örömű,
ne túrd, hogy vénhedjünk sorra
lélekben szakállasodva,
hűlve latoló józanságban,
ahol áru és árulás van,
öltöztess tündér-pirosba,
röptess az örök tilosba,
jéghegyek fölé piros bálba,
ifjúság királya,
tűz!*

A *Tűz* című Nagy László-vers műfaja szerint művészi ráolvasás. A tűz, akit tevékenységre biztat a versthős – az archaikus jelképezés szerint – a mindeneket mozgató erő képviselője és megidézője a jelenségvilágban. Jelkép, amennyiben a jelképpé avató tudati hozzáállást a jelenségvilág és a mögöttes túli világ közötti hídképzésként gondoljuk el. Mit jelent e költői szövegben a ráolvasás műfaj-kategóriája? Milyen jelenetben szólal meg ez a ráolvasás? A ráolvasás megeleveníteni akaró beszéd. Ily módon az akarat világba vetítése. A ráolvasás háttérben egy hitet találunk: hitet abban, hogy az erősen akart és hittal kimondott szándéknak világformáló, világelevenítő hatása van. De csak akkor, ha a szentség világteremtő hatalma tüzesíti át. Ezért a ráolvasás elsődleges célja a mondó személy és a kimondandó beszéd megszentelése. Amikor Nagy László e versében a jelképként megidézett tüzet életre serkenti, ezt csak azért teheti meg,

mert lelkében ezt az égő-égető valamit érzékeli. Tűzzel beszél – szent indulattal, magas érzelmi hőfokon, szilárd morális elköteleződéssel. Miért van erre szükség? Mert úgy látja, úgy érzi és sejti, hogy az átlagon felüli, egyéni vitalitás az egyetemes, kulturális kihűlés következtében veszélybe került. Miközben saját átlagon felüli vitalitásának veszélyeztetettségét érzi, egyben az emberi életminőséget a maga általánosságában és globalitásában is félti. Hiszen épp az átlagon felüli életerővel megáldottaknak kellene a többiek magukkal ragadniuk, felkeltvén bennük is a mindeneket teremtő tűz képét és erejét.

A vers értelme tehát: harc a vitális erőkért. A moralitás mindent megelőző alaptette itt azt jelenti: oda kell állni a vitális erők mellé, befogadni hatásukat, cselekedni általuk és értük. A háttérben Nagy László világképe: archaikus és modern kultúra drámai feszültsége; élethalálharc az emberi lét megőrzéséért; a kultúrateremtő emberi lét féltése önmagától. *Túl sok minden veszett el az*

ősműveltség felszámolásával. Ezt a veszteséget valamikor, valahol, valakinek észre kell vennie, ettől a veszteségtől valakiknek meg kellene rettenniük.

Hajszolódni akar a versben megidézett hős, hogy magányát viselhesse. A magány a vállalt feladat következménye. A feladat az archaikus műveltség által közvetített jelképek újraélése és újraélesztése. A feladat e jelképek lelki megfelelőinek, az archetipikus erőknek a megelevenítése, a befogadó egyének átforrósítása egy régi-új, de emberhez illőbb és méltóbb kultúra és társadalmi berendezkedés megteremtésének jegyében. A hajsza: túlhevített életet eredményez. Ez az alkotás előfeltétele. Főleg olyan korban, ahol a kultúra nem kedvez az alkotásnak, a rejtekezésnek és a rejtett dolgok felmutatásának. Főleg olyan korban, ahol a művész árral – divattal, elnyomással, megbélyegzésekkel – szemben kénytelen alkotni. Ezért gyönyör, bár kín az alkotás, mely a süllyedő lelket időről időre felszínre hozza, de nem vált meg a süllyedéstől, mert maga a kor süllyed.

Ha e vers ráolvasás, ha a kor szülőttei betegek, akkor e vers: *gyógyítás*. Amiképpen síppal, dobbal, nádi hegedűvel gyógyítja a gyermek a gólyát, azonképpen gyógyítja szavaival a költő beteg korát és kultúráját. A magot akarja elérni minden varázsmondás, a rejtekező lényeket. Ahol a betegség piszka megtelepedett, ott akarja a lelket megerősíteni, hogy az a rosszat magáról le tudja vetni. Nem a ráolvasó tisztítja meg a lelket, de a ráolvasó és maga a mondás segíti a lélek immunrendszerét az újjáteremtődésben. A gyógyítás – archaikus fogalma szerint – a teremtő erőnek segítő tevékenység.

A ráolvasó személyiség szükségképpen táltosalkatú, mivel a betegség közelében, a rontó hatalmakkal harcolva él: *állandó halálközelséget vesz magára*. A halál torkából kell kimentenie az áldozatot, hiszen ha nincs gyógyulás, az ember a halálé. Ezért a ráolvasó mindig halálra szánt ember. Nem érdekli saját pusztulása – nem érdekkelheti, ha csak ezen az áron tudja jótékony hatását kifejteni.

Ezzel felvázoltuk azt az elméleti keretet, melynek elrendező rácsozata nézetem szerint nem csupán e vers, hanem Nagy László egész költői világának értelmezését és jobb megértését is elősegítheti. E költészet vallásos karakterű. Ezt kijelentvén azonban korántsem válaszoltunk arra a kérdésre, milyen vallás idéződik meg lépten-nyomon. Nézetem szerint nem is lehetséges határozott válasszal előhozakodni. Ennek egyrészt az az oka, hogy különböző vallástípusok egyaránt megidéződnek. Jánosi Zoltán mutatta ki a *Csodafiu-szarvas* című vers kulturális-vallási hátterét elemezve a totemisztikus, az agrármitikus és a keresztény hagyományok egymásra rétegződését. Ezen egymásra rétegződés felismerése nyomán tárul fel a következő művészet- és vallásfilozófiai probléma: Nagy László teremtő költészete olyan vallási formát előlegez, mely még nem létezik, mellyel mondhatni a jelen terhes.

A *Tűz* című vers *ráolvasás*, mely egy képzeletben megalkotott *közösségi rítus* keretében nyeri el igazi értelmét. A művész közösségi szerepe és egyéni alkata szerint *táltos*. Szándéka szerint magát a teremtő erőt idézi meg és igézi cselekvővé. E tettét az a mély érzés mozgatja, hogy a jelenkor kultúrája bénító, sebző, kihűtő módon hat a teremtményekre, ezért arra van szükség, hogy a *romlatlan forrásból valaki merítsen*. E feladatot a költői személyiség oly erős *elhívásként* éli meg, hogy még akkor sem tágít mellőle, amikor nyilvánvalóvá

válik számára a felmorzsolódás, az *áldozattá válás* elkerülhetetlensége. A vers szövege ezen vallásos kulcsfogalmak mentén minden részletében értelmezhető. Állításomat támasszák alá – vagy tegyék kérdésessé – a következő oldalak.

A tűz – mint korábban állítottuk – a teremtő erő, energia megidézője nemcsak Nagy László költészetében, hanem az egyetemes jelképezésben egyaránt. Sőt, a tűz maga ez az energia. Földi, konszolidált körülmények között is utal lényegére. Ezt a rejtőzködő lényegiséget nevezi meg a művész, amikor azt mondja: „csillag-erejű”. A csillag jelensége fogalmilag a kozmikus energia-teremtéssel azonos. A költői látványban a tűz „gyönyörű”. Ez a jelző azonban nem a tűz egy tulajdonságát jelöli, hanem a hozzá fűződő művészi-emberi viszonyt. Viszonyfogalomként azt jelenti, hogy a tűz látványa gyönyört kelt az őt szemlélő lélekben. A gyönyör az öröm felsőfoka. Ily módon fokozhatatlan. A gyönyör ebben a versjelenetben a teremtő hatása a lélekben. A személyiség belső érzékelő rendszere gyönyörként észleli a lelkében megébredő teremtő hatalmat. A gyönyörű a szép rokona. Az első a tudatot és általában minden keretet túlfeszítő élményre, a második az egyensúlyteremtésre vonatkozik. Ebben a képzetkörben mindkettő a teremtő-törvényadó hatalom hatása, ezért szakrális fogalom. Amennyiben szakrálison azt értjük, hogy valamely jelenség visszavezethető a teremtő hatalomra. Amikor a művész a tüzet szemléli – akár ténylegesen, akár képzeletben, gondolatban vagy érzésben – a csillagerővel, e nem emberi léptékű energiateremtéssel találkozik. Amikor gyönyört érez a lélek, adott lehetőségei mintegy túlfeszülnek, túlfűttetnek. Ebben az állapotban a lélek többről „tud”, mint ami önmaga, ezáltal többé is válhat. Ez a lény újjá-, avagy továbbteremtődésének szakrális állapota.

A tűz lobog. Lobogása félig szabálytalan, félig szabályos ritmikát adó tompa pufogás. Amikor a személyiség befelé figyel, csendjében ilyen hullámmó ritmikát hall. Zúgó dobogásként észleli az őt éltető életet. Azért vesz dobót a kezébe, hogy ezt a dobogást felerősítse. A dobolás akkor nevezhető szakrális cselekedetnek, ha a dobos a teremtő erő lélekben zúgó halk hangjára hangolódik. Ha nem önkénye adja a ritmust, hanem az általa így vagy úgy érzékelt élet-erő. Ha a dobolás a teremtő hatalom felerősítése, akkor szakrális, ha szakrális, akkor táltos-dobolás. Amikor a költő dobogásként hallja az életerőt lelkében, amikor olyan verset ír, melynek ritmikáját erre a dobogásra hangolja, akkor ebből a szempontból táltosként viselkedik. A tűznek mint teremtő hatalomnak a megszólítása is táltos-, azaz kiválasztottan szakrális személyiséget igényel.

A vershős, e táltostípusú és táltos-élethelyzetben lévő személyiség, nemcsak megszólítja, egyenesen felszólítja a teremtő hatalmat. Ez a hozzáállás keresztény vallásos keretben megbotránkoztató. Nagy László világképében azonban természetes. Ebben a világképben a teremtő hatalom hatását a lélekben és tágabban a társadalomban el lehet nyomni. Az ember által épített másodlagos meghatározó hatalom, a kultúra képes erre. Éppen e kihűtő, elgyengítő másodlagos hatalom ellenében van szükség a tűz felszítására, a teremtő hatalom cselekvésre szólítására. Ez a felszítás, felszólítás, buzdítás a költői beszéd alaphangoltsága e versben. „te fűtsd be a mozdonyt...” A mozdony itt mint irányító, valamit maga után vonó létező érdekes. Mint ilyen utal minden egyéb hasonlóan irányító hatalomra. Például a lélek irányító központjára, ami az

akarát. Kihűtő jellegű kulturális viszonyok között az akaraterőnek öngerjesztő technikákra van szüksége ahhoz, hogy a lélek igaz módon és teremtő kedvvel éljen. Hiszen a lélek érzi a reá telepedő kihűtő erő negatív hatalmát. Ha a lélek a kultúra mezejét inkább ellenségesnek érzi, szükségképpen oda fordul, ahol a teremtő hatalom még egészségesen és ereje teljében működik. De van-e ilyen tér még e kihűtő-elnyomó kultúra által teljesen behálózott világon? Nincs – és éppen ez a sejtetem taszítja a költőt táltos szerepbe, hogy közvetlenül a teremtő hatalomhoz szóljon.

A teremtő hatalmat felszítani akaró akarat szemben áll a kihűtő-elnyomó kultúrát fenntartó akaratrendszerrel. Szemben áll azokkal az átlagos akaratokkal is, akik mit sem sejtve elfogadják az adott kultúra rendszerét. A táltosalkatú művész akkor kerül *végtelenül magányos* pozícióba („fekete magányba”), ha előérzete szerint a kultúra egészének újjáteremtése van napirenden. Azt kell akarnia, amit az adott jelenben józan ésszel („hülve latoló józanságban”) senki sem akarhat, amennyiben a józan ész a rövid távú és kis hatósugarú életet jelenti. Ebben a morálisan is problematikus állapotban nem marad más választása, mint a teremtő hatalom, hiszen egyedül Ő igazolhatja, egyedül Ő adhat feloldozást saját ellenséges (forradalmi) akaratának terhe alól. Egyedül Őbenne, Vele azonosulván hevülhet fel annyira a lélek, hogy a személyiség mint keret viselni tudja a feladatot. Nagy László egész költészetét meghatározza ez a jelennel vívott morálisan is problematikus belső küzdelem. Hiszen a teremtő hatalom által kapott sugallat felülír minden józan ész által igazolható moralitást. Jól látható, hogy e költészet esetében a morált megteremtő hatalom megközelítéséről van szó. A táltosalkatú művész ekként kultúrvilág és teremtő hatalom különböző akaratai között őrlődik. Csak a teremtő hatalom saját és mások lelkében való felszítása révén képes személyiségében egyensúlyt tartani. Ez a fajta önhajszolás a személyiség egyensúlyszükségletének kényszere. Az egyensúly azonban meglehetősen feszült drámában születik a személyiségnél mérhetetlenül nagyobb erők szembenállása során. És mert a világ nem változik – vagy ha igen, rossz irányba –, a táltosalkatú személyiség halálra hajszolódik.

Az „ihlet” az alkotásfolyamat kezdetére utaló kulcsfogalom. Önmaga művészi alkotásra kényszerítése jelenti a személyiség számára a hajszolódást. Művészi alkotás nélkül a személyiség egyensúlya megbillen. Az ihlet és a mindenség gyökere azonos: a teremtő hatalom. Az ihlet efféle szakrális-költői értelmezése Nagy László egész költészetét szakrálissá avatja. A „mindenség-gyökerű” ihlet állapotában egyén és mindenség áttüzesedik – eggyé ég. Szent gyönyörűség (és halál-iszonyat) tölti el a részesülőt.

A madár e versben érzékeny és sérülékeny tünemény. Szárnyalása problematikus, hiszen vérzik. A repülés képessége miatt mégis a szárnyaló lélek megidézője. A szárnyaló lélek: égbe szálló lélek. Az ég a teremtő-törvényadó hatalom jelképes lakhelye. Az égbe szálló lélek tehát az ihletett (révült) állapotban – látomás, érzés, gondolat által – a teremtő hatalommal kapcsolatba lépő lélek jelképe. Amikor a személyiség a művészsors mellett köteleződik el, azt vállalja, hogy az emberi létezés sebzettségét hordozza magán. E sebzettséget azáltal szerezte, hogy az isteni rendet valami felhasogatta. A vérző madár tehát az a művészi lélek, aki saját lelkét isteniként érzékelve érzi és szenved az emberi

kultúra teremtésellenes tetteit. Az emberi létezés önmaga okozta sebzettsége a művészi lelket is felsebzi. A világ sorsának magára vétele által a személyiség a világgal azonosult. Ez a szerep a jézusi, szakrális áldozatszerével analóg. A vérzés képe által az addig rejtett lelki-istenképi fájdalom felszínre törésének lehetünk tanúi. Ez a fájdalom, bár a táltos (Jézus-) alkatú művész szenved, mégsem az övé. Ha nem azonosulna az emberi világgal, ha nem akarná megélni és kifejezni önnön lelke révén és sorsával a lélek világban való állapotát, nem érezné.

Igen összetett képet alkot Nagy László, amikor a tüzet a vérző madárban biztatja virágzásra. A virágzás a létezők világában a szépség megidézője. Mint korábban mondtuk, a szépség a teremtő hatalom hatása a lélekre, miként a gyönyör. De míg a gyönyörben a lélek közvetlenül magával a teremtő hatalommal, addig a szépségben közvetve, a teremtményben teremtő erővel találkozik. Az isteni hatalom a virágzásban és a szépségben tisztán és egyértékűen teremtőként mutatkozik meg. Hiányzik belőle a halálveszély, a gigantikusság, a mindent visszavonás eshetősége. A virágzás a mindenkori ember reménye: az egyértelműen vállalható és szerethető létezés. E remény önmagában – tiszta fényével – a gyermekkorhoz köti a lelket. A szépségteremtés – fogalmi keretünkben elhelyezve – olyan emberi alkotás, mely a gyönyörből – a teremtő/pusztító hatalommal való extatikus találkozásból – táplálkozik, az abban megnyílt erőszugárzást alakítja emberi fogyasztásra alkalmassá. Ez minden közvetítő típusú szakrális cselekvés képlete. Görög fogalmakkal a káosz kozmoszá formálása – latin fogalommal humanizálás (Jánosi Zoltán). A madár – e lélekjelkép – sebzettségét elméleti keretünk szerint a jelen lefokozó kultúrája okozza. E sebzettség, e vérzés mindaddig megszüntethetetlen, amíg e kultúra fennáll és kifejti mágikus rontó-hűtő hatását a lélekre. A teremtő tűznek e kultúra szilárd fennállása miatt nem is a vérzés megszüntetése a feladata, hanem: *virágzás a vérzés dacára*. Amennyiben a vérző madár a táltosalkatú művész-személyiség jelképe, éppen a sebzetten is virágot daloló madár képe által körvonalazódik az a sors, amit kimondania hivatott. A sors jelenti azt a fajta sebzettséget, amit a jelen kultúrája okoz, jelenti e felsebződés vállalását (a nem menekvést), jelenti a tragikus tudatot, mely szerint ebből még a teremtő hatalommal való közvetlen találkozás sem gyógyíthat ki, jelenti a szépteremtés feladatát, jelenti a mindennek dacára való életszeretetet. Jelenti a *megtorhetetlen, a halál árnyékában is fel-felizzó életet*.

Mámoros állapot kell a tűz biztatásához, egyébként győz a pesszimizmus tétlensége. Amikor a vers a madár tűztől ihletett sorskimondását *virrasztó igének* nevezi, azt jelzi, van közösségi értéke a művészetnek. Az ily módon kimondott szó, melyet szakrális beszédként értünk, képletesen szólva: világít a modern kultúra okozta sötétségben. Virrasztása éberlét és őrzés: mert minden fények fénylő ereje, a tűz e világi, emberi kifejeződése a mondásban. A madárdal, mint a szakrális műalkotás jelképe, maga az isteni ige, Isten egyfajta maszkiája.

A vers első egységének kulcsszava: *csillagerő* (teremtés), a másodikiké: *ihlet* (kinyilatkoztatás), a harmadiké: *győzelem* (megváltás). A harmadik szakasz leginkább egy győzelmes rohamra emlékeztet. Amennyiben helyes, hogy megközelítésünkben ráolvasó-gyógyító táltosrituálénak írtuk le a

versjelenetet, annyiban itt egy révült táltos-lélekkutat érzékelhetünk. A táltos rituális feladata minden helyzetben az, hogy a teremtő erőt győzelemre segítse egy adott létezőben. Jelen esetben, mivel egyetemes művész az alkotó – és a tőle megkülönböztethetetlen vershős –, az egyetemes emberi kultúra a gyógyítandó létező. Arról a győzelemről van tehát szó, melyet a kultúrán belül, képzeletben vív a táltos-művész azért, hogy a kultúra másodlagos emberformáló hatalma teremtődjön újjá az eredeti teremtő hatalom által. A hó, a hideg, a jég Nagy László költői mitológiájában a kihűtő, léterőelszívó hatalom hatásának eredménye. Az élet kezdettől fogva e két véglet: tűz és hó harca. Az ember csak annyiban különbözik más élőlényektől, hogy ideológiát képes gyártani bármelyik erő mellett. Szabadságában áll maga gyártotta „halálfej-eszméktől” (*Medvezsoltár*) mérgeződni. De szabadságában áll az is, hogy ezek hatalmát áttörve szárnyra keljen. A lélekben való megvénülés, a latolgatások és a józanság a hittel teli cselekvés – szent örület – helyett: mind megannyi kísértés, megannyi visszahúzó kényelmesség; elfogadása annak, ami van. A kor kultúrájának alapszavai is beleíratnak e versbe: „áru és árulás”. Az áruk árulása, ha legfőbb világszervező elvé avatják, a teremtő hatalom elárulását is jelenti.

A táltos-művész lélekgerjesztő, ráolvasó rituáléja segítségével ebből a kulturális berendezkedésből emeltetik ki. A rítus kezdetén az átöltözés jelképes cselekedetének vagyunk tanúi. A lélek levedli e világi ruháját, szent öltözetet kap. Ezzel jelzi szabadon választott hovatartozását. A költői-táltos akarat/vágy tündér-pirosságba burkolózik. Hangsúlyozzuk, hogy a lélek csupán kérheti, könyörögheti, parancsolhatja ezt az átváltozást, de nem végezheti el. „Tündér-pirosba” a tűz, a teremtő hatalom öltöztetheti a lelket. S hogy megteszi-e vagy sem, az mindig kérdés marad. Annyi bizonyos, a rítus elvégzője extatikus képzeleti tevékenysége során beteljesíti ezt a szakrális vágyat – de csupán képzeletben. Miért tündéri és miért piros ez az új ruha? Mert a tündéri lét közvetítő lét. Léletteremtő hatalom és egyén között helyezkedik el, a kettő határán. Mert e határon áttüzesedik, azaz kipirul és vérrel árad az élet.

A köztes lét jelképébe öltözött lélek képzeletben és természetesen jelképesen repülni kezd. A repülés történése visszautal a madárról mondottakra, azzal a lényegi változással, hogy ebben a révült állapotban – úgy látszik – már megszűnt a sebzettség: már újra lehetséges a repülés. Ez az állapot a rituálé csúcspontja felé közeledve a megváltottság érzésével telítődik. Ebben az állapotban a lélekre már nem hatnak a kultúra, az evilági lét bénító hatásai. Repülésének célja így minden emberi célok legvégsője lehet: az „örök tilos”. E fogalom a feléje röpítő vággyal együtt paradoxont rejt. Ha valóban és örökre tiltott hely az ember számára, akkor értelmetlen vágyni, főleg törekedni felé. De talán mégis akad kivétel... E ráolvasó táltosrituálé csúcspontja képzeletben és érzésben talán létrehozza a kivételes eshetőséget. De miért készül képzelettel és érzéssel felajzva a lélek oda, ahol az örök teremtés folyik, a világ folytonos megszentelése? És mi várja ott? Ünnepi forgatag, tánc, örök, megállíthatatlan léletteremtő, létmegújító forgás: „piros bál”.

A rítus végpontján a lélek királlyá avatja a teremtő hatalmat. Aki mindezt végigélte, az örök ifjúság, az örök megújulás világba sugárzóává vált, maga is tűzzé.

Marosvölgyi Gábor

Létkérdés a vers

**Nagy László *Jönnek a harangok értem*
című versének mítoszséma-analízise**

*„Ha van pártatlan ítélet a költőről: az a verse.”
(Nagy László: *Megismerés, nyelv és vers*)*

Az utolsó kötet utolsó verse. Ez a hely hagyományosan búcsút és számvetést előlegez, ez válik a vers első értelmezési síkjává, melyet a versszöveg maradéktalanul kitölt. De nemcsak erre a síkra terjed ki, hanem mítoszi dimenzióba is átlép. A költészetében megtett utat, a vershős eddigi szerepeit úgy foglalja össze, hogy egyszerre ad önéletrajzi sorsfejlődést, általános emberi létösszegzést és a természet körforgását. Egyszerre, egymásból egymásba hatolva jelenik meg az egyén, az emberiség, a természet a versírás kozmikus tettében. A búcsú és a számvetés létként jelentkezik (csak a zárlatban szóbeli), a versbeli beszélő éli meg őket. Költészet és élet így olvad eggyé.

Már a cím önreflexiót mutat, és ezt a pozíciót őrzi meg végig a vers: a vershelyzetben, úgy tűnik, a költő visszaemlékszik múltjára. Azonban nemcsak emlékszik, hanem részt is vesz az eseményekben, a múlt és jelen áttetsző rétegei egymásra rakódnak. De még ennél is többről van itt szó, pontosabban a SZÓ-ról van szó, a költészet teremtő erejéről, mert a múlt emlékdarabjai a jelen cselekvő, átélő folyamataiba tapadnak, és mindezt a költő egy új létezéssé gyúrja, mely nem a múlt, és nem a jelen, leghamarabb jelen levővé tett múlt. Ugyanakkor elveszti személyességét, önmagán túli jelentőséget nyer az egyéni sors, így szólhat az ősök megidézésével az emberiségről, minden keletkezésről, eredetről és kiválásról. A személyesség mégsem vesz el teljesen, mert egyes szám első személyben beszél, megélt életként tünteti föl, létezésükön reális részletekből építkezik, a zárlatban pedig sejteti a költői én távlatos helyzetét. A versbeli beszélő (vershős) tehát egyszerre őrzi meg személyiségét és ölti magára a sámáni (a közösséget és a világot magába olvasztó) szerepet, amelybe beépül a Krisztus-Én analógia is (meghaló-feltámadó, megváltó képzetkörökkel).

A teljesmondat-értékű cím is csak első pillantásra adja tartalmi kivonatát a versnek, valójában szerves része a versszövegnek, hiszen keretbe foglalja párjával az első szakaszt, valamint a legutolsó sor variánsával együtt bekeretezi az egész verset. Refrén, melynek értéke nem az összefoglalás, hanem a kiemelés, itt a fő szervező motívumot erősíti fel, erre hívja fel a figyelmet. Ez a motívum nem egyenértékű a „harangok”-kal, több annál, egy megszemélyesítő alakzatot jelent, melyben az „eljövetel” egyszerre idézi fel a bibliai csodák és a halál pillanatát, de nem lezárságát, hanem folyamatosságát hangsúlyozza: a misztikus és a tragikus a vers alapélménye, keletkezését folyamatosan meghatározza, hiszen mindig most „jönnek a harangok”. Maguk a harangok sem akármilye-

nek, a határozott névelő már ismertnek tételezi őket, vagyis a költő ismerősei, minket pedig hallgatójává tesz a rájuk való várakozás közben megszólaló belső monológnak.

A belső monológ hatását keltik a bőven áradó képek asszociációs láncai, tehát nem öncélú halmozás példái, hanem formai sajátosságok. Ugyanebből fakad a szaggatottság és a hosszú prózavers forma, mely a spontaneitás látzatával keletkezése titkaiba enged pillantani a szöveg, mintha szemünk láttára születne a vers. Ám ne tévesszen meg a lazább szerkezet, a költemény önálló egységekre osztott, az egységeken belül pedig ciklikus mozgásba szerveződnek a képek, és ugyanaz a ciklus ismétlődik, mindegyikben más szinten. Ez a körkörös szerkezet úgy tükrözi a versegészt, mint a mikrokozmosz a makrokozmoszt. Alapsémája mítoszi: Születés-Növekedés-Küzdelem-Hanyatlás, ezt fogja keretbe a létösszegzés és az átlényegülés. Az egyes részek azonban csak félig zártak, motívumok, szerepek, helyzetek járnak át szabadon köztük előlegezve egymást. A Születés szakaszai például magukba foglalják a feloldódás mozzanatát is, mely a Halál szakaszában tér vissza bomlásként.

A harang mint kép kiemelkedő jelentőséget kap a cím révén, de nemcsak rendkívül tág képzetársítási köre miatt, ugyanis hangjának ismétlődő jellege, erősödő-gyengülő vonása határozza meg a képek, szavak, motívumok, mondatszerkezetek, egységek ismétlődését. Ez magyarázza a kántáló monotonitást, de ugyanakkor minden ismétlés újabb helyzetbe is hozza az eredeti elemet.

A vers egyes egységei: 1. harangok-Létösszegzés 2. feloldódás-Születés 3. anyaföld-Növekedés 4. menyegző-Termékenység 5. parasztsors-Küzdelem (bomlás) 6. művészet-Hanyatlás (halál) 7. megtisztulás-átlényegülés (búcsú). Az 1. és a 7. alkotja a keretsémát elkülönülve a fő epikus folyamattól, bennük külön is összegződik a sors: az 1.-ben a harangszótól kísért emberi, történelmi sors születéstől halálig, a 7.-ben az egyén, a költő személyes sorsa a rituális anyai mosdatástól az útra kelő búcsújáig. A 2–6.-ban zajlik a tulajdonképpeni mítoszi történet, illetve a 4. lényegében betétként fogható fel a Termékenység körképével, melynek célja egyrészt erősíteni a Növekedés aspektusát, másrészt előkészíti az élet fenntartására irányuló Küzdelmet, de ugyanakkor bomlasztó elemként is működik, a groteszkig fokozott szürreális képeivel ritmustörést okoz, ami az érzelmi feszültség csúcspontját érezteti erőteljesen szubjektív összetevőivel, így a 2–3. egységekben érzékelhető fejlődés nagyobb kontrasztba kerül az 5–6. egységekben lezajló hanyatlással, tehát a mű tengelyét alkotja, ebből adódik örvénylő, kaotikus jellege.

Az 1. egység a harangok képzetkörét bontja ki, mindaz, amit a harangszó jelent (születés, halál, idő, veszély, szentség, identitás), a harangok cselekvésévé változik. A halál, betegségek képeivel indít, ezeket tagadják, tartják távol maguktól, a természet örök rendjébe illeszkednek „csillagok s baglyok alatt”, időtlen jelképek („nem vénülnek”). A „féreg”, „fertőzés”, „agyvérzés”, „szívgyörcs” embert fenyegető lehetőségek, a harangokkal ellentétben kikerülhetetlen sorsunk, a tagadó szerkezetek csak fokozzák a sorscsapások erejét. Az enyészet képeit a Születés, a harangok születése követi, a megszólalás által válnak létezővé és csodatevővé. Itt jelenik meg a menyegző, a szent nász, a Küzdelem (a jégveréssel), majd az anyaság. A záró szakaszban a magány, bomlás, halál ké-

pei térnek vissza: magyarok szakadnak el az anyaországtól, fogolytáborokban pusztul az ember. Az emberi sorssal párhuzamosan halad az idő tagolása is: tavasztól télig, hajnaltól estig. A mű kompozíciójára utal az idő-vers metafora, amit a harangszó tagol, a vers az idő módjára tagolódik ciklusokba, és belső ritmusát a harangszót idéző szaggatott ismétlődés adja.

A 2.egység indításában a lebomlás, a költői Én felszámolása kap fizikai ábrázolást, ahogy a gyermekkor felé tartó időbeli eltávolodás a szülőföld felé történő térbeli utazás formáját ölti. Az utazás képzeletbeli jellegét a szürreális, álomszerű kép, a fák tetején lépkedés érezteti, egyszerre idézi fel az álmok és a mesék világát. Innentől kezdve a beszélő belső tudatfolyamába kerülünk, ahol összemósodik jelen és múlt, Én és a világ, költészet és valóság. A következő fázisban az atomizálódó költői Én helyett megszületik a verzhős, aki magába olvasztja az egész emberiséget, az összes teremtményt. Az újjászületés az evolúció láncára fűződik, és kozmikus kiterjedést kap a Naptól és Holdtól való származtatás által. Mindez a sámáni szereptudat körébe tartozik, vagyis a költő átlényegül, elveszti Én-tudatát, és összeolvad a világgal. Már a Születés fázisába beékelődik a Küzdelem, mely a továbbiakban a babonák bajelhárító gesztusaival felidézett ellenség (Néember) alakjával egészül ki, az erőt és erőszakot a vér, ököl, a hun Attila, majd az ostromzás képsorai vezetik. A záró szakaszban elérkezünk a Hanyatlás állapotába, de nem a verzhős, hanem szüleinek megrokkánásával, amit éppen az ő születése, erősödése idéz elő, erre vonatkozik az igába fogott állat-ember metafora.

A 3. egység az anyaföld (föld-anya) birodalmában forgatja meg a mítosz kerekét. Először az atomizálódott Én bejárja a magasság és mélység tereit (por, fa, felhő, zenit), majd visszahull esőként a földre, vagyis a Születés állapotánál tart, de már itt megelőlegezik a későbbi élettávlatot a paraszti lét összetevőinek (föld, ló, vetés, eke) parányi, játék változatai. A gyermeki Én Növekedésével párhuzamos a szerszámok születése, növekedése, majd ez vezet át a Küzdelem fázisába, amikor magával a földdel, a szerszámmal, pontosabban az Anyaggal (föld, vas) kell harcolni. A Növekedése héroszi, isteni távlatokba tágul, amikor a gyermekkor felnőtt szereplői hangyaboly formájában idéződnek meg, így a Küzdelem is tágabb kiterjedést kap, immár az erőszak minden fajtája, természeti (jégverés) és emberi (zsarnokság) ellen irányul a félisteni Hős harca, mely a betyárvilág képeivel jelenik meg, de a harangok is részesei ennek. A Hanyatlás a megtisztító halált sejtető gyolcslepedő-Én metaforával érkezik el, a babonák és a Biblia (Margit, Ilona, Anna) világából megidézett nőalakok fogadják vissza a születés imitálásával.

A 4. egység epikus vázát egy menyegző eseményei és az általuk felidézett asszociációk alkotják. A menyegző gazdag vonatkozási körrel rendelkezik, hiszen határpontja az emberi életnek: egyes sorsokból közös sorsot formáz, tehát egyszerre gyász (az Egyes halála) és ünnep (a Közös születése). Az egyén közösségbe olvadása lényegében a verzhős sámáni szerepének felel meg, a halál és születés az emberi sors végletei, amikhez a kétféle emberi cselekvésforma, az aszketikus gyász és a hedonisztikus ünnep rendelődik. A menyegző fő vonása tehát a két Én egyesülése, ennek megfelelően válik ennek az egységnek vezérszólamává a párzás, termékenység. A mű alapképleteit sűríti tehát magába folytonos egymásba játszásukkal dinamizálva a ciklikus folyamatokat,

ami a 4. egység verstengelyhelyzetéből adódik, illetve arra mutat rá. Ezt erősíti a harangok verbális megjelenítése, mely a keretek távolságtartó helyzetét idézi. A harangok szavának kongatása kórusként kommentálja az eseményeket, ezáltal dramaturgizálódik az emberi sors.

Bár ilyen kiemelt, betétszerű ez az egység, mégis követi az alapvető mítoszi sémát. Az indítás utal a farsangra, vagyis a bőjt, a halálra emlékezés előtti vigalom időszakára, mely egyben a tavasz közeledtét is jelzi (hóolvadás), ami a természet feltámadását jelenti, de a mítoszi Születés szakaszára egyéb képek is utalnak, mint a sáros menyasszonyi ruha a szüzesség tisztaságának elvesztésével a fogantatásra, a hóolvadás a magzatvízre, születésre. Majd az ünneplőkkel távolabbról érintkező környezet, a természet is felmutatja ezeket a jegyeket. A szüzesség elvesztésével járó vérzésre vonatkoztatható a „holdvérkőtő” metafora. A „duplán”, vagyis párban repülő légy a párkeresés megfelelője. A (zöld) ketyegés, a feszülő húr az élet nagy művének működési jegyei, az életerő mozgását jelzik. A spermium, a vércsepp az emberi élet esszenciáiként kerülnek vissza a természetbe, ember és világ egyesüléseként. Végül a kikelő csirkék a születés eseményét mutatják, amit az emberi megtisztító rituálé (meszelés) kísér, de finoman ebbe illeszkedik bele már a Növekedés szakasza, hiszen a hízó sertéseknek készül ezáltal az ól. A folytatás a termékenység kettős, a gyerekszaporulat haszontalan és az állati, növényi szaporaság hasznos oldalait ütközteti, mely a termékenység dicsőítő énekében csúcsonylik. Az állati és növényi termékenység után az emberi nemzőképesség fázisai következnek az önkielégítő kamaszoktól a vershóst megjelenítő tánc-szeretkezés képéig, mintegy a Növekedésbe ágyazott Küzdelem szakaszát illusztrálendő, küzdeni a kielégülésért. Ez a Küzdelmi fázis, vagyis a létharc, már a kétféle szaporaság kontrasztja révén teret kap, amit a „krumpli-madonna” mágikus lefejezésének helyettesítő áldozata emel ki. A vershős sámáni szerepbe kerül, az egész közösség képviseletében cselekszik, násza szent nász. Ezt a szerepkört jelzi diszkrétan a korábbi „Lófia” kifejezés utalva a mesék Fehérlófiára, direkterben pedig a bölcsőt elpusztító, hamvából feltámadó, ezáltal Krisztus-főnixmadárhoz hasonlónak tett Én. A harangszó (szakrális), bőgőszó (profán) által szakaszokra tördelt egység végezetül a Hanyatlás állapotába érkezik. A cigányok temető mellett zenélnék élet és halál párhuzamát jelezve, amit felfokoz a sírkő-hegedű metafora, de a jelzős szerkezetek is az erőtlenedés jeleit mutatják: „hervadó sátor”; „lassú a tánc a porban, öreges”; „langyos a sör és pocsek a bor”. Végül a részeg beszéd roncsolt szövegével érzékelteti a felbomlást, visszamenőleg pedig „búcsú”-ként azonosítja a menyegzőnek indult ünnepet, ami szintén az elmúlás, elválás képzetét kelti.

Az 5. egység fő szervező gondolata a Küzdelem, a létharc, melyet a paraszti sors, konkrétan a szülői élet ábrázolásával láttat, egyben vissza is utal a 2. egység zárlatában kifejtett szülő-igásállat metaforára, csak hogy itt maga a sors igázza le őket. Kezdő szakaszában a magatehetetlen (újszülött) lét elemi jegyein át mutatja a szülők képét: testrészek felsorolása (hát, bőr, szem, homlok, lábujj), az érzékelés fogyatékosága (érzékeny bőr, sükettség, vakság), a mozgás akadályozottsága (kőbe ütök a lábuk, tövisbe lépnek, fél lábom ugrálnak, négykézláb másznak). Ebből a szakaszból folyamatosan kerülünk a Növekedésbe, ahol a mozgás felgyorsul, rohanássá válik, versennyé alakul, maguk

pedig lovakká. A testek magukra öltik a világ anyagait, összekeverednek velük kívülről, belülről. De még itt is visszatér ironikus utalással a Születés állapota a sérv-tojás metaforával. A Küzdelem alkotja a legterjedelmesebb szakaszt, merthogy ez a fő szál. A disznóöléssel veszi kezdetét, majd a menny és pokol kozmikus drámájában folytatódik, végül a két pólus közül a pokol bizonyul erősebbnek, vagyis átvezet a Hanyatlásba. Az ellentéteket az érzéki világ elemei szolgáltatják: látás (fehér mész–vörös vér), szaglás-ízlelés (kamillatea, kávé, cigaretta, fenyőillat–dögbúz, belsőségek). A másik ellentétszervező tengely a szent–profán kettőssége. Az egyik oldalon a családi idill állapota (márvány füst, kukoricalepény-ikon), a Karácsony szentsége (fenyőfa, díszek, angyal), a nyugalom pillanata (rózsa, viola); másik oldalon a veszélyek (takonykór, patkányok, pestis, fegyver, mennykő, csendőr), az anyagok (lóbőr, belsőségek, zsír, szappan). Az átmenet eldolgozott szárait mutatja a golgotavirág képe, mely a békében villantja fel a krisztusi szenvedéstörténetet, egyben tovább erősíti a verzhós–Mégváltó párhuzamot. A befejezés a pokoli erők egyeduralmát fejezi ki immár a Hanyatlás szakaszában, ahol az anyagokat felváltja az ember a főzés anyagaként, amely egyszerre profanizálja a mennyei oldal ételeit, utal a pokol hagyományos ikonográfiájára, és idézi fel a haláltáborok szörnyűségeit. A költő ebben az egységben maga is indulattal szólal meg (a Küzdelem állapotának megfelelően), és saját feladatkörét a világ érzékelhetővé tevésében határozza meg, lefordítja a jeleket, miközben új jeleket alkalmaz, vagyis egyszerre látja a dolgok valódi képét (sámán), és vállal a közösség nevében megszólalást (bárd).

A 6. egység a költővé válás, a költészetre eszmélés folyamatába szerkeszti a Hanyatlás fő állapotát, mely itt a halál, elmúlás képeit hívja elő. Az értelmetlen, de ritmusképlettel rendelkező sor a költészet alapelemeit jelenti, ahogy a festékek, színek a képzőművészet eszközei. A szárny szimbolikus képe jellegzetes költői, egyben angyali attribútum, vagyis a szent művészetre vonatkozik, de az elválás, elmúlás képzeteit is felidézi a repülés vonatkozásában. Itt a művészetté változtatott tapasztalatok (Mozart-rajz, természeti képek, gyász, bánat, halálélmény) körére vonatkozik. A Születés szakaszát a gyermek Mozart, a hajás baba rajza, a gügyögő verssor mutatja. A Növekedés a szárnygyűjtések szakasza, az eszményképek választása (Rákóczi, Berzsenyi), a tanulásvágy, a bölényborjú-hasonlat fejezik ki. A Küzdelem a halállal való szembesülés, majd a halállal harcoló művészet/szerelem formáját ölti, melynek lehetetlenségét az emberi sors felett álló harangok megtévelyedése jelzi. Itt a művész és a sámán szerepei találkoznak, amikor túlvilági utazásra indul, hogy visszahozza a menyasszonyi díszekbe öltöztetett halott lányt. Ezzel vissza is utal a 4. rész menyegzőjeleneteire a halál nézőpontjából rávilágítva. A Magdolna menyasszonynevét ismét a krisztusi párhuzam felidézését szolgálja. (Talán Ady eszménykép alakját idézi meg a „Magdolna élni akart” sor a „Margita élni akar” Ady-cím felidézésével.) Jellemző a halál kitüntetett szerepére ebben az egységben, hogy minden szakaszon nyomot hagy. A Születésnél a rajzon a halál forgatja a kottát, a Növekedésben meghal egy pacsirta, a Küzdelemben a halott menyasszony. A záró szakaszban, a Hanyatlás részben azonban nem jelenik meg közvetlenül, csak áttételesen utal az elmúlásra a sírás, a fogyás, süketség, az erdő pusztulása, a tojások eltörése, a tél. Sőt nagyon is aktív erőként jelentkezik a kozmikussá növesztett (mennydörgés-glória) sámán-költő, hiszen az ő indulatai fejtenek

ki romboló hatást, végül pedig csodás módon megrepeszti a hegyet, és életre kelti Berzsenyit, aki a Mester, az Atya (Krisztus-párhuzam) szerepében végleg költővé avatja az utolsó ihlető élmény, a szerelmi múzsza testamentumával. Az ostorforgató indulat mellesleg újabb párhuzam a 2. rész fogantatásjeleneténél szereplő Attila-motívumra.

Az előző szakasz tehát még inkább a Küzdelem szakaszába illeszkedne, a Hanyatlás valójában a rövid 7. egységbe került át, ez indokolja terjedelmi eltérését is, ám ez a 7. rész keretegységként önálló egészként is működik, hiszen újra visszatér a jelenbeli költői Én, ennek megfelelően kétféle szinten értelmezhető. A 7. rész rendkívül sűrű szerkezetében csak egyes motívumok idézik fel a mítoszi sémát, de világosan felismerhető vázuk. Az anya-fiú kapcsolat a Születés állapotára utal, a hajmosás a születés utáni és a halál utáni rituális mosdatásra is vonatkozik, de felidézheti a bibliai lábmosásjelenetet is. A halál, elmúlás állapotát előlegezi az utolsó hajmosásként említés, valamint a hamuból készült lúg. Az ezüst szín metonimikus kapcsolatot fejez ki a nyárfával, a mosdatás aktusával az Én részesedik a fa lényegéből, ami megfelel a sámán átváltozó képességének. Ez tehát már a Növekedés szakaszába is tartozik, melynek zárása a búcsú bejelentése, illetve felismerése, a fejlődés lezáródása. A Küzdelem itt az útra kelés, a verbálisan kifejezett búcsúvétel gesztusában valósul meg, egyben leszámolás emlékekkel és az előtte álló ismeretlentől való félelemmel. Az út céljának ismeretlensége a túlvilági út szerinti értelmezést sugallja, amit a „kova-szagú” kifejezés is megerősít az alvilág kénkőszagú, tűzelemű világát idézve. A Hanyatlás szakaszában felbomlik maga a forma is, az eddigi lezárt mondatok helyére töredékek kerülnek, megjelenik újra a 6. egység Születés szakaszára utaló őszers, de ez is töredékes, ezzel rámutat a sors ciklikusságára. A végső eltávolítást a költői Énnek a verstől való elválása biztosítja, egyben lemond minden eddigi költői szerepéről (emlékező, sámán, bárd, megváltó). A vers itt egyszerre a konkrét mű, és a költői alkotás műve. Magát a költeményt nem szünteti meg azáltal, hogy befejezi, inkább az olvasóra bízta, milyen kérdéseket fedez fel benne, és milyen kérdéseket intéz hozzá.

Vincze Ferenc

Haramiák, garabonciások, szegénylegények

– avagy az összecsendülő szövegek csengő-bongó játéka –

*„játszani – s a játék titokban
holt-súlyossá komolyodik”
Szilágyi Domokos*

*„Emlékezzetek, óhajtozott élni,
játszott az életért madár-kecsesen, szeretősen.”
Nagy László*

A betyárok, haramiák, szegénylegények meséi, legendái a magyar folklór elválaszthatatlan részét képezik, s sok esetben még a mai napig emlegetnek egy-egy híresebb-hírhedtebb betyárt, aki rettegésben tartotta a vidék földesurait, s izgalomban a környék minden özvegyét. A szegénylegények, haramiák szájról szájra terjedő tettei az emberek emlékezetében kiszíneződnek, gyakran csodás elemekkel egészülnek ki, s néha már nem is emberről szól a történet, hanem valamilyen emberfölötti erővel és jószággal rendelkező lényről. Azonban mielőtt abba a hibába esnék, hogy jómagam is legendás történetet szövök hajdani betyárokról, a szájhagyománytól a rögzített szövegekhez fordulok, mely szintén hatalmas kincsestára a nép szeretve-félve tisztelt „lovagjainak”.

A betyárok – de értem ezalatt a haramiákat, szegénylegényeket is – ténykedése legtöbb esetben a fennálló társadalmi rendszer elleni tiltakozásként értelmezhető, s mivel származásukat tekintve az egyszerű nép köréből származnak, nem véletlen, hogy bennük találtak leginkább támogatóikra. A bűjtatásuk, a szegénylegényekkel való összejátszás egyfajta csendes, ki nem mondott, teljes mértékben fel nem vállalt ellenállást jelentett, mely motívum folyamatosan visszatérő eleme a magyar irodalomnak. Hogy ne csupán Rózsa Sándort említsem, idézzük fel példaként Dallos Sándor *A nap szerelmese* című regényéből az ifjú Munkácsyt emberré faragó hatalmas, szikár embert, aki két, napszitta markával dörzsölt életet a majdnem megfagyott fiúba. Aztán a közelmúlt egyik szinte már fogalomná nőtt regényalakja Gion Nándor tollából kelt életre, s vált a tetralógiává bővült regényfolyam egyik – talán legjelentősebb – figurájává. A szenttamási környezetnek nemcsak a Rojtos Gallai része, hanem ahogyan a magyarok mellett a szerbek és németek, úgy az élete során mindig renitens, megtörni nem akaró Török Ádám is. „Küzdeni a sorssal, megőrizni s átörökíteni az életet azért kell, hogy az tanúsággá váljék, hogy a közösség kihordhassa – többek között – azt a valakit, aki majd formát adva a történetnek éppen átélt sorsunkról és a történelemről tanúskodik nekünk s az utánunk jövőknek, mert életünk – mindannyiunké – arra való, hogy tanúsággá

legyen”¹ – írja Gion kötetéről szóló tanulmányában N. Pál József. S a közösségnek, melyet a szerző említ – legyen az a világ bármely táján –, ugyanúgy része a szegénylegény vagy a haramia, hiszen lázadásával, konok kitartásával állandó, figyelmeztető jelként van jelen, hogy peremre szorulása ellenére gyakran ő figyelmeztessen az emberi magatartás legalapvetőbb erkölcsi értékeire.

Az elmúlt század második felében két olyan „garabonciás” is élt – egymástól nem is annyira távol –, akiknek művészetében ebben az időszakban visszatérő motívumként újra és újra felbukkant a szegénylegények és a garabonciások sorsa, s egyúttal – bármilyen furcsa is – értékteremtő küldetése. Nagy László és Szilágyi Domokos költészetében több hasonlóságot is felfedezhetünk, viszont most csak e motívum szinte egyidejű felbukkanására kívánok rámutatni. Két kötet: Nagy Lászlóé 1973-ban jelent meg *Versben bujdosó* címmel, Szilágyi Domokosé pedig 1967-ben *Garabonciás* címmel. A két verseskötet szövegei mintha párbeszédben állnának egymással, gyakran mintha kérdezz-felelek játékot játszanának. A feldobott téma vissza-visszahull, s ki elkapja, újra feldobja.

Nagy László e kötetében fontos szerepet kap a szegénylegény, vagy ahogy ő nevezi: a haramia és a zsvány. A könyv mind a hat versciklusában visszatérő alak, aki hol betegen, hol bujdosolva törvény s talán önmaga elől is, szólal meg, s kitartásra, továbblépésre buzdít megalkuvást nem ismerő magatartást tanúsítva. A *Gyümölcsoltó* című szövegben lírai énként maga a haramia lázbeszédét hallhatjuk: „Beteg zsványként kinyitott késsel / fekszem éjjel nappal s ki tudja / hány lepedő vásik el alattam”.

A vers nyitó képe rögtön a menekülő és a pandúrok elől bujkáló, mindenre elszánt (talán haldokló) zsványt villantja elénk. Azonban kicsit csalóka kép, hiszen már a következő versszakban tovább alakul a kezdő kép, s a zsvány nem csupán ölni és túlélni akar, hanem elsősorban átörökíteni valamit önmagából. Továbbadni azt az erőt, elszántságot, erkölcsi és morális értékrendet, mely embert faragott belőle. „Oltani akarok, nem gyilkolni” – szól kérlelhetetlen, ellentmondást nem ismerő hangon, mely rányomja bélyegét a szöveg első részére. Azonban a végére megcsendesedik, könnyörgéssé szelődül az eleinte embert s Istent sem ismerő kívánság, s válik gyönyörű imává, melynek utolsó sora, mint egy istentisztelet befejezése: „tisztának a tisztát őrizzük meg / oltalmazzuk az időben, ámen”.

S aztán a haramia képe, hangja, tartása továbbvonul a szövegeken, hogy a kötet címadó versében ismét felbukkanjon, s a költemény már-már ráolvasásszerű, vajákos imává változik, melyben refrénként minduntalan feltűnik a következő sor: „versben bujdosó haramia vagy”. A *Versben bujdosó* haramiája ugyanaz, mint a *Gyümölcsoltó* beteg zsványa, azonban van egy hatalmas különbség közöttük: a kiábrándultság, az elkeseredés szinte tapintható. Nem a szegénylegény változott meg, nem ő adta fel a harcot, hanem a környezete, embertársai váltak érdemtelenné áldozathozatalára. Kitartása, betyáros konoksága megmaradt, azonban saját világot kell teremtenie magának, hogy folytatni tudja küldetését. Versbeli, rejtett világot, melyben a szavak tisztasága és világgá növekedésük biztosítják létezését. Erre a ciklus első versében is utal: „Új évszak jön, betűk vetése, / vesztése húsnak, forróságának”.

¹ N. Pál József: *Hogy az a mondat folytatódjék...* In: N. Pál József: „A megtartók jöjjenek...” Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2004. 189. old.

Csodálatos és egyben rettenetes ars poetica ez, mely egyfelől gyönyörű megragadása a költészet lényegének, másfelől pedig az egyes ember kiábrándultsága ellenére vallott „csakazértis” magatartás megfogalmazása.

Pár évvel korábban Szilágyi Domokos *Garabonciás* címmel jelentetett meg kötetet, melyben szintén hangsúlyos szerephez jutott a társadalom kívülállója, a szegénylegény. Szilágyi e kötete már előremutat, s megelőlegezi az 1969-ben megjelent könyv, a *Búcsú a trópusoktól* hat versszimfóniájának mondanivalóját, mely egy lecsupaszított szavakból teremthető világról szól. A 69-es kötet fordulópontot jelent Szilágyi lírájában, s a *Versben bujdosó* kiábrándultsága, keserű számvetése érezhető a csengő-bongó montázsversekben. Ebben a hat versben a főszereplők már nem a haramiák, azonban valamilyen módon szintén kívülállók, akik az adott társadalmi struktúrából kiszorultak: a bukott angyal, a hitét félig elvesztő próféta, s nem utolsósorban Faust. Az előbb felsorolt lírai ének, melyek „az utolsó szó” jogán megszólalhatnak e montázsokban, véleményem szerint a *Garabonciás* kötet szegénylegényeire, garabonciásaira, boszorkányaira elődökként tekinthetnek. Szilágyi e kötete az egyik utolsó lépcsőfok a kiábrándultság felé, itt viszont még – ha már kevés reménnyel is – lát egyfajta lehetséges jövőt.

„Tocsogó, zsombék, vadonerdő édesfiai, szegénylegények, véreim, pandúr-üzte vadak, korhely zivatarok játékszerei, mennyei istállókból villámot-elkötők”

Ezekkel a sorokkal kezdődik Szilágyi *Szegénylegények* című verse, mely amellett, hogy a népballadák homályos világát idézi, ahogyan a *Versben bujdosó* is, átcsap egy már-már szinte monoton ráolvasásba, ha úgy tetszik, egy ősi imába. Az állandó ismétlések elszánt keserűséggel sulykolják a betyárok előre kiszabott sorsát, akiknek rendíthetlenségét még az előre tudott halál sem tudta sohasem kikezdeni. S mind a *Versben bujdosó*, mind a *Szegénylegények* végén ott az igazság feltétlen szeretete és akarása:

*„övé a zsombék, övé a tocsogó,
érte van a pandúr, érte füttyül a golyó,
miatta a véredek: marják ugassák,
értetek, véreim, az igazság.” (Szegénylegények)*

*„versben bujdosó haramia vagy,
kesztyűdet: ötujjú liliomodat
kidobod a szimatoló ebek elé,
vallatják, szivárog belőle a vér.” (Versben bujdosó)*

Nemcsak itt csendülnek össze a „garabonciások” verssorai, hanem a kötetek egyéb figurái is sok helyen mintha egy tőből fakadnának. A garabonciáshoz, ahogyan a szegénylegényekhez is, szintén számos legenda fűződik, azonban ezek a legendák már-már a babona világába kalauzolnak bennünket. A nép úgy tekint a garabonciásra, mint vihart támasztó, ördöngös vándordiakra, aki kabátjába burkolózva fel-feltűnik a poros utakon, s nyomában érkeznek a vihart

kavaró félelmetes szelek. Míg a betyárok többnyire a nép kedvencei, addig a garabonciás diák szerencsétlenséget hoz, s babonásan, félve tisztelik, hiszen megjelenését gyakran büntetésként is fel lehet fogni.

*„viharfelhő gallériját nyakába kerítve garabonciás száguld hét határban
süllyed a barométer elvetél a koca becsukódik a katáng föl-
üvölt a ködkürt meteorológiai intézet táviratot küld
távirat után jön a garabonciás”*

S amilyen félelmetes a fellépése, éppen olyan hátborzongató a folytatás is. Szilágyi *Garabonciás* című versének kezdő sorai egyszerre teremtenek mesebeli hangulatot, és egyben a már említett ráolvasás babonás légkörét idézik. Ugyanakkor a szöveg tárgya és hőse nem a gonosz megtestesítője, hanem egy ugyanolyan számkivetett, mint az előbbieken említett szegénylegények. Anya szülte őket is, mondhatnánk Szilágyit parafrázálva, akinél a garabonciás, miként fentebb már írtam, a *Búcsú a trópusoktól* című kötet (anti)hőseinek az elődje. A babonákkal teli mesevilágra Nagy László kötetében is rálelhetünk, a jelek ott is a garabonciás jelenlétére engednek következtetni. A *Hegyi beszéd* jövőt tudó megszólalója a *villám jelenlétet* választja, s a vers szövegét áthatja a vihar előtti vidéki élet feszültségekkel teli hangulata. Ebben a versben is találhatunk kissé misztikus (talán szertartásos) fohászkodást, vihar utáni könnyörgést: „Tündökölve egymással szemközt / fohászkodunk immár magunkhoz / legfőbb valónkhoz jó viharért”.

Mintha a vihar, melyet a garabonciás próbál gerjeszteni, tisztító erővel bírna, mintha lehetséges lenne, hogy megtisztítsa az emberiség háborúktól, gyalázkodásoktól, számtalan földi büntől beszennyezett testét. Hasonlóképp a szegénylegényekhez, a garabonciásoknak is küldetésük van, kitartásuk, rendíthetetlen erkölcsük és magatartásuk például kell(ene) szolgáljon mindenkinek, aki kapcsolatba kerül velük. Ez a néhány idézet, néhány jellegzetes verssor bizonyítékul szolgálhat két költő hasonló gondolkodásmódjára s költészetük fejlődésének hasonló szakaszaira. Azonban nem csupán erre, hanem arra is, hogy mindketten hittek egy ideális, emberi világban, mely mellett emberségükkel és költészetükkel mindvégig kitartottak. Mikor már menthetetlennek látták a külvilágot, a nyelvben építettek újat, csodálatosat, tisztát, melyet nem fertőzhet semmi. Végezetül álljon itt Nagy László Szilágyit búcsúztató versének utolsó pár sora. Figyelmeztetésként, útravalóként.

*„Te glóriás, elherdált Szilágyi Do-
mocos, vélted fényűzésnek a megváltókat. Halálad
a pazarlás teteje már. A megtartók jöjjenek, igen.
Már halálad rémlő csúcsív a megkavart, meghabart,
siralmas talaj fölött. Érzed-e a földet, költő? Ne
legyen neked nehéz ez a föld.”*

Balázs Géza

A szállóige születése

Nagy László: Ki viszi át a Szerelmet

Hogyan születik a szállóige? Titok, hogy hogyan keletkezik a szállóige. Titok, de azért ennél egy kicsit többet tudunk róla.

A szállóige az ún. „magas kultúra”, az irodalom terméke, gyakorlatilag egy idézet, amelyet elkezdenek használni, ismételtetni, aktualizálni. Születését tekintve tehát egyedi alkotás, használatát tekintve közösségi. Egyébiránt minden folklórtermék az; csak a szállóige esetében még tudjuk, tudhatjuk az alkotót, míg a folklóralkotás esetében akár tudhatnánk is, de nem tudjuk, nem tartjuk számon.

Ily módon úgy vélem, hogy a szállóigében a „folklór-mozzanat” ragadható meg, ezért idézzük a folklorisztikai meghatározást:

„A szállóige... (a) proverbiumoknak ez a leginkább kötött csoportja, ismerete és használata az iskolázott műveltség csapadékának tekinthető. Némileg különböznek aszerint, hogy egy személy velős mondását ismétlik, vagy már könyvből származó idézetet emlegetnek... Folklór jellegüket az adja, hogy bár nem a 'nép', nem egy 'közösség' teremti meg a szállóigéket, ám ezek ismerete és használata széles körben elterjedt, közösségi jellegű, a közösség által elfogadott... sokszor oly módon, hogy tulajdonképpen nem is tudjuk, kit idézünk...”¹

A művelődéstörténészek, nyelvészek rendszerint szótárazzák a szállóigéket, ám mivel a szállóigét „folklorisztikai mozzanat teszi azzá, ami”, szerkezetileg, jelentéstanilag nem tesznek különösebb megjegyzéseket – kizárólag akkor, ha a szállóigét helytelenül (véletlenül tévesztve vagy tudatosan kifordítva) idézik.

Nagyobb szólástáraink (O. Nagy Gábor, Bárdosi Vilmos) tartalmazzák a főbb szállóigéket, általában irod (= irodalmi) vagy vál (= választékos) megjelöléssel. A Nyelvében él a nemzet szállóige például mind O. Nagy Gábor, mind pedig Bárdosi Vilmos szólásgyűjteményében benne van.²

Külön szállóige-gyűjtemények is megjelennek folyamatosan. Elég, ha Hamvas Béla *Anthologia humanájára* (5000 év bölcsessége. Egyetemi Nyomda, [1947]), Tóth Béla *Szájruul szájra* gyűjteményére (A magyarság szálló igéi. Budapest, 1901) vagy Szécsi Ferenc *Szállóigék* című könyvére (Universum Kiadó, 1936) gondolunk, illetve a legújabbakra: Pais István vagy Békés István szállóige-kiadásaira. Békés István mutatókkal is jól felszerelt szállóige-gyűjteménye

¹ Voigt Vilmos: *A kisépikai prózaműfajok*, 308. In: Voigt Vilmos szerk.: *A magyar folklór*. Osiris, Budapest, 1998.

² O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat, Budapest, 1976. és további kiadások is; Bárdosi Vilmos főszerk.: *Magyar szólástár*. Tinta, Budapest, 2003.

(*Napjaink szállóigéi*) először 1968-ban jelent meg (a második kiadás: 1977), ám ebben Nagy Lászlótól nem találunk idézetet.³

Ki viszi át a Szerelmet. Ezzel szemben írásomban azt állítom, hogy Nagy Lászlótól is ismerünk szállóigét. Nyilván több mondata is szóba jöhet, de most a talán legismertebbet nézzük meg alaposan:

(a) *Ki viszi át a Szerelmet* (verscím)

(b) *S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a túlsó partra!* (szó szerinti idézet)

(c) *Ki viszi át (fogában tartva) a szerelmet a túlsó partra?* (gyakori, élősza-vas idézet)

Mire alapozom, hogy Nagy László *Ki viszi át a Szerelmet* (1965) című versének címe, illetve annak kiegészült változatai szállóigék lennének?

Elsősorban Vasy Géza elemzésére. Az írás így kezdődik: „Nagy László költészetéből már a hatvanas években viszonylag sok mondat, verssor vált szállóigévé.”⁴ Illetve saját tapasztalataimra. Ha Nagy László neve, költészete szóba kerül, ez az idézet szinte mindig megemléződik. A költőre való aktuális emlékezéseknek is gyakori, már-már elmaradhatatlan textusa.

A szállóigévé válás nyelvi indoka. A szállóige születését nyilvánvalóan predesztinálja a nyelvi anyag, de külső, pragmatikai tényezők is befolyásolhatják megjelenését, felvirágzását, illetőleg bukását (elfelejtését) is.

A „*Ki viszi át (fogában tartva) a szerelmet a túlsó partra?*” változatú, egyértelműen kérdésként megnyilvánuló szállóige nyelvi alapja, nyelvi motivációja a nyelvi hagyományhoz való szoros kötődés. Már Vasy Géza is így látja: (a szállóigévé válást) „nagyértékben elősegítette az, hogy verseiben gyakran fogalmaz közmondásszerű tömörséggel, s ezek a kiemelt gondolatok valóban mindig szembeötlőek, hiszen leginkább gazdagon egymásra következő képsorok, asszociációs láncolatok, felsorolások után jön a megelőző és a rákövetkező sorokkal erős kontrasztot alkotva a puritán keménységű kijelentés, amely rendszerint a vers egészének vagy a vers szerkezeti egységének a lényegi mondanivalóját tartalmazza”⁵.

A nyelvi alapok meghatározásánál ki kell emelni az egyszerű szavakat (*ki, viszi, át, fogában, tartva, a, szerelmet, a, túlsó, partra*), a nagyon is hétköznapi, ám az ember küzdelmét mutató életképet (*a vízben, föltehetően folyón való, küzdelmes átúszás*), az átvitt, metaforikus-szimbolikus képet (*fogában tartva a Szerelmet*).

A szerelem hangzásában talán unalmas, ám jelentésében a leginkább érzelmelekkel telített szavaink egyike. A hallgatóban rezonanciára talál. Nagybetűs írásmódja – *Ady után* – egyértelműen, félreérthetetlenül jelzi az olvasónak,

³ Békés István: *Napjaink szállóigéi*. 1, 2. Gondolat, Budapest, 1977.

⁴ Vasy Géza: *Nagy László: Ki viszi át a Szerelmet*. 357. In: Vasy Géza: *Pályák és művek*. Szépirodalmi, Budapest, 1983.

⁵ Vasy i. m. 357.

hogy több mint „a” szerelem, vagyis a két ember közötti legbensőbb érzés. A szerelem minden ember legnagyobb vágya, élménye. A nagybetűs Szerelem szimbólum jelenti mindazon pozitív értékeket, amelyeket a költő, az alkotó, a küzdő ember képvisel, amelyet szeretne az utókorra hagyni: „Létem ha végleg lemerült...”⁶ A vers végig ezeknek az értékeknek a felsorolása, s furcsa lenne, ha most prózára fordítanám a „tücsök-hegedű imádását”, a „deres ágra való lánghelést”, a „szivárványra fölfeszülést” – megteszik ezt a vers magyarázói. A nyelvi alapok kutatásában elégedjünk meg azzal, hogy mindezek a költői képek nyelvi szépségükkel, meghökkenítő erejükkel mozgósítják a képzeletet, s hihetővé teszik a jajkiáltást: Mi lesz, ha én nem leszek?

Végezetül a nyelvi formában döntő az adott mondatszerkezet retorikája is. Töredezett szövegből nehezebben válik szállóige. Nagy László verse (illetve verssora) egy retorikai ív, amelyben a kérdés formájában megjelenő összegzés gyakorlatilag egy közmondásszerű bölcsesség, alapigazság megfogalmazása: „A Szerelmet át kell vinni a túlsó partra, ha törik, ha szakad.”

A szállóige biztos nyelvi alapjait tehát a nyelvi hagyományban, az egyszerű szavakban, az összetett jelentésű, sokféle asszociációra indító, szimbolikussá növelt „Szerelem” szóban, gondosan formált költői képben, valamint a közmondásos alapigazságban látom.

A nyelvi indokok között tartom számon a nyelvi forma önkényes változtatását – mintegy továbbköltését – is. Mint az írás elején látható, az (a) és a (b) forma a pontos, filológiai kiindulópont (cím + pontos idézet), a szállóige azonban (c) két (sőt nyilvánvalón több) változatban jelenik meg. Érdekesség még az is, hogy a költő a versben foglalt kérdéssorát (6 kérdőjel szerepel a versben) két, látszólag kérdőnek tűnő mondattal zárja, amelyeknek a végén viszont felkiáltójel van. Önkényes, írói írásjelhasználatról van szó, mert a mondatok modalitása végeredményben továbbra is kérdés. Ezt állítja helyre a szállóigét alkotó fantáziája – (c) változat.

Nem nyelvi tényezők. Egy-egy verssor szállóigévé válásában a nyelvi alapok mellett természetesen a külső körülményeknek van nagyobb jelentősége. Ki az alkotó, milyen korban élt, milyen magatartásmód, cselekedet kapcsolódik a nevéhez, milyen értékek, közösségek kapcsolódnak személyéhez, mennyire vált, válik kultikussá stb. Ezek taglalása nem a nyelvész feladata, annyit azonban megjegyezhetünk, hogy minden korban voltak olyan írók, költők, akikre a korukban, illetve haláluk után nagyobb számban hivatkoztak, s nyilván ezek közé tartozik Nagy László is. Ennek a hivatkozásnak összetevője a költő által használt nyelvezet, de általában a Nagy László-i költői magatartásmód, a költészet szerepének a magyar kultúrában való felértékelte volta (hagyományosan mindenképpen, és ki tudja, hogy még meddig), illetve olyan konkrét életrajzi esemény, mint a költő tragikus, korai halála.

Szállóige-vers. A *Ki viszi át a Szerelmet* című kulcsversben (az életművet, költői magatartást szimbolizáló versben) persze nemcsak a cím-összegző vers-

⁶ Követem a vers eredeti helyesírását. Nagy László verstanilag indokolva a *lemerült* formát használja.

sor szállóigejellege nyilvánvaló, hanem – ahogy arra Vasy Géza is figyelmeztet – az egész vers: „különös dúsítottsággal mutatja a közmondásos jelleget. A *Ki viszi át a Szerelmet*, amelyről kis túlzással állíthatjuk, hogy teljes egészében szállóigévé vált. Ritkán fordul elő hasonló jelenség, s előfeltétele, hogy a vers szorosan összetartozó gondolatsorból épüljön, ne legyen túl terjedelmes, s nyelvi (mondattani) felépítése is a tömbből faragottságot szolgálja. Ezért az ilyen versek rendszerint körmondatszerű felépítésűek, s több azonos típusú tagmondat követi egymást.”⁷ A versben megjelenő sorok-képek között valóban rábukkanhatunk további szállóige-gyanús mondatokra: „Ki feszül föl a szivárványra?“, „dúlt hiteknek kicsoda állít káromkodásból katedrális?“, „Létem, ha végleg lemerült ki rettent a keselyű?“ stb.

Lássuk ezek után a verset!

*Létem ha végleg lemerült
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantu mezővé a szikla-
csípőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrális?
Létem ha végleg lemerült,
ki rettent a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!*

Vasy Géza Vörösmarty Mihály *A Guttenberg albuma* és Petőfi Sándor *A XIX. század költői* című versét érzi gondolatilag és szerkezetileg hasonlóknak. Vörösmarty és Petőfi már benne van a szállóige-gyűjteményekben, csak idő kérdése, Nagy László is ott fog szerepelni. De az már most is elmondható Váci Mihály után: „Akit a nép ajkára vesz, vállára veszi azt, / akit a nép vállára vesz, szívébe zárja azt, / akit a nép szívébe zár, nem hal meg soha az.” (*Legenda*)

Titok, hogy hogyan keletkezik a szállóige. Titok, de azért ennél most már egy kicsit többet tudunk róla. A titok lényege a nyelvben és a nyelvi formát használó, befogadó közösségben, a közösség érték- és ízlésvilágában van.

⁷ Vasy i. m. 357.

Sári László

A tested hússzirmú virág

Cangjang-gjaco, a hatodik dalai láma szerelmi életéről

Cangjang-gjaco, a háromszáz évvel ezelőtt (1683–1706) élt ifjú tibeti istenkirály álruhában járta a lhászai palotája (Potala) körül álló ivókat és bordélyokat, hogy megismerje a földi élet szenvedélyeit. Ezeken az éjszakai útjain szerezte szerelmi élményeit, és ekkor születtek különös költeményei, amelyeket napjainkban kezd fölfedezni és értékelni a nyugati világ.

Korában az ifjú népszerű, istenként tisztelt uralkodó volt Tibetben, s ugyancsak népszerű szerető, ünnepeelt költő. Nemcsak az éjszaka lányai kedvelték, de ismerte a lhászai piacok dolgoz népe és az ország előkelő, művelt közönsége is. A szerelmi élményeiről olykor profán, nyers őszinteséggel valló ifjúról sokáig nem is sejtették, hogy ő maga a *dalai láma*. Sorrendben a hatodik, Tibetben minden földi és égi hatalom egyszemélyes birtokosa.

1.

„A tested hússzirmú virág” – súgta egy éjszaka a szeretett nő fölé hajolva az ifjú tibeti költő. A kérdés, amely már régen foglalkoztatta, és amelyre jobb választ ezen az éjszakán sem talált, változatlanul az volt, ki is ez a csodálatos lány, akinek lényéből, mint rejtelmes forrásból, minduntalan leírhatatlan gyönyör fakad.

A nevét bizonyára tudta, és tudta azt is, hogy most már hosszú hetek óta miért éppen őt választja éjszákánként társául a palotája tövében álló *A Sárkányhoz* címzett bordélyban. A lány gyönyörű, de épp ilyen szép a ház többi lakója is. A testi szépség meg valami azon túli *más* együtt teszi őt számára ellenállhatatlanná. De mi az a *más*? Mi jelenik meg ennek a testnek ezernyi vonzó tulajdonságá-

ban? Erre a kérdésre Cangjang-gjaco semmilyen választ nem talált.

Az „érzők világában” minden lény ugyanabból a két dologból áll (tartja a buddhista tanítás). Saját maga anyagi-ságából és az abban megmutatkozó, szintén örökké változó lélekből. A lélek is sajátja mindenkinek, talán sokkal inkább, mint a teste. És lényegesebb tulajdona, mint anyagi formája. Csakhogy kevésbé beszédes, kevésbé megragadható, mint a test. Akkor hát hogyan ismerje meg? Hogyan szólítsa meg? Mit kezdjen vele?

Az ifjú költő tehetetlennek, ügyetlennek érezte magát. Zavarában csak csodálta, bámulta tovább a nőt. Hogy megértse saját vonzódását hozzá, és egy kicsit legalább megfejtse a titkot: mi is lehet a férfi közös célja a nővel, elérheti-e vele együtt földi életében a boldogulást?

Cangjang-gjaco, az ifjú uralkodó és költő, eleinte bizony ilyen naiv érdeklődéssel szemlélődött idelent, a földi világban. Égi származék, bódhiszattva lévén, teljességgel járatlan volt ezen a tájon. Avalokitesvarának, a könyörületesség bódhiszattvájának megtestesüléseként csak azért tért vissza közénk az égből a földre, hogy segítsen nekünk megvilágosodni, vagyis segítsen megismerni a világ valódi természetét. Hát most ő is éppen úgy él, és éppen azt teszi, amit mi. Pedig már régen elszokott tőle, s csaknem elfelejtette előző földi életét. És most mégis a mi bőrünkbe bújva próbálgatja ismét. Ránk, a mi életünkre és tapasztalatainkra kíváncsi. Arra keresi a választ, mi köt minket a világhoz, egymáshoz, mi támasztja bennünk a fékezhetetlen szenvedélyeket: a ragaszkodó szeretetet egyesekhez és az elutasító haragot, gyűlöletet mások iránt. Mert a képzett buddhista szerzetes (mint ő is) úgy tudja, ez a kétféle indulat szabályozza a földön az emberi viszonyokat, rendezi el sorsunkat. S a szenvedélyek világában, következésképpen az emberi viszonyok alakulásában is (úgy tanulta), főszerepet játszik a nő.

Cangjang-gjaco úgy érzi, hogy a nővel való találkozás még a nőtlenséget fogadó szerzetes számára is elkerülhetetlenül szükséges. Ez a találkozás megfoghatatlan, misztikus élmény, s remélhető, hogy ezen az élményen keresztül talán megért valamit az ember az anyagi és a nem anyagi létezés titokzatos viszonyáról: a létezés egészéről.

Vagyis azt remélte valaha az ifjú tibeti költő, amit a nők vonzásában bolygó többi tűnődő férfi is örökké remél: megértést és megnyugvást.

2.

„A tested hússzirmú virág.” Bódító és lágyan hajladozó, kínálkozó és elfogadó, sugárzó és szomjazó, valóban, mint egy szépséges virág kelyhe. Eddig rendben is lenne minden. Hiszen a nő minden porcikájában természeti lény, a „legtermészetibb” alkotás.

„Amikor az isteni nemzőatyja, Tvastri, meg akarta teremteni a nőt, meg kellett állapítania, hogy már felhasználta minden anyagát a férfi teremtéséhez, már nincs miből dolgoznia. Így alapos megfontolás után fogta a hold keringését, a kúszónövények kerekded mozgását, az indák simulékonyságát, a füvek remegését, a nád magasba nyúló karcsúságát, a virágok frissességét, a levelek súlytalanságát, az elefántormány vékonyodó karikáját, az őzek szemének pillantását, a méhraj laza rendjét, a napsugarak örömteli ragyogását, a felhők zokogó panaszát, a nyuszik féltékenységét, a pávák hiúságát, a papagáj keblének puhaságát, a gyémánt keménységét, a méz édességét, a tigris kegyetlenségét, a tűz izzásának meleg fényét, a hó hidegét, a szajkó fecsegését, a kakukk csalogató hívását, a daru kétszínűségét és a fogoly hűségét, s amikor mindez együtt volt, megteremtette belőlük a nőt, és odaadta a férfinak” – jutott eszébe Cangjang-gjacónak az indiai elgondolás a nő teremtéséről. Ez a történet is a nő – mint természeti lény – végtelen bonyolultságára, sokféleségére, rejtélyességére utal. De hát így tökéletes, nem lehet egyszerűbb. Nem lehet olyan, mint a tárgyak, amelyeket az ember alkot magának. Pontosan tudván, mi célra készül, milyen tulajdonságokkal kell bírnia. „A nő így tökéletes” – gondolta Cangjang-gjaco.

De akkor miért „romlik el” gyakran, mint azok a tárgyak, amelyeket

az ember készíti magának? Azok a tárgyak, amelyek nem tökéletesek. Mert elromlik, mint egy ócska szerkezet a tökéletes nő is, a férfi is. Eleinte még közös életük is makulátlanul szép, boldog, majd egyre kevésbé ilyen. Később pedig ez a szépség nyomtalanul múlik el a földi világból, s ők maguk is elhullanak, mint a beteg tigriskölyök. Nem marad belőlük semmi. Most még milyen tündöklő ő is itt a díszes takarón... Így tűnődött Cangjang-gjaco, a hatodik dalai láma, talán éppen ma háromszáz esztendője Tibetben, a világ tetején, egy édes, titkos találkozáson, a Nő fölé hajolva csendben.

Szívét borzongató érzés töltötte el, elméjét sötét kérdések riasztották. Szánta a tökéletes emberi lényt, a nyomorult földlakót. De leginkább az alvó lányt és saját magát.

3.

*A tested hússzirmú virág,
temető kertjében nyíló.
Lelked szélfúttá madártoll,
a halál szűk ösvényén száll.*

Így szólalt meg végül az ifjú uralkodóban az iménti gondolatokból támadt vers hajnalra, s miután visszalopózott palotájába, papírra is vetette a strófát. Szép vers, nemigen lehet többet mondani és finomabban szólni a létezés legnagyobb kérdéseiről, szerelemről, elmúlásról. Ebben a négy sorban sok érzés: megrendítően őszinte vallomás, féltés, szorongás, sőt mérhetetlen fájdalom van. Talán tud is minderről a fogadó sötét szobájában még mindig alvó lány, érzi a szerető aggodást. Mélyen, édesen alszik, őt nem nyugtalanítja a kérdés: szépsége, tökéletessége mire való?

Mire való mindez, ha a test gyorsan elhulló hússzirmú virág, s a lélek is majd rajta kívül leli meg otthonát: a halálban.

Tibet istenkirálya még mindig töpreng, nem tudja álomra hajtani a fejét. Hogy képes legyen rá, papírra vet még négy sort.

*A lelkem égi származék,
nem érinti a földi lét.
Szenvedése tűnő felhő,
az elborult ég látomás.*

Ezzel a gondolattal vigasztalódik, hátha ez csillapítja nyugtalanságát. És valóban, égi származására gondolva, megnyugszik egy kicsit. Ahogy mi is mindig megnyugszunk, amikor a félelmünket hasonló képzelgéssel üzzük el. És amikor eléggé hisszük is már, hogy a halál után van folytatás, elalszunk végre. Így aludt el a dalai láma is, talán éppen ma háromszáz éve, ezerszobás téli palotájában, Tibetben, a világ tetején.

4.

Egy reggel, miután végzett hivatali teendőivel, Cangjang-gjaco ismét felöltötte áruháját, s a korhely, vidám költő szerepében megjelent Lhasza piacán. A piac népe örömmel ismerte fel a költőt, akinek verseit akkor már gyakorta énekelték, fütyörészték. Szerették a dalokat, bár nem mindegyiket értették egészen. De azért azokat is lépten-nyomon énekelték, bármikor hallhatták az utcákat, a kocsmákat járók. Az emberek úgy érezték, az ő nyelvükön, az ő életükről szólnak a versek, akárcsak jól ismert népdalaik.

Cangjang-gjaco jókedvűen sétálgatott a piacon, tréfálkozott a kofák-

kal, oda-odaszólogatott a serénykedő, mosolygós lányoknak. Nem nyomasz-tották őt az éjszaka kérdései.

*A mangófa íze fanyar,
de gyümölcse édes, finom.
Kí lánya vagy, nem érdekel,
de gyönyörű tested nagyon.*

Értették a lányok a szót, és azt sem vették zokon, ha a verselő ifjú olykor-olykor megcsipkedte szép arcukat. Udvarlását kitüntetésként fogadták, nagyokat kacagtak, s jókat nevetett a költő is.

Szép lenne így élni mindig. Jó lenne tenni a dolgunkat, iparkodni nap nap után gondtalanul, s közben felhőtlenül örülni a lányok szépségének, mosolyának. Nem gondolni a világ változékonyságára, minden dolog múlására, amire Sakjamuni Buddha tanítása figyelmeztet. Egy öregaszonyon akadt meg hirtelen Cang-jang-gjaco szeme.

*Látván virágok hullását,
feketére száradását,
eltűnődöm: ez a vénség
ifjú lányként virult egykor!*

Aztán megint lányok csoportja tűnt elé, ők is vidáman sürgölődtek, nevetgéltek a napfényben.

*Lent Délen, forró ég alatt,
bőkedvű lányok közt élnék
végtelen hosszan s boldogan,
ha megengedné a Halál.*

„Hát, igen. Valami nagy baj van ezzel a földi világgal” – gondolta Avalokitesvara bódhiszattva hatodik testet öltése a lhászai piacon. Ezek a szikrázó kedvű lányok itt a napsütésben nem sokára már sehol sem lesznek. Nemcsak itt nem – sehol. Délutánra majd fölpa-

kolják családjuk nehéz ládáit a kocsikra, a hosszú, rossz úton aztán estére hazaérnek, és ott sötét házaik mélyén már eszükbe se jut többé ez a mostani ragyogás. Elmúlik a nap, a fényesség. És akkor eszükbe jut, hogy így múlik majd el a többi nap is. Élvezhető-e egyáltalán az öröm, a boldogság, ha az elmúlás mindenre rávetíti az árnyát?

*(Ha nem gondolsz az elmúlásra,
ostoba vagy,
még ha másban okos is.)*

Létezik-e megértés, megnyugvás, ha nincs a világban semmi állandóság? Mit érnek a legkülönb dolgok, ha nem tarthatók meg, ha tünékenyek, változók? Mit ér az erény, a helyes látás, tudás? Mire megragadnánk, már semmi sem az, aminek mutatta magát. És ha elérjük is vágyunk tárgyát, mire megragadjuk, már mi sem azok vagyunk, akikben támadt a vágy. Sakjamuni Buddha bizony jól látta, ez az egész világ káprázat csupán. Illúzió, képzelgés. A valóság igazi természete tehát az örökös változás.

*E világnak minden dolga
vízben tükröződő kép csak.
Lásd s tudd: e tűnő rajzolat
sohasem lehet valóság.*

Az egyetlen valóság maga a változás. Nem te vagy a valóság, nem ő, nem is én. Nem a bogár, nem a virág, nem a hegy, nem a ház. Amit látunk, nem létezik, bármilyen nagy hatással van is ránk. Hát akkor ki az az esti lány, aki ma is vár rám? Mi legyen velünk ezután?

A lemenő nap fényében ilyen fájdalmasan tűnődött megint a világról Cangjang-gjaco, s már nem nézett az emberekre az utcán hazafelé. Palotájába érve azonnal felöltötte díszes,

ám súlyos, komor uralkodói öltözetét. Ez jobban illett rossz kedvéhez. Leült, megfogalmazott néhány elképzelést, rendelkezést, hogy megvédje népét a Tibet határain felvonuló hódító mongol csapatoktól, és arról is gondoskodott, hogy a más természetű veszedelmekkel szemben pedig templomaikban, hitükben leljenek biztos menedéket. Megerősítette papjaik rendjét, elrendelte újabb szentélyek építését. Többet nem tehetett aznap már senkiért. Ő maga is rettegve várta az éjszakát.

„Ki az a lány a fogadóban odalent? Jó lenne tudni végre. Elhessegetné talán ezernyi szörnyű gondolatát? A szerelem mégis vigasztalás?” – gondolt most megint a lányra az istenkirály. S vágyott rá. Pedig Sakjamuni Buddha azt hirdette, ha elvetjük vágyainkat, elvetjük a ragaszkodást, akkor örökre megszabadulunk kínzó gondolatainktól. Elfogadjuk a tűnékenységet, a változást, az elmúlást.

*A vágyódásból bűn fakad,
a bűnből hamis képzetek.
Pedig a lelkek, szegények,
csupán szeretni akarnak.*

Hát persze. Szeretni akarnak. Mert félnek. És jó összekapaszkodni félelmükben. Ígérni egymásnak csupa szépet, örökké tartó érzéseket.

*Beteljesülve se csökken
a vágy, az életre szóló.
Ha férfi és nő kötést tesznek,
a lét társas útját járják
örökkön-örökké, míg a
túlso boldogságig érnek.*

Na, igen. Ez is tökéletesen rendben lenne, ha megtörténhetne. Valóban így lenne igazán jó, megnyugtató. Örökkön-örökké. De mi létezik örökké? Csupán a változás.

5.

Ennek ellenére Avalokitesvara bódhiszattva hatodik földi megtestesülése aznap éjszaka ismét megjelent A Sárkányhoz címzett fogadóban. („A lelkek, szegények, / csupán szeretni akarnak.”)

*Tested ízes húsú barack,
vágyad sohasem apadó.
Hogy járjak hát a Tanítás
vágyakat tagadó útján?*

– szólt a lányhoz, aki valóban várt rá.

*Az érzékek felismerik
az elme képzelgéseit.
Hamis és való, innenszó
és túlso – szétválasztható.*

– súgta fülébe a lány. Aztán Cangjang-gjaco hajnalban ismét csak bámulta némán a gyönyörű alvó nőt a díszes takarón. Ki ez a lány?

*Ismerem jól gyöngye testét,
de lelke röptét föl nem mérem.
Pedig porba rajzolt ábrán
mérhetem a csillagpályát.*

– tűnődött, s csak bámulta tovább.

*Ékes arcú, szép kedvesem!
A jó kígyódémont kérem,
vegye rá a Halál Urát,
együtt maradjunk odaát.*

Ennek a versnek a sorait formálgatta magában, amikor később a kis szobában csendben felállt, s köpenyébe burkolózva elindult visszafelé ezerszobás palotájába.

6.

A tibeti istenkirály ezután még sokáig eljárt a fogadóba éjszakánként. Vigasztalódott és maga is vigasztalt. Ígért és hitt szép jövőt, örökké tartó érzéseket, „túlsó parti boldogságot”. És népéért is tett még sokat: sikeresen védelmezte őket országuk elenségeitől, s erősítette hitüket, hogy lelkük békéjét is megtalálják. Még szilárdabbá tette papjaik rendjét, s még több új szentély építését rendelte el. Úgy érezte, ügyesen berendezte országát és saját életét a három idő fenyegetése ellen. Biztonságot teremtett.

*Három Idő! Nagy Tanító!
Nap és Hold fölött trónoló!
Ki a Földön mindentudó,
csak te vagy: Múlt, Jelen s Jövő!*

Sokáig őrizte országa és saját biztonságát. Aztán egyszer árulók segítségével csapatait legyőzték a mongol támadók... A fővárosban, Lhászában még béke volt. Cangjang-gjaco elment hát egy este *A Sárkányhoz* címzett fogadóba. Megértést és megnyugvást remélt ismét. Mint mindannyiszor találkozásai során. De már nem várta senki.

*Vagy jobb meg sem látni téged,
hogy szívem el ne vesztsem,
vagy jobb kerülni téged –
hűtlenséged ne emésszen.*

Cangjang-gjacót később elfogták a mongol hódítók, s a fogságban meggyilkolták. De addigra már földi teste is jóban volt az elmúlással. Avalokitesvara bódhiszattva testet öltése előtt hatodszorra is bizonyossá vált: a valóság valódi természete a változás.

7.

Cangjang-gjaco költészetét korábban a *Tudást Őrző Tiszta Tenger* című kötetből (Európa Kiadó, 1984), később a *Lelked szélfúttá madártoll* című (Írás Kiadó, 1999) versfordítás-gyűjteményből ismerhettük meg magyarul.

Első olvasásra szomorú költőnek gondolhatnánk, pedig egyáltalán nem az. Csak minden szépnek és jónak, a szerelemnek és az életnek az elmúlásán is sokat töprengő ifjú volt, aki buddhista szerzetesként így keresett megnyugvást a mulandó világban. A mulandó világban *ideát*, nem pedig a változatlan öröklétben *odaát*.

Rövid élete kíváncsi kalandozás volt a földi létezés izgató világában, melyről mindent tudni akart, de amelyben igazi emberi módra (serénykedve, vagyont, örömeiket hajszolva) eszé ágában sem volt elmerülni. Érzékenysége és érzékisége ellenében ezért volt szüksége minden pillanatban éber és józan intellektusára, mely lehetővé tette számára, hogy a legkülönbözőbb és legváratlanabb élethelyzetekről is megbízható értékeléseket készítsen. Hogy ezek a rövid és pontos értékelések, mire nyelvi öltözetet kaptak, világirodalmi rangú költészetté lettek, az már Cangjang-gjaco tehetségének egészen másféle megmutatkozása. A viselkedés- és látásmód különlegességéhez, mellyel saját szerelmi életének eseményeit közelítette, egy különleges közlésmód társult, mely sohasem vállalkozott többre, mint a röviden és pontosan megfogalmazott helyzet (állapot) minden kommentár nélküli felmutatására. Ha létezik Kelet-Ázsiában úgynevezett felmutató piktúra, akkor létezik felmutató költészet is, s nemcsak a kínai, japán és indiai irodalomban, de a tibetiben is,

ahol ennek legszebb, leggyönyörködtebb példája az ő költészete.

Verseiben az élettel mindig és azonnal szembeállítja a halált, a szerelemmel az elmúlást, az álommal az ébredést, a derúvel a szenvedést. Ettől azonban nem szomorúak lesznek a versek, hanem sokkal inkább kiegyensúlyozottak, gondolatilag és érzelmileg egyaránt. Ilyen kiegyensúlyozó (vigasztaló) életszemléletet kínál számunkra a buddhista tanítás is, mely soha nem látatja fenyegetőnek az elmúlást, legyőzhetetlennek a szenvedést. Cangjang-gjaco költeményeiben azonban a képzett buddhista gondolkodó mögül olykor előbukkan a szorongó s szenvedő ember arca is, akit fájdalom tövise éget a szellemi, lelki nyomorúság, de főként a halál nyomában járván.

A versekben a halál az élet (szerelem) főszereplőjeként jelenik meg. Aszerint rendezzük be az életünket, hogy mikorra várjuk a halál megjelenését, s aszerint telnek éveink, tesszük dolgainkat, hogy mit akarunk szembeállítani vele: vagyont, gyönyört vagy megnyugvást, erényes életet. És mindig ott a kérdés, ha eljön, vajon könnyű lesz-e a találkozás, vagy hosszú és gyötrelmes? Lehet-e úgy élni, hogy könnyű legyen az élet és könnyű legyen a halál? A hatodik dalai láma igyekezett jó viszonyt kialakítani az élettel és a halállal, az örömtelivel és a fájdalommal, a széppel és a rúttal, a jóval és a rosszal egyaránt. Így aztán költészetében általában egyszerre van jelen bizonyosság és bizonytalanság, vallomás és elutasítás, kíváncsiság és félelem, kérdés és állítás.

De éppen ez adja költészetének egyik legnagyobb értékét. Ettől lesz

ez a költészet egyszerre szerelmi és gondolati, s ez a négysorosokban páratlan egyszerűséggel és nyelvi pontossággal megszólaló szerelmi-gondolati líra olyan különleges műfaji csoportot alkot, amelyhez hasonló nehéz lenne a nyugati költészetből ismert műfaji csoportok között találnunk. Ha elvetjük az ókori görög szerelmi epigrammákkal (az anakreóni dalok némelyikével) felhozható rokonságát, akkor Cangjang-gjaco verseinek jószerével nincsenek nyugati rokonai.

Költészetének különös értéke, hogy az érzések, az emberi viszonyok bonyolultságának (verseiben ábrázolt) fokát egészen fiatalon, szinte gyerekfejjel ismerte fel, s volt képes egy-egy briliáns strófában megragadni. Mindez arról árulkodik, hogy huszonhárom éves korára, halála idejére, már mindent tudott a földi életről, amit tudni lehet egyáltalán. Ha tovább élte volna itteni életét, bizonyára szörnyen unatkozott volna az iparkodó, az örömeibe önfelelt tudatlansággal merülő földi társak között. A hatalmukat és vagyonukat lázasan gyarapító hódítók és saját ostoba, tűnődések és bizonytalanságok nélkül élő udvari előkelőségei között. De nem lett volna több öröme a szerelmi életben sem. A Nő nem éri be költészettel, bölcselettel, a túlparti boldogság ígéretével Tibetben sem. A férfinak viszont, aki választ akar kapni nagy, súlyos, fájdalmas kérdéseire, „pokolra kell mennie” ott is. Ha már itt tart – bárki legyen is az –, meg kell halnia.

Akkor is, ha fiatal, akkor is, ha Avalokitesvara bódhiszattva testet öltése a világ tetején.

Abilio Estévez

A másvilág küldötte

Mikor először láttuk meg a férfit, anyám és én éppen a temetőbe mentünk. Apám halála óta minden délután kimentünk. Már a nagykapun túl jártunk, mikor megpillantottuk, furcsa látvány volt, izzadságtól átítatott munkásruhában, hátratólt sombreroiban, vállán átvetett tarisznyával. Ahogy meglátott minket visszahőkölt meglepetésében. Összehúzta a szemét és kivillantotta fogait, olyan fehérek voltak, mintha nem is lettek volna igaziak. Galambszürke szemei úgy csillogtak, mint a kés hegye. Nagyon magas volt, a ruhája pedig kicsi rá: szakadt végű nadrágja és sáros, befűzetlen bakancsa között egy darabon látni lehetett a lábszárait. Mellkasán szétnyíló inge, mely a hónaljánál sötétebb színű volt, megmutatta testén a szőrszálakat.

Anyám ránézett egy pillanatra, és megpróbálta kinyitni a napernyőt, de az csak nem akart kinyílni. Keresgélgni kezdett a táskájában, és engem hívogatott, a teljes nevemet mondta, mint azelőtt soha.

A férfi letette a földre a tarisznyát és közelebb jött. Hallottuk a bakancsok zaját az úton, és nem volt nehéz kitalálni, hogy már itt van, két lépésre, éreztük izgatott lélegzését és az erős bozótillatot.

Éreztem, ahogy anyám megszorítja a kezem.

– Adna egy kis vizet? – kérdezte, s hangjára megremegtek a fák ágai.

Anyám nem figyelt rá, nem is törődött vele, menekülni kezdtünk, végig az úton, aztán, szinte futva, át a vizesárok hídján. Kezdet hűvös lenni, a fák feketének látszottak az esti fényben. Az utcák nedvesek voltak, bár nem esett, a házak magányukba zárkózva. A kutyák (mennyi kutya!) nem ugattak. A madarak nem repültek, az öreg Sana bolond fia sem üvöltött, a templom harangjai sem tettek semmit – bár ez lenne a dolguk –, hogy elriasszák a csendet.

– Ki ez a férfi? – kérdeztem anyámtól, mikor már messze jártunk.

– Az ördög – válaszolta.

Másnap újra láttuk. Odaértünk a temető nagykapujához, néhány gipszanyaggal érdeklődés nélkül nézett minket, kinyitottuk a rácsot, csikorgott, mint mindig, aztán rátértünk a fehérre festett konténerekkel és élénk színű virágtartós szürke sírokkal szegélyezett útra.

Anyám sóhajtott (mindig ugyanígy sóhajtott), összecukta a napernyőt, és rendbe tette a haját. Mint rendesen, kószáltunk a sírok között. Anyám elolvasta a feliratokat, az összeset, és megsimogatta egypár sír tetejét vagy a keresztet, itt van Adela, a barátnóm, itt egy másik barátnóm, egy harmadik, mennyi halott, kisfiam, mind csak arra emlékeztetnek minket, hogy porból lettünk és porrá leszünk. Szemei nyugtalanok voltak és csillogtak, ajkán pillanatokra könnyű mosoly bujkált.

Apám sírjánál kivette az elhervadt virágot, és a földre szórta a szirmokat.

A férfi abban a pillanatban tűnt fel, mikor anyám tiszta vízért küldött, egy márványangyalka alatt állt, ő is márványból volt, mint az angyal, minket nézett, anyámat nézte, mereven.

– Ne nézz oda! – parancsolta anyám.

Nem tetszett hangjában az aggodalom, de nem mertem semmit kérdezni: láttam, ahogy lehajtja a fejét, magába merül, magára erőszakolt nyugalommal, egy padon ülve.

Mentem, lehetőleg elkerülvén a férfit, a vízcsaphoz, és megtöltöttem az üvegedényeket. De visszafelé a férfi megállított, nemcsak a kezével, hanem acélszemeivel, melyek úgy tele voltak kereszttel, mint a temető. Mosolygott.

– Mit akar? – kérdeztem félelem nélkül, bár féltem, szemem lesütve, mert tudtam, hogy nem nézhetnek rá.

Egy régi, megsárgult, összehajtott papírt mutatott.

– Add neki oda, mondd meg neki, hogy ez egy üzenet.

De mivel én, vagyis a kezeim nem engedtek, lehajolt hozzám a magasból és hozzátette:

– Ez egy üzenet, amit apád küld.

– Apám halott – válaszoltam sértetten, bár nem tudtam, miért.

– Tudom – felelte –, ő egy jó barát, akinek nincsenek titkai előttem.

Az csak nem lehet baj, ha egy apámtól érkezett üzenettel megyek vissza?

Anyám elolvasta a papírt, de nem látszott rajta semmi. A keblei közé rejtette a papírt, és nem tett virágot a tartályba, azt mondta, a víz jó a halottaknak, majd a kezei közé temette arcát, és észrevettem, hogy szemhéja rángatózik. Sírész vagy nevelsz? Semmi, fiam, semmi, megtörölte a szemeit és felállt.

– Menjünk. Már este van.

– Este? – Nem ellenkeztem, bár még látszott a nap.

Kimentünk a temetőből. A férfi már nem volt ott, vagy elrejtőzött, anyám szeme bevilágította az utcát, tekintete elveszett a messzeségben.

Csendben mentünk hazafelé. Anyám nem beszélt, mint mikor valami rossz gondolat gyötörte. Én jól ismertem, és mivel jól ismertem, letéptem egy jász-mint és átadtam neki, hogy tegye dísznek a ruhája kivágásába.

Mikor hazaértünk, nem gyújtotta meg a lámpát. Kérte, hogy menjek pihenni, csak ne beszélj, kérlek, tudod, nem szeretem, ha beszélnek hozzám, miközben gondolkodni akarok.

– Kire gondolsz?

– Apádra.

Egy álló héten keresztül, nap nap után eljött a férfi, ott sétálgatott a kapunk előtt. Anyám bezárta az ablakokat, és mikor meghallotta a bakancsok zaját, behunyta szemét és befogta fülét. Néha sírt is. Csendben sírt, úgy tűnt, mintha nem is sírna. Nem mentünk többet a temetőbe, hogy ne lássuk, mert ez az ember maga a Sátán, fiam, a túlvilágról jött, és a túlvilágiaknak semmi dolguk nincs ezen a világon.

Némely délután a férfi kopogott az ajtón. Anyám beszaladt a konyhába és úgy tett, mintha a levest kavargatná, de milyen levest, ha semmi sem volt a fazékban.

És ez így ment, mígnem egy délután a férfi nem bírta tovább, és addig kopogott, míg bele nem fáradt, és anyám sem bírta tovább, s bár nem akart ajtót nyitni, hirtelen úgy döntött, hogy kinyitja. A férfi tág pupillájával találta magát szemben. Jó napot kívántak egymásnak, de elég fura módon, mosoly nélkül.

A férfi azonmód így szólt:

– Ajándékot hozok Önnek.

És átnyújtott egy fehér fémkalitkát egy fehér madárral, ami azonban biztos nem fémből volt, hiszen ide-oda repkedett a kalitkában, különös csicsergést hallatva.

Anyám átvette a kalitkát, nagyon hálásnak látszott, fáradjon beljebb, üljön le.

A férfi átment a nappalin és rám kacsintott, mintha nekem tudnom kellett volna valamit, amit ő úgy sejtett, hogy tudok. Ezúttal tiszta ruhát viselt, khakiszínű nadrágot és kikeményített, fehér vászoninget. Kezében zsebkendőt tartott, azzal törölgette gyöngyöző homlokát. Kölniillatot árasztott.

Anyám odajött hozzám, megcirógatta a fejemet.

– A fiam – mondta.

Arra gondoltam, hogy magabiztossága, amely egy időre magára hagyta, újra rátalált. Szép volt. Fesztelenül kezdett mozogni. Hozott egy pohár vizet és egy csésze kávé. Végül még el is mosolyodott. A térről beszélgettek, milyen jó is a tél, decemberben van levegő, mert hát ami augusztusban van...

Mikor a férfi elment, anyám kitárta az ablakokat és meggyújtotta az összes lámpát a házban. Nem zavarta, hogy túl késő van, elszántan takarítani kezdett, nemsokára a padló úgy csillogott, mint az üveg.

Később forró fürdőt készített magának, a vízbe illatos fürdőolajat csepegtetett. Bebújt a takaró alá és megkért, hogy ma se zavarjam, fiam, gondolkodni szeretnék.

Másnap nem öltözött feketébe. Egy fehér, kék szalagos ruhában jelent meg, és láttam, amint gyakran nézegeti magát a tükörben, derekára tett kézzel, elégedettnek tűnt.

– Ma hírt fogunk hallani apádról – jelentette be.

Púdert tett az orcájára és élénkvörösre festette ajkait, ívelt szemöldöke feketén ragyogott. Haját kifésülte és feltűzte. Az egyik fiók mélyéről elővett egy aranypapírral bélelt és zöld szalagokkal átkötött régi bonbonsdobozt. Ebben tartotta a fényképeket. Óvatosan kioldotta a szalagokat, és jókat nevetett, hogy olyan fiatalnak látja magát, mint azokban az időkben. Nevetett a rokonok látán is, nevéen nevezte, üdvözölte őket, a régi anekdotákat ismételtette, mindig ugyanazokat a történeteket, letette a fényképeket a földre, mintha valamiféle fejtörőt akarna csinálni. Aztán egyik ujjával rámutatott a fényképekre, egyikre a másik után, és mondta a neveket.

Telerakta a házat agyagvázákkal, bennük virágokkal és spárgalevével. Este készülődni kezdett, elegáns ruhát vett fel, és megkérdezte:

– Na, milyennek látod anyádat?

Az igazat mondtam neki, hogy ilyen szép még sosem volt, mint egy filmszínésznő, és ő hálából nagy pusztit nyomott a homlokomra.

Tiszta huzatot hozott, tiszta lepedőt, és áthúzta az ágyat, a párnára néhány csepp illatos olajat csepegtetett.

– A férfi, aki a túlvilágról jön, üzenetet hoz apádról – mondta.

Nem kérdeztem, hogy maradhatok-e. Anyám hangok nélkül is meghallotta a kérdést, és mutatóujját felemelve válaszolt, mint mikor tanácsot adott.

– Figyelj rám: nem maradhatsz itt. A férfi, aki a túlvilágról jön, nem beszélhet, ha te is itt vagy. Nemsokára el kell menned itthonról, és csak nagyon későn jössz majd haza.

Láttam, ahogy az ágyneműt vasalja, simogatja, az ágy olyan szép volt, mint azelőtt soha. Aztán járkálni kezdett, végül, hogy megnyugodjon, rágyújtott egy cigarettára. Tetszett, ahogy dohányzik, úgy csinált, mintha ez lenne a legfontosabb dolog a világon. Szemét lehunyta, fiatalnak, szépnek látta magát. Teljesen megfélekedezett rólam, dohányzott és mosolygott: az ablakra, a kertre, az estére.

Akkor meghallottuk a lópatkók kopogását. Anyám odafutott az ágy végéhez, hogy levegye a falról apám képét. Felém nyújtotta:

– El kell vinned. Kérd meg, hogy segítsen nekünk.

Elmentem otthonról, és anélkül hogy anyám tudta volna, magammal vittem a kalitkát a fehér madárral. A falu sötét volt, mint a világvége, csak néhány lámpaoszlop jelentette az életet, de én örültem neki, hogy ilyen.

Halottak voltak az utcák, melyeken végigszaladtam kiabálva, a madár csi-csergett, boldog voltam, hogy nálam van apám arcképe, és főleg, hogy hírt fogok kapni felőle. Mert én igazából mindig is vártam egy üzenetre. Bár láttam azon a napon apámat a fekete koporsóba zárva, de sejtettem, hogy amennyire engem szeretett, nem fog minket elhagyni, éppen ezért reméltem, hogy egy nap, mikor legkevésbé sem számítunk rá, meg fog lepni minket. És anyám is azt ismételtette, fiam, ezen a világon sose lehet tudni.

Odaértem a Madamához, a gyarmati időkből maradt templom romjaihoz, és letettem egy kőre apám arcképét és a kalitkát. Beszéltem a fényképhez, azt mondtam, légy szíves, tudni szeretnénk, hogy vagy ott, tőlünk oly távol, mond meg, fogunk-e még látni? Nem válaszolt, de olyan volt, mintha válaszolt volna. Ekkor megnyugodtam, boldog voltam. Kinyitottam a kalitka ajtaját, és mondtam a madárnak, kijöhet, ha szabad akar lenni, és persze kijött, hiszen szabad akart lenni. Elrepült, és szárnycsapásai mint hálálkodó szavak hangzottak. Lefeküdtem a fűbe, becsuktam a szemem és elaludtam, nem, nem aludtam el, vagy mégis, hiszen álmomban a levegőben jártam, a templom harangtornya felett, a madár pedig a vállamon...

Mikor az álom véget ért, éreztem az éjszaka súlyát, és az éjszaka súlyáról beszélni olyan, mint kimondani a szót: félelem – és hazaindultam.

A házunk teljesen ki volt világítva, az ablakok fényt árasztottak. Mikor beléptem, bántotta a szememet a lámpák ragyogása.

Szólítottam anyámat.

Senki sem válaszolt, de nem volt jelentősége, én tudtam, hogy ott van, újra hívtam. Az étkezőben láttam a megterített asztalt, a hímzett gyümölcsös abrosszal, ezt anyám a különleges estékre tartogatta, és a tányérokat, a nevető kínai lányokkal a mélyükön. Tűvé tettem minden zugot, de ő elrejtőzött, hogy megijesszen. Láttam a szobáját, üres volt, mint a falu. Anyám, anyám, tudom, hogy itthon vagy. Éreztem, hogy nyílik az ajtó, nem azért, mert hallottam, hanem mert egy szellő kezdett lengedezni a házban, és vele a fák és a mező illata, mintha a férfi lett volna.

De nem ő volt persze: anyám jött be, nagyon szép volt, haja a vállára omlott, hosszú, finom szövetű köntöst viselt. A köntös tele volt levelekkel, mezítláb volt, lábai sárosak. Söhajtozott és közben nevetett.

– Gyere, fiam – és letérdelt, hogy átöleljen és ezer csókot adjon. Az én kezemmel igazgatta a haját.

– Mit mondott apám? – kérdeztem.

Lehunyta szemét, elégedetten hátrahajtott a fejét, majd szétvetette az öröm.

– Boldog – mondta. – Apád boldog ott, ahol van, és azt szeretné, ha mi is boldogok lennénk. Azt mondja, felejsük el, ne menjünk többé a temetőbe, kezdjünk új életet.

– És a férfi?

– A barátja. Apád küldte, hogy vigyázzon ránk.

Aztán kimentünk a kertbe, anyám azt mondta, hogy érezni kell az éjszakai hideget, az elmúló telet, és énekelniünk kell, hogy apám hallhassa odaát, és nevetniünk kell, ok nélkül nevetni, neved, fiam, apád boldog, és mi is boldogok leszünk.

A falu a mi örömünkre ébredt, hangunkra kinyíltak az ablakok. Fejünk felett ott repkedett a fehér madár, és mikor elnyelte az ég, egy ragyogó pontot hagyott maga után, ami egy csillagra hasonlított.

Matolcsi Balázs fordítása

Abilio Estévez 1954-ben született Havannában, ma is itt él. Szinte minden műfajban kipróbálta magát: megjelent színdarabja, versgyűjteménye, egy rövidpróza- és két novelláskötete is.

Loriot

Tojás reggelire

FÉRJ Berta!
 FELESÉG Igen!...
 FÉRJ A tojás kemény.
 FELESÉG *(hallgat)*
 FÉRJ A tojás kemény!!!
 FELESÉG Hallottam...
 FÉRJ Mennyi ideig főtt a tojás?
 FELESÉG Túl sok tojás egyáltalán nem egészséges!
 FÉRJ Úgy értettem, mennyi ideig főzted ezt a tojást...?
 FELESÉG Te mindig körülbelül négy és fél perc után szoktad kérni a tojást...
 FÉRJ Tudom...
 FELESÉG Akkor meg miért kérdezel?
 FÉRJ Mert ez a tojás nem főtt négy és fél percen át!
 FELESÉG Én minden reggel négy és fél percen át főzöm a tojást.

- FÉRJ Akkor hogyhogy olykor túl kemény, olykor túl lágy?
- FELESÉG Honnan tudnám?! Nem vagyok én tyúk!!!
- FÉRJ Ah!... És azt honnan tudod, hogy jó-e a tojás?
- FELESÉG Istenem!!! Kiveszem négy és fél perc után!
- FÉRJ Az óra alapján, vagy hogy?
- FELESÉG Érzésre! A háziasszonyok mind megérik.
- FÉRJ Érzésre? Hát mit érzel meg?
- FELESÉG Azt érzem meg, hogy mikor lágy a tojás...
- FÉRJ De ez kemény... talán a megérezéseiddel van valami probléma...
- Feleség Az én megérezéseimmel van hiba? Egész nap a konyhában állok, mosok, rendet teszek a holmijaid között, bensőségessé teszem az otthonunkat, állandóan törődöm a gyerekekkel is, és te azt mondd, hogy az érzéseimmel valami nem stimmel?
- FÉRJ Hát ja... ja persze... aha..., ha a tojást csak érzés alapján főzöd, akkor csak körülbelül négy és fél percig főzöd.
- FELESÉG Hát neked nem mindegy, hogy a tojás körülbelül négy és fél perc alatt fő meg?!... A lényeg, hogy finomra fő négy és fél perc alatt!
- FÉRJ Én csak egy lágy tojást szeretnék, nem pedig egy körülbelül lágy tojást. Teljesen mindegy, hogy meddig fő!
- FELESÉG Aha! Teljesen mindegy... tehát neked teljesen mindegy, hogy én négy és fél percet a konyhában gürcöltem?!
- FÉRJ Nem, nem...
- FELESÉG De ez nem mindegy... A tojásnak négy és fél perc alatt mindenképpen ki kell főnie.
- FÉRJ Éppen ezt mondtam!...
- FELESÉG De éppen azt mondtad, hogy ez neked teljesen mindegy!
- FÉRJ Én csak egy lágytojást szeretnék...
- FELESÉG Istenem, a férfiak milyen együgyűek!
- FÉRJ (*mormog maga elé*) Kinyírom... holnap, esküszöm, kinyírom!

Posta Ákos István fordítása

Loriot 1923-ban született Brandenburg/Havelben. Polgári neve Vicco von Bülow, de művésznevén vált az egész németajkú kultúra legnagyobb komikusává. A Hamburgi Művészeti Akadémián szerez diplomát, s karikaturistaként, képregényrajzolóként dolgozik. Arany Kamera-díjas, Bambi-díjas, Arany Oroszlán-díjas televízió kategóriában, a PEN Club tagja. A televízió számára filmeket, kabarékat, sorozatokat ír, rendez. Több filmes díjat kap, emellett operát is rendez. Talán leggrandiózusabb vállalkozása Wagner *A Niebelungok* gyűrűje című tetralógiájának 90 percbe sűrített, humoros színré vitele. 2001 óta a Wuppertali Egyetem díszdoktora.

Művészneve franciául sárgarígót jelent, és azért választotta ezt a nevet, mert családjának ez a címerállata.

Małgorzata Nowicka

És most egy kis reklám

Na és most mi ez így hirtelen és váratlanul?

Hogy minden a válladra szakad. Támad, ahonnan csak tud. Bármerre, amerre nézel, mocskok. Felébredsz példának okáért, reggel, és látod, hogy megjött. Látod, hogy megjött, még akkor is, ha pasi vagy. Reggelizel, és lát-szólag minden rendben van, a reggeli ízlik, mint mindig, a kávé ízlik, mint mindig, a cigi káros, de ízlik, mint mindig, a papírdarab az asztalon nem zavar, macskapisi, macskakaki nem zavar, mert ez így természetes. De mindez csak illúzió, véresen komoly és egyre nagyobb méreteket öltő illúzió. Később, ahogy ez már a filmekben és a könyvekben lenni szokott, csak egyre rosszabb. Persze előfordulnak másféle filmek és másféle könyvek is, amelyekben minden rózsaszín, amelyekben nincs macska- és kutyapisa a szőnyegen, amelyekben szeretet van és Jerzy Owsiak az Ünnepi Segítségnyújtás Nagyzenekarával¹. De ezek, azt lehet mondani, kivételes esetek. Ezek a dolgok valótlanak.

És ezt te tudod.

Mint ahogy tudod azt is, hogy mi az, ami igazából fontos. Hogy mi az, ami az életben igazából számít. És ne ámítsuk itt magunkat, hogy ez a szeretet meg a család és a keresztény értékek. Ne akarjuk elhitetni magunkkal, hogy ez a szerető emberek és a mérsékelt mennyiségű pénz hirtelen rohama. A szex, a szabad szerelem és a pénz az, ami igazából a legfontosabb. Meg a karrier. A karrier is fontos. De ahhoz, hogy karriered legyen, legtöbbször szexisnek is kell lenned, és szét kell tenned a lábad az összes elnöknek. Erről beszélnek a villamoson, néha a tévében (mint például a múltkor, amikor az „emtívi“-n azokat a castingokat mutatták, és erről beszélt az egyik bige nagyon mély meggyőződéssel a szemében és a mellében). Vessünk csak egy pillantást példának okáért az idei Miss Poloniára vagy Tomek Kamelre².

De ezt te tudod, és nem teszed szét a lábad egy tál levesért.

És térjünk vissza egy pillanatra ahhoz a naphoz, amikor felébredsz reggel, és egyszerre csak semmi sem úgy van, ahogy kéne. Neked úgy tűnik, hogy minden rendben van, de igazából nincs. És aztán. Megjött a vérzésed, ember, ez fájdalmas, tudom, szörnyű, tudom, borzalmas, én tudom. És ülsz a kávé mellett, mint minden reggel, és egyre csak ugyanazt a reggelit eszed, cinikusan nézegeted a papírdarabokat az asztalon, a pisáló-kakáló macskákat, cinikus a mosolyod és fehérítő a fogrémed. A háttérben könnyű popzene szól, könnyű

¹ Az Ünnepi Segítségnyújtás Nagyzenekara az egyik legjelentősebb jótékonyági alapítvány Lengyelországban, amelyet Jerzy Owsiak hozott létre 1993-ban. Azóta minden év első vasárnapján óriási pénzgyűjtő akció kerül megrendezésre az egész ország területén, amelyet különböző zenei (többnyire rockzenei) rendezvények kísérnek, amit a közszolgálat televízió is sugároz. Az összegyűlt pénzt a gyermekkórházak számára ajánlják fel orvosi műszerek vásárlására.

² Jóképűségéről híres televíziós bemondó, a *Randevú a sötétben* című televíziós vetélkedő műsorvezetője.

modern pempó a Rádió Zetből. És az ablak előtt, mint minden hétfőn, ott megy el épp a szemeteskosci. Aztán felkelsz, leporolod a nadrágod, a szoknyácskád, és indulsz bepakolni az iskolatáskád. Vagy nem az iskolatáskád, azt már te tudod, hogy milyen táskát kell bepakolnod, úgyhogy ezt dönts el te magad.

Dönts, ettől függ az életed!

És most megint van két választásod. Minden attól függ, hogy mennyire vagy haladó ebben a Babilonnak nevezett nagyvilágban. Röviden mindkét verziót – igenis, szerkesztő úr!

Ha még nem vagy tizennyolc éves, akkor most a következőket cselekszed: lemosod a nem létező sminkedet, leveszed magadról az összes fülbevalót, karkötőt, eltakarod az összes köldököd, megfésülsz egyenes és festetlen hajadat, lemosod a lakkot a körmödről, levágod a kakastaréjod. Ezután fogod az összes füzetet és tankönyvet, az összes kötelező és szorgalmi házi feladatot, az ellenőrző könyvet a szülők aláírásával, és kilépsz a lakásból. Bezárod magad mögött az ajtót az ezüsfityegős kulcsoddal – amin ott lóg az Eiffel-torony, az, amelyiket a Notre Dame mögött vettél Párizsban – mindössze két euró a négydarabos komplettért az egész családnak. Az iskolába menet nagyon nem legálisan félrehúzódsz a patika mögé, ahol a táskádból előveszed a kék-fehér dobozos LM-et meg a fekete, piros feliratos öngyújtót. Rágyújtasz, leszívod a füstöt, és nagyon felnőttnek érzed magad.

Bár nem is igaz, hogy a dohányzástól felnőttnek érzi magát az ember.

Bemész az iskolába, végigülsz nyolc órát, beszerzel pár jó jegyet, kimész rágyújtani a sportpályára, kikezdesz a fizikatanárral vagy a némettanárral, intelligens témákról társalogsz, összebarátkozol a szürke kisegérrel az osztályból, akit soha senki nem szeretett, te sem, de azért összebarátkozol vele.

Majd kijössz az ismerőseiddel együtt ebből az odúból, és észreveszed, hogy valahogy minden olyan szürke és piszkos, hogy hirtelen mindent mintha szürke máz borítana. Váratlanul rád tör a szomorúság, noha már ébredéskor tudtad, hogy rossz napod lesz. Átsétáltok a térre, és leültök egy padra. Előveszitek azokat a rohadt, buzis cigijeiteket, és rágyújtatok a biológiatanárnő ablaka alatt; a szomszéd ablak meg az osztályfőnöké. De ez most senkit nem érdekel. És jó is, hogy nem érdekel. És kösd meg a cipőfűződ a bakancsodon, mert orra esel. Egyik cigit a másik után szívjátok. A szemközti padon apránként megjelennek a kémekek. Rohadt, ősz hajú, öreg nyanyák. Beszélgetnek, és egyszer csak azt látod, hogy az egyik rád mutogat az ujjával, és mond valamit a másiknak. Majd-hogynem semmiség, de téged bosszant, jobban, mint valaha. Bemutatsz nekik a középső ujjaddal, szép, nagyon szép, bravó!

Így felidegesítve elindultok a tér melletti dombra. Egyfolytában azokat az LM-eket szívjátok, néha rágyújtatok egy-egy Pall Mallra is, de csak ritkán, mert nem szeretitek a fehér filtert. Hirtelen elkezdetek mindenfélével dobálózni. Hogy a köztársasági elnök egy fasz, a miniszterelnök egy fasz, minden országgyűlési képviselő egy fasz, a big brother egy fasz, a polgármester úr egy fasz, az érsek buzi, a tanárok faszok, a rendőrök faszok, Lew Rywin³ egy fasz. És tíz perc elteltével ki-

³ A leggazdagabb lengyel filmproducer, akinek neve összefüggésbe hozható a baloldali SLD-vel (Baloldali Demokrata Szövetség). Rywin 2002 második felében nemzetközileg is hangos korrupciós botrányba keveredett, amikor Adam Michniknek (a legnagyobb példányszámú

derül, hogy kifogytál az összes lehetséges „fuck you”-ból és köcsög rendőrökből, ahányat ismertél, hogy már fáj a középső ujjad, és elfogyott a nyálad.

A cigarettád is mintha elfogyott volna.

És most egy kis reklám, a világ mindenféle édes tárgya, mosóporok, csokiszkeletok, ultramodern intimbetétek, a legeslegjobb újságok ajándékkal vagy anélkül, kocsik, amelyek izgalomba hoznak, csipszek, amelyekkel könnyen maszturbálsz, ruhák.

Most pedig, a reklám után, jön a második rész, vagyis mi a teendő, ha elmúltál tizennyolc éves, és már elfogyasztottad a reggelidet, illetve bepakoltad a táskád (FIGYELEM, időhiány miatt csak a tizennyolc éven felüli, saját kocsival, mosógéppel, illetve állással rendelkezőknek készült verziót közöljük).

Elmész otthonról, de előtte még megcsókolod a férjedet/feleségedet/csajodat/pasidat/szeretődöt/pesztrádat/mamádat. Bezárod az ajtót az Eiffel-tornyos fityegővel, amelyet valami csoda folytán, magad sem tudod, hogyan, az iskola sportpályáján találtál még annak idején. Nyilván valaki vette magának ebben a való világban tett kirándulás során. Leszaladsz a lépcsőn, kopog a magas sarkú cipőd; ha nincs magas sarkúd, akkor se ess kétségbe, és ne sírj, mert akkor biztosan a te másféle cipőd kopog. A parkoló felé menet elhaladsz egy trafik mellett, bedugod a fejed a kis ablakon, és veszel egy Wyborczát⁴, illetve egy Marlboro Lightot. Hiszen nem vagy már csitri, nem szívhatod még mindig ugyanazt a tiniknek és irodalmároknak való olcsó, buzis cigit! Beülsz a kocsidba, bekapcsolod a Rádió Zetet, és egy elegáns öngyújtóval meggyújtod a cigid.

Belépsz a származását tekintve vietnami, japán vagy valamilyen más ferde szemű idióta nemzetközi főnököd nemzetközi korporációs cégének ajtaján. Az igazat megvallva frusztrál a munka, de azért dolgozol ma is, és teszed a kedveset meg az okosat, nem hagyod, hogy átnézzenek rajtad az idősebb kollégák, kikezdesz az egyik fiatalabb kolléganővel vagy a főnökkel, rágyújtasz az ebédszünetben, átnézed a legfrissebb információkat az interneten, és jelentést írsz.

Nyolc veszettül fárasztó óra után patakokban folyik az izzadság a homlokodról. És hirtelen valahogy olyan furcsán észreveszed, hogy minden olyan szürke és piszkos, hogy hirtelen mindent mintha szürke máz borítana. Váratlanul rád tör a szomorúság, noha tudtad már ébredéskor, hogy rossz napod lesz. Elindulsz hát az ismerőseiddel együtt a bárba. Útközben meglazítod a nyakkendőd, leveszed a harisnyád, és megteszel mindent, hogy legalább néhány percig ne gondold erre a posványra. És sikerül. Sikerül, amikor lehajtod a soron következő sörödet, amikor pletykálsz, és amikor már részeg vagy.

Amikor később, már csak egy kollégáddal vagy kolléganőddel, támoltygó léptekkel hazaindulsz, a politikáról beszélgettek, arról, hogy a politikusok faszok és igazából mindenki az. Hazaérsz, eszedbe jut, hogy ma van a Kuba

---

lengyel napilap, a Gazeta Wyborcza főszerkesztőjének) olyan változtatásokat ajánlott fel a médiatörvényben, amelyek lehetővé tennék az újság számára a Polsat televízió megvásárlását, az SLD számlájára utalt 17,5 millió dollár fejében. Michnik a beszélgetésről magnófelvételt készített, amit később nyilvánosságra hozott. Az eset következtében az SLD elvesztette a hatalmát, Rywin pedig gyakorlatilag mindenét.

⁴ Gazeta Wyborcza, Lengyelország legnagyobb példányszámú napilapja.

Wojewódzki⁵ műsora, megnézed hát, és teljesen izgalomba jössz. Kuba Wojewódzkinak valahogy hihetetlenül izgalmas a kopaszága, a viselkedése pedig hihetetlenül hasonlít Tomek Kameléra, de erről már volt szó.

És most, mikor alszol, hirtelen minden úgy megváltozik.
(...)

Ádám Andrea fordításai

Małgorzata Nowicka (1988) a Poznań környéki Sztęszewben él, ott jár gimnáziumba. 2003-ban a Halart magazinban jelent meg debütáló elbeszélése.

Dragan Velikić

Álmodott élet

Részlet a Domaszewsky-dosszié című regényből*

Sarkon áll a ház, amelyben Adam Vaszics lakik, két mellékutca fut össze itt, mindkettő a szűkebb városközpont zajos útvonalára ér ki. Második emeleti lakásának nappalijából az ablakon át lelátni mindkettőre. Alkonyattájt nemegyszer időz az éjjelente zöld redőnnyel elsötétített ablakhoz lépve, amikor a kurtára fogott délutáni pihenő után el kell szánnia magát, marad vagy kószál egyet. Lejjebb a meredek utcán, a professzortelep iránt, talán tízépületnyire innen, hatemeletes mázas téglafalú ház magasodik, egyetemista korában egy éven át bérelt benne hónapos szobát egy negyvenéves özvegyasszonynál. Több mint huszonöt éve már. Sok bérlakásban megfordult azután, belakta a város minden negyedét. Szokásos útvonalain járva rögzültek benne a házfalak, kirakatok, megjegyezte a mindennap ugyanúgy szembejövő járókelők arcát, szemébe ötlött egy-egy gépkocsi, amely mindig ugyanott parkol, a fák, kioszkok, málladozó földszintes házak ablakában muskátlis cserepek, útjelző táblák, az udvarok kerítése mögött vicsorgó kutyák, hepehupák a járdán. Ugyanígy voltak ezzel más emberek is, bízást mondhatjuk, gondolta Adam, hogy ő maga is lassanként beiktatódik az utca bútordarabjává mások emlékezetében, ő is egy szembejövő lesz. Átfutott rajta, hogy idővel a környékelieket újfent lefényképezi a tudata, nem ismerve rá a barázdált arcban a három évtized előtti kiadására, mint ahogy őt egy ablakán kibámuló ismeretlen a reggeli látkép állandójának

⁵ Az egyik legellentmondásosabb televíziós személyiség. Újságíró s egyben a bulvársajtó kedvence. Televíziós talk show-jában előszeretettel hozza kínos, gyakran kompromittáló helyzetbe a különböző közéleti személyiségeket. Híressé azzal vált, hogy a televízió nyilvánosságá előttr megmutatta a meztelen fenekét.

* A regény a Napkút Kiadónál jelenik meg magyar fordításban

veszi, amikor szabott időben mindennap gyalogosan a dolgára indul. Az utca titkos krónikása nem gyanítja, hogy ez az ötvenes férfi diákkorában is ugyanitt haladt el minden reggel a villamosmegálló felé tartva. Egy toronyból Stefan Maravila árnya kíséri mozgását, az ajándék életet élő emberét, ahogyan Adam anyja mondogatta volt. „Hatvan után a Feljebbvaló hívása olyan bizonyos már, hogy minden nap, amire felvirradunk, ajándék.” Nadija Vaszics ama ajándék évek kezdetén halt meg, amikor a résztvevő szerepét felváltja a szemlélődőé.

A lakást, amelyben nemrég óta él, apja halála után vásárolta Adam, eladott házuk árán. Harminc év elteltével így tehát ugyanabba az utcába költözött vissza, igaz, annak csak a neve volt már a régi, meg hogy ettől eddig tart. Időközben sok földszintes házát eltakarították, helyükre sokszintes épületeket emeltek. Műhelyek, üzletek, szatócsboltok (?) lettek az enyészetéi. A kereszteződések szélesítésének áldozatul estek a fák. Egy álló hónap elteltével sem sikerült mindennapos útvonalán felfedeznie valamelyik szembejövőben egy arcot a rég múltból. Egy délután, munkából jövet, befordult az épület bejáratán, amelyben egyetemistaként tanyázott. Miközben a lakónévjegyzéket böngészte, enyhe szédülés fogta el, mintha valami tilalmasat művelne. Egykori lakásadó nője nevét nem találta. Röpk pillanatra belevillant e helyzet kísérteties hasonlatossága azzal a négy évtizeddel korábbival, amikor iskolába menet megtorpant az Omladinszka utcában a ház előtt, amelyben legénykorában az apja egy olasz nőnél lakott. A névjegyzékben ugyanis egyetlen olaszos családnevet vagy személynevet sem talált. Az akkori percet élesen bevészte emlékezetébe, hogy ájulás környékezte, mintha rossz fát tett volna a tűzre azzal, hogy bolygatni próbálja valakinek az életét. És most, a sötét lépcsőházban, riadozva, nehogy valaki rajtakapja, visszabújik valamikori énje bőrébe. A felvonó fekete fémajtaja, sűrű sodronyháló fut felfelé a korlát mellett, négyfelől közrefogva a teret, amelyben a régimódi fülke fel-le száll, egészen balra a bejáratától mély faburkolatban a villanyórák, jobbra két sorban a szabvány postaládák. Ha nem lenne az a harminc év, amely itt álló akkori énjétől elválasztja, miközben a piros gombot megnyomva várja, hogy a fülke csörögve a földszintre ereszkedjen, felvegye, és az utolsó, a hatodik emeletre szállítsa, ha nincs az a sok év, ami Stefan Maravila taxisofőr összes ajándék ideje, Adam nesztelenül benyithatna a lakásba a legfelső emeleten, és a tágas előszobán át szobájába surranhatna. Lábujjhegyen jár, villanyt sem gyűjtve, akárcsak azon az éjjelen, amikor kótyagosan hazatért valamilyen buliról, és megállt a kétszárnyú üvegajtónál, mely a gazdasszonya szobáját választotta el az előtértől. Mozdulatlanul állt az előszobában, szoktatva szemét a sötétséghez, amelyet az utcáról beszüremelő fények lassan oszlattak kissé. Akkor sem mozdult meg, amikor lépteket hallott odabentről, s nyomban utána egy körvonala sejlett fel a homályos üvegen át. Az ajtó kinyílt, és a küszöbön Ljubinka asszony hajlékony alakja tűnt fel áttetsző háloingben. Adam két keze felemelkedett, körülfonta őket az asszony kemény csípőjén, és a következő pillanatban már magához rántotta rugalmas testét, mihón csókdosva nedves ajkait, a nyakát, a mellét. Ljubinka asszony akadozva lélegzett. Görcsösen nyomta ujjait inge alatt a húsába, majd körmeivel szántotta szelíden a férfi lúdbőrző hátát, mellét. A szenvedélyes csókolózás meg nem szakítva lassan beljebb húzódtak, a szoba mélyébe. Adam sebtében ledobálta ruháit, és elmerült a puha, meleg testben, amely addig ismeretlen szenvedélyességgel fogadta magába. Teljes három hónapon keresztül, míg az előadások tartottak,

rendre Ljubinka asszony ágyában végezte, kiélve titkolt szenvedélyét, kitanulva a szerelmeskedés módozatait, megszabadulva ifjonti szégyenérzetétől. Társaságba nem is járt, a vizsgákra készül, mentegetőzött. Nyár elején felmondta a szobát azzal a kifogással, hogy nem tudja fizetni három hónapon át, az új évfolyamig. Hosszúarcán kitartó, szelíd mosollyal Ljubinka asszony értésére adta, hogy a szoba várni fogja, ha októberben visszajön. Soha többé nem jelentkezett nála. A városnak egészen más részében keresett magának albérletet, és még éveken át messze elkerülte a régi utcát. És noha a következő év alatt magányos órákban már-már elviselhetetlenül támadt fel benne a kéjvágy, s felhevülve lódult a régi lakcím felé, mihelyt az utca közelébe ért, letett buja szándékáról. Fellépett a kikötő irányába tartó 2-es villamosra, s ott, valamelyik kétes lokálban felszedett egy órára valami rosszlányt, könnyített gerjedelmén, s megkönnyebbülten, ugyanakkor elégedetten, hogy ellen tudott állni elhagyott szerelmének, beült a sörözőbe. Élt benne a sejtés, hogy a különös szerelmi kapcsolat folytatása veszélyes volna. Egész idő alatt, amíg Ljubinka asszonnyal volt, úgy érezte, valami tilalmasat cselekszik, olyasmibe bocsátkozik, ami letérítheti a sorsszerűen neki rendelt pályáról, melynek helyességében soha nem kételkedett. Jó néhány filmet látott, könyvtárnyi könyvet olvasott olyan különös kapcsolatról, amilyenbe Ljubinka asszonnyal keveredett, s mind előreláthatatlan bonyodalmakba torkolltak végül. E gyengéd lény ölelő karjában meglegyintette a riasztó lehetőség, hogy az őket összefűző szenvedély egykettőre mélyebb kötődéssé alakulhat. Kezdtől fogva kitartott az egyforma szertartás mellett: késő éjszaka szeretkeztek, és az aktus után Adam visszavonult a szobájába. Reggelente csak akkor dugta ki az orrát, csak ha kattant a zár a bejárati ajtón. Ljubinka asszony már hét órákor bement a Vízügyi Minisztériumba, ahol főtanácsadói posztot töltött be. Napközbeni érintkezésük a lakásban mentes volt a testi közelségtől és a gyengéd szavaktól. Adam a városban vacsorázott, és későn járt haza. Nem gyűjtött villanyt az előszobában. Szobájában vetkőzött le, és tolvaj módra osont szeretője ágyához. A test, amelyet magához vont, rugalmas volt, az érettség káprázatos jeleit hordozta, a nagy életkorbéli különbség miatt nem kevés fölényt érezve tette magáévá ágyasát. A csendes asszony, miközben a beteljesülés elnyújtott nyögésével föléje borulva megfeszült, üzekedésük óráiban mintha egy más, hódolatteljes lényvé változott volna. Különös együttléteik egyedüli tanúi a kirajzolódó körvonalú ódon bútordarabok voltak, amelyek más szerelmesek testére emlékeztek, de róluk Adam semmit sem akart tudni. Úgy éltek egymás mellett, mint két idegen. Vasárnaponként sokáig az ágyban maradt, hogy elkerülje a találkozást szeretőjével. Az pedig, talán megérezve, mi lehet az oka henyélésének, dél tájban elment, és csak estefelé jött meg. Lustálkodása közben Adam gondolatban maga elé idézte azokat a lányokat, akik megtetszettek, mindegyiket kitanulmányozta, és forgatókönyveket eszelt ki a meghódításukra. Olyan raktár volt a lelke, amelybe épp csak hozzáfogott szerelmi tapasztalatokat gyűjtögetni. Gondtalan éveknél nézett elébe. Ki tudja, milyen élvezetekkel ajándékozzák meg a rá váró napok. A Ljubinka asszonnyal folytatott szenvedélyes kapcsolat mégis aggodalommal töltötte el. Adam a mindennapjait, amelyeket élt, nyomban valami meghatározhatatlan jövőbe vetítette, és ebben a jövőben, ahol a vonalat véglegesen megvonta, könyvelt el hozadékot és a veszteséget, abban a naiv hitben, hogy eljön majd a végelszámolás pillanata, az óra, amikor lebontják az állványzatot, és lezajlik annak az épületnek a műszaki átadá-

sa, amelyben kiszámítható, gazdag életet élhet, mentesen mindazoktól a kellemtelenségektől, amelyeket a meggondolatlan fiatalság hagy rá. Stevan lett első áldozata az elveszettségnek, jó példa az övé arra, milyen az, ha nincs meg ez a belső őrszem. Amikor tehát vasárnaponként egyre halogatta a kikászálódást az ágyból, Adam bevezett abba a pihe-puha jövőbe, amelyben minden a helyén van. Jól tanult, jeles közgazdásznak képzelte el magát, akiért versengenek az intézetek. Külörszági szakosításokra jár, pörgős életet él, amelyben, éppen mert időben gondolt mindenre, nincs semmi hiba. Soha nem fordult meg a fejében, hogy egy szál magában, gyermektelenül él majd, a zabolátlan életvitel kiszolgáltatottjaként, óhatatlanul kétfelől égetve a gyertyát, amiből csak rossz mérlege süllhet ki az életerőnek. Hanem az ifjúság szilárd bástyái mögött álmodott élet valódi kiteljesedéséhez nem lehet eljutni egy titkos függelék nélkül, amelyre Adam a kísértések címkéjét ragasztotta. E függelék érvényességi körében Adam minden tilalmat félretett, kicsapongásokba vetette magát, minden útba eső bugyrot végigjárt. Semmit sem szalaszthatott el, amire alkalom kínálkozott. Maga ez a kettőzés eleve kiiktatott minden veszteséget. Szakítások és viharok a magánlaboratórium védett övezetében játszódtak le. Az őserdő szabadsága az élvezetek szigorúan őrzött kertjében. Ennek jegyében telt ifjúkora, legjobb évei, anélkül, hogy észrevette volna: a titkos függelékre szorítkozott egész valója.

Bognár Antal fordítása

Dragan Velikić Belgrádban született, 1953-ban. Regényeit, esszéit német, francia, olasz, angol, szlovén, cseh, spanyol, román, lengyel, holland, orosz nyelvre fordították, számos egyéb írása mellett magyarul könyv formában az *Északi fal* (2000) és a *Dante tér* (2001) olvasható.

Venko Andonovszki

A szófogadatlanok ábécéje

(Részlet)

Nun: kígyó, asszony

Másnap ketten érkeztek a kolostorhoz vezető úton. Elsőnek egy férfi, azután egy asszony. A férfi hírt hozott: üdvözeteket Petar presbitertől, akit még a megboldogult, áldott emléké Amfilohij szentelt fel. Jött, és elment, ahogy érkezett.

Tíz óra körül egy asszony jelent meg, de nem egyedül: nagy csoport kísérte fel a faluból. Megkötözve vezették, maguk előtt hajtották, botokkal ütötték. Bejöttek az udvarra, ahogy a pór nép jön be: rend nélkül, fegyelem nélkül, anélkül hogy egy vezető is lenne közöttük, szitkozódva és vadul, és

azt akarták, hogy jöjjön Varlaam, a rendházfőnök; jöjjön le, és adjon nekik tanácsot, mert ő mindenkinél bölcsebb. De előtte Eftimij jött ki az udvarra, és azt mondta: „Mit akartok?” Azok pedig válaszoltak: „Házasságtörés történt, szajha ez, mert viselős, de nincs férfi a fattyúhoz, akit szülni fog! A férje más országban, más népnél szolgál, ő pedig így várja!” És rámutattak az asszonyra, aki terhes volt.

Gyöngye volt, sovány, mint a nádszál, mely könnyű szélben hajladoz; csont és bőr volt, bőrzacskóba öltözött csontváz, csupán hatalmas, könnyben úszó szemei árulták el, hogy él. Csak nézett azokkal a szemekkel. Istenem, nézett mindnyájunkra, várva, hogy valaki kezet nyújtson neki, hogy megmentse a haragtól és a bottól, ami a harag testvére; tovább püfölték, Eftimij pedig nem mondta: „Ne üssétek, míg tette meg nem ítéltetik!”, hanem miközben csépeltek, megkérdezte tőle: „Mi a neved, asszony?” Ő pedig azt mondta: „Nunnak hívnak.” Aztán pedig Eftimij atya azt mondta: „Van-e apja a fiúnak, kit hordozol?” Ő pedig azt mondta: „Nincs, és nem tudom, hogyan esett, mert nem vétkeztem, és az Úr a tanúm, hogy így történt”.

Ez feldühítette a falusiakat, és újra bántalmazni kezdték, botokkal és szidalmakkal s köpésekkel ajándékozták meg. Egyikük azt kiáltotta: „Ne káromold az Úr nevét, szajha, mert nem vagy te a Szűzanya!” Egy másik pedig azt mondta: „Eftimij atya, hogy szól az Írás, és milyen törvényt kell alkalmazni, hogy beteljesüljön az igazság a bűnért, amit elkövetett ez a céda?”

Eftimij atya pedig azt mondta: „Az a törvény, ami előtettek igazságos és az Úrnak igazságot szolgáltat, neki pedig vigaszt és bűnbánatot.” Azzal elindult befelé, a parasztok pedig újra ütni kezdték az asszonyt.

Abban a pillanatban megjelent a Szépséges. Felkiáltott: „Álljatok meg, emberek!”, és azok abbahagyták, hitetlenkedve nézve rá. Az pedig, aki Eftimij kérdezte a törvényről, amely szerint ítélezhetnek, gonoszul kiáltotta: „Itt van az, akitől megfogant, mert ez a szajha egész idő alatt a templom körül forgolódott, mint egy szuka, amikor a farkát emelgeti a párosodáshoz!” És nevettek mind rútul, szemtelenül, és Eftimij atyának sötét fény villant fel az arcán, mert eszébe jutott valami, amit nem bírt elfelejteni.

A szegény Nun pedig kidüledt, vad szemekkel nézte a Szépségest, és sírva fakadt, és hogy védje őt, mert becsületes volt, és nem akarta, hogy valaki más szenvedje el az ő kínjait, mert azok az övéi voltak, azt mondta: „Éz az ember nem apja a gyermekemnek.”

A Szépséges akkor odament hozzá, átkarolta és oltalmába vette, mire őt is ütni kezdték, köpésekkel és bottal vendégelték meg. Ő akkor azt mondta: „Hallgassátok meg, mily szokat szólok, emberek, és a szavaim találjanak hozzatok utat, mert igazak, az igazság pedig csak nagy lelkekbe költözik, mert Nagy és Egyetlen. Ez az asszony kenyeret és vizet hozott nekem a templomba, anélkül hogy valaki megparancsolta volna neki, tőletek pedig mind a mai napig csak botot, szitkot és köpést kaptam ajándékol; miért rosszabb ő nálatok, akik templomba se jártok, Istent se ismeritek, csak igazságért jöttök ide, mintha az igazság itt és minálunk lenne? Isten helyett embernél kerestek törvényt, hogy ember felett ítélezzetek, ami rossz cselekedet, oktanokhoz illő.”

Eftimij atya e szavakra vörösödni kezdett, úgy tűnt, meg fog pukkadni, de túrtörtette magát; a közelben maradt, hogy hallja, mit mond még a Szépséges.

Az egyik ember pedig azt mondta: „Mondd meg hát nekünk akkor az isteni törvényt, amellyel meg lehet ítélni e tettet, ha már nem ismered el az ember hozta törvényt, mert a mi törvényünk világos: az efféléket kövekkel kell megpuhítani.”

A Szépséges pedig azt mondta: „Mondotta a Fiú az Írásban: a ki bűn nélkül vagyon köztetek, először az vessen követ rája!”

És lehajoltak mind, hogy követ fogjanak, mert magukat angyalnak vélték, a Szépséges pedig, látva, hogy az igazság a bűnösök mércéje szerint fog beteljesedni, Eftimij atya lábai elé vetette magát, és azokat csókolgatva könyörgött az ítéletéért, mert tudományával ő áll a legközelebb Istenhez.

Ő, micsoda változás mutatkozott Eftimij arcán abban a pillanatban! Micsoda édességet, elégedettséget és képmutató nagylelkúséget láttam a lelkében akkor, mert mondtam már, hogy belelátok idegen lelkekbe, felemelem a leplet, leskelődöm és kémlelek, és idegen szájakban élek attól a naptól fogva, amikor elvesztettem a szavakat, hogy megkapjam az igazságot! Még most, miközben ezt írom, sem tudom elfelejteni azt az önelégült arckifejezést, mikor látta Eftimij atya, látta a Hízegő, a Felfuvalkodott, a Hiú, látta, hogy a sors kereke végre neki kedvező és kellemes helyzetbe fordult, látta, hogy könyörög Ő, aki őt megsértette és kinevelte, lenézte az ő fogalmazásait, neki pedig édessé lett a hatalom, mely az erő törvényével különös, kellemes ajándékokat kínál: elismerést azoktól, akik nem ismernek el, szeretetet azoktól, akik nem szeretnek, tiszteletet azoktól, akik nem tisztelnek, s megbocsátó és álszent kegyelmet ígérő mozdulattal felemelte a Szépségest, akinek már könnyek folytak az arcán, és felfuvalkodottan és tekintélyétől elvakultan, anélkül hogy elgondolkodott volna azon, hogy korábban épp ellenkező szavakat szólt, azt mondta: „Bölcsen mondta nektek ez az ember. És bölcs dolog meghallgatnotok, amit mond. Éljen még, és az Úr majd megbünteti, amikor eljön az ideje.”

És aztán önnön kicsikart jóságában tündökölve elindult, a Szépséges pedig még sokáig karolta a lábát, és hálálkodva áldotta őt. Végül ő fentről lenézett rá, ahogy a lába előtt térdepel, és azt mondta halkán, hogy csak én és a Szépséges hallottuk: „Van néha haszon azokból is, akikről úgy gondolod, hogy értéktelenek.”

És elment.

A nép pedig a botokkal a levegőben hadonászva, elégedetlenül szétszéledt, és az út menti ártatlan növényeken és állatokon töltötte ki a haragját.

Az udvar közepén a félelemtől és a hidegtől remegve, éhesen és megverten állt Nun, az asszony, aki fiat hordozott a méhében, akinek nem volt apja.

Hász Magdolna fordítása

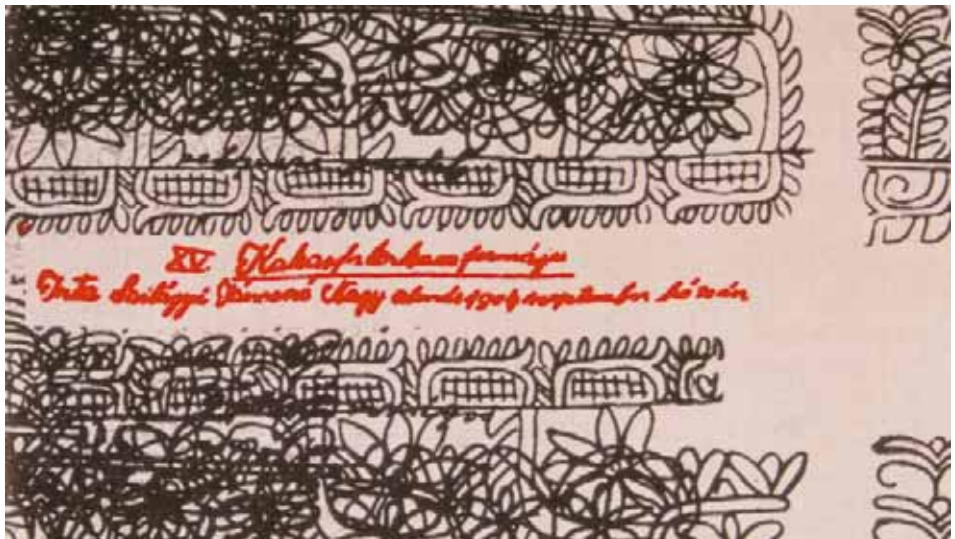
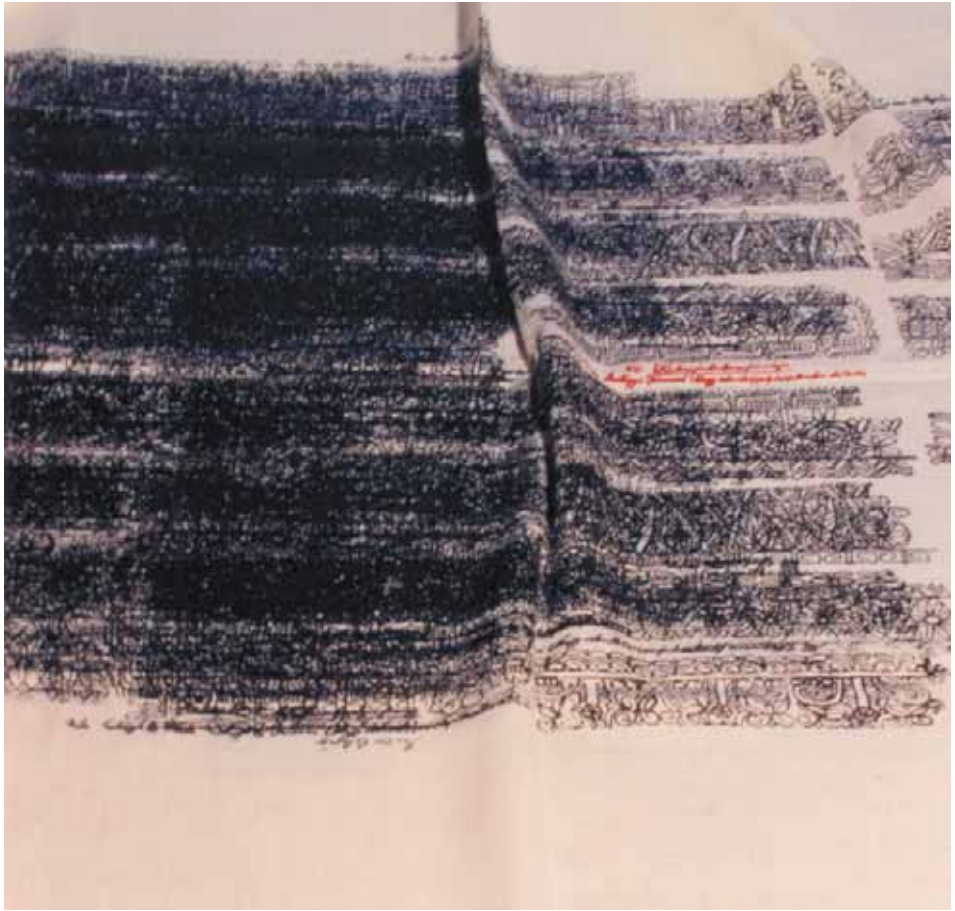
Venko Andonovszki macedón próza- és drámaíró, irodalomtörténész, kritikus 1964-ben született Kumanovóban. Regényeiért, elbeszéléseiért, színpadi műveiért több kitüntetést kapott; *A világ köldöke* című műve 2001-ben az év legjobb regénye lett és megkapta a Balkanika irodalmi díjat. *A szófogadatlank ábécéje* című regénye 1994-ben jelent meg.

**KIÁLLÍTÁS SÁROSPATAKON A MÚZSÁK TEMPLOMÁBAN
NEMZETI MÚZEUM RÁKÓCZI MÚZEUMA (2005. MÁJUS-JÚLIUS)**

**„SZENT ISTVÁN INTELMEI” – ROVÁSÍRÁSSAL (RÉSZLET)
(1993-1996)**

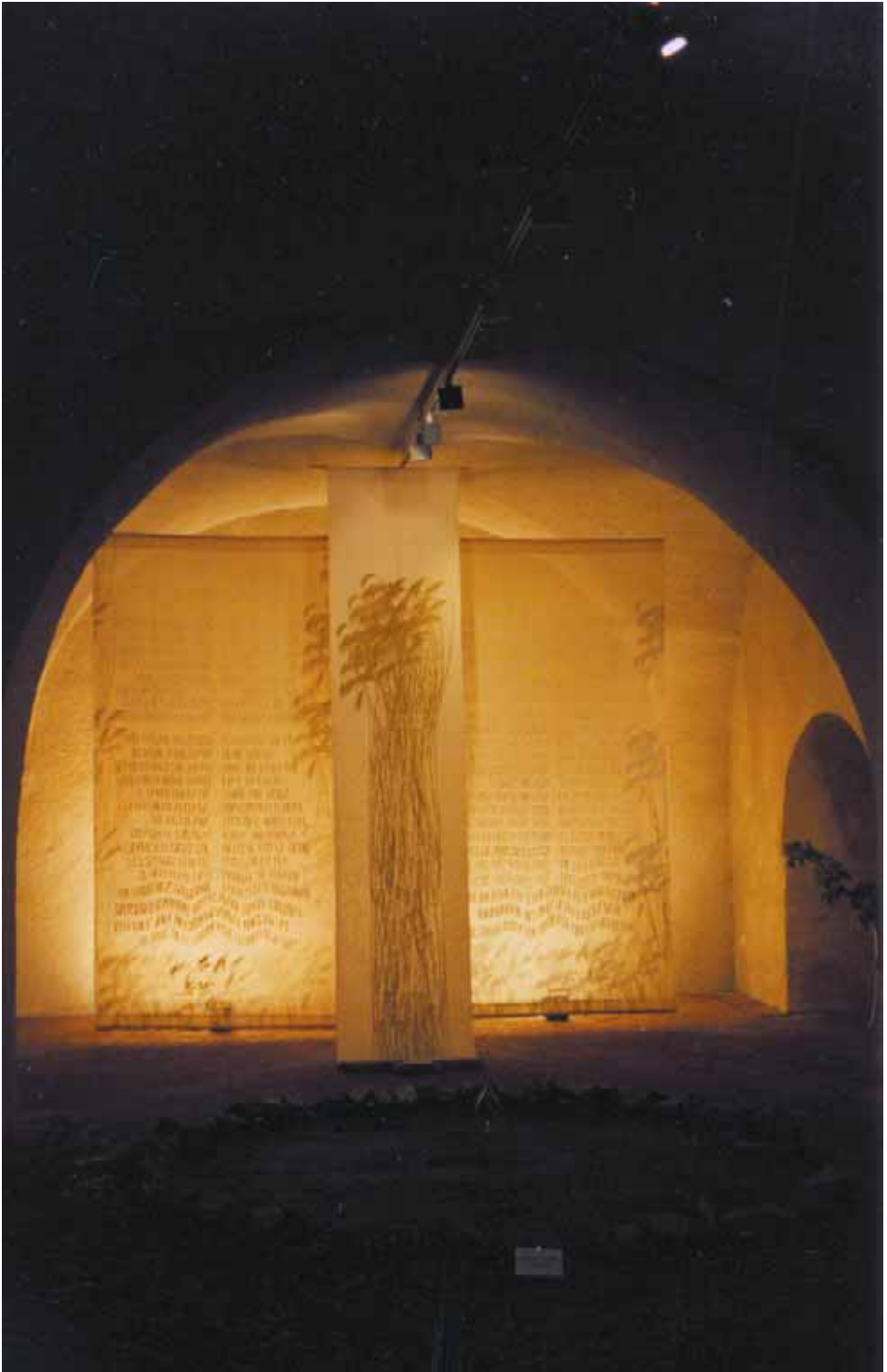

LEVNÁSZON DRAPÉRIA KALOTASZEGI ÍRÓASSZONY MINTARAJZÁNAK FELHASZNÁLÁSÁVAL; KÉSZÜLT AZ 1980-AS ÉVEKBE

„PANNON-TENGERI TÖREDÉKEK” (2001)

A KÉPÍRÁS-ROVÁSÍRÁS MEGTALÁLT TÖREDÉKEI (KR. E. 5000-TŐL NAPJAINKIG)

**„ÓMAGYAR MÁRIA-SÍRALOM” (1996)
A TIHANYI APÁTSÁG KÖTÁRÁBAN RENDEZETT KIÁLLÍTÁSON (2003)**

AZ „ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALOM” 2005 HÚSVÉTJÁN
(RÉSZLETEK)

„TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL – TÉRKÉPEN”
(2003)

A 950 ÉVES ALAPÍTÓLEVÉLBE SZEREPLŐ
HELY- ÉS HATÁRPONTOK AZONOSÍTÁSA (RÉSZLETEK)

„HALOTTI BESZÉD ÉS KÖNYÖRGÉS” (2000)
A MINDSZENTI HŐSI TEMETŐBEN 2004 TELÉN

A Pannon-tengeri töredékek

Halotti beszédek. A kultúra elmesélhető szövegekben. A magyar kultúra elmesélhető például halotti beszédekben. Számos halotti beszéd született pergamenre, papírral, lúdtollal, írónnal, golyóstollal írva, no meg számítógéppel. S most: textilre. Lássuk csak az idézeteket, a hagyomány újra- és újraköltését – előbb az irodalomban.

„Láttjátok feleim szümtükkel, mik vogymuk. Isá, pur és chomu vogymuk.”
(A *Halotti beszéd*, ahogy ma olvashatnánk)

„Látjátok feleim, hogy mik vagyunk, / A honi föld sarává lesz agyunk, / Szívünk magyar őskertbe süpped el, / S szavunkra majd egy más világ felel.”
(Juhász Gyula: *Magyar költészet epigrammokban; Halotti beszéd*)

„Látjátok, feleim, hogy mik vagyunk? / Bizony bíbor és bronz és arany / És örökkévaló szent szépség vagyunk.” (Reményik Sándor: *Halotti beszéd a hulló leveleknek*)

„Isa es nüm iggy ember mulchottya ez vermüt. / Látjátok, feleim, szemetekkel, magára húzná a Földet.” (Márki Zoltán: *Dutka Ákos aludni tért*)

„Látjátok feleim, egyszerre meghalt / és itt hagyott minket magunkra. Megcsalt.” (Kosztolányi Dezső: *Halotti beszéd*)

„Látjátok, annyi szenvedés után most / pihen e hűvös barna test. / Csak csont és bőr és fájdalom.” (Radnóti Miklós: *Csak csont és bőr és fájdalom*. Babits Mihály halálára)

„Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk. / Por és hamu vagyunk. / Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek. / Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?” (Márai Sándor: *Halotti beszéd*)

A pergamenen, papíron, kézírásban vagy nyomtatásban és most már textilen is megőrzött halotti beszédek kapcsán itt, Csete Ildikó *Pannon-tengeri töredékek* című kiállításán a következőket emelem ki.

„Látjátok szemetekkel”. Az első és legfőbb szempont a látásé: a vizuális kultúra fontosságára való figyelmeztetésé: *Látjátok szemetekkel!* Vagyis: a szemmel látni kell. Tautológiának, ok nélküli ismétlésnek is nevezhetnénk, ha nem tudnánk, hogy látni is meg kell tanulni. Ösztönösen nézünk, szemlélődünk a világban, de meglátni a dolgokat: meg kell tanulni. A vizuális élményt is tanulni kell. A vizualitás kódja tanulható és tanulandó, ugyanúgy, mint az anyanyelv. Különösen egy olyan világban, amely vizuális ingerek, sőt agresszív vizuális ingerek sokaságát nyújtja, csak időközben leszoktatott bennünket a látásról. Hogy a magunk világán, képzeletén, tudásán átszűrjük a látnivalót, hogy „látva lássunk”, hogy meglássuk a lényegget. Csete Ildikó textiljei figyelmeztetések: tanuljuk meg ősi motívumainkat, köztük a nyelvi emlékeinket látni is. Ne csak olvasni, ne csak a nyelvben kódolt mondanivalót keresni, hanem azt is, ami a naiv, látásban képzetlen, szinkavalkádban és képernyőböngészésben megfáradt szemnek talán elsőre láthatatlan.

Ahogy kedveljük szülőföldünk nevének írásmódját, szüleink írásának, a régi szövegeknek, a nagybetűknek, az öregbetűknek a képét, ugyanígy ismerkedjünk meg a régi magyar szövegek írásképével is.

Többször jártam Pannonhalmán. Tényleg megkapó élvezet a Tihanyi alapítólevél latin betűtengerében keresni a magyar szavakat: *bolatin, fuk, tihon, fehervaru rea meneh hodu utu rea*. Nem gondolnám, hogy föltétlenül így beszéltek őseink, persze az is meglehet, de hogy csaknem ezer év távolából üzennek nekünk ezek a düledező, de mégis nyugalmat, örökkévalóságot sugalló sorok, maga az írásmód, az írás gesztusa is, az biztos. S ez önmagában tiszteletet érdemel és némi megrendülést okoz.

Csete Ildikó ezeket a szavakat, főként helyneveket most térképre álmodta: nemcsak odatette a térképre, hanem kutatómunkát is folytatott hozzá, rekonstruálta, ahol nem lehetett, ott kikövetkeztette a helyeket, végig követhető a Dunántúlon a „hodu utu”, az egykori keresztesek hadiútja (oda és vissza), s minden szó földrajzi otthont talált.

Végezetül a látás azért is fontos, most pünkösdkor, mert a Szentlélek kiáradásának ünnepén a prédikációk nyelvét mind megértették a különböző nyelveken beszélők. Van tehát közös nyelv. Ilyen közös nyelv a vizualitás nyelve is.

Szövet és szöveg. A *Pannon-tengeri töredékek* kiállítását nézegetve a következő értelmezői szempontra Márai Sándor Halotti beszéde a példa, amely ugyanolyan asszociációkat kelt, mint Csete Ildikó egynemely műalkotása:

„Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk. / Por és hamu vagyunk. / Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.”

Vagyis emlékeink olyan szétesők, mint a régi szövetek. Kultúránk, akár anyagi, akár szellemi, mindenképpen anyag, amely foszladozik. Akár a szövet. Persze Márai az anyanyelvi kultúrára értette ezt – idegen nyelvi környezetben. Mint tudjuk, a szöveg és a szövet ugyanabból a szócsaládból származik. Az alapszó: a sző ige. Amit szövünk: az szövet, ha anyag – s átvitt értelemben ebből fejlődve keletkezett a szöveg, ha kész, befejezett írásról van szó.

A latinban is ugyanaz a szócsalád, s ez jelzi, hogy az ember a szöveget a szövéssel azonosítja: a *textus* latinul szöveg vagy bibliai szövegrész, a *textúra* szövet, szövedék, és a *textil*, a kelme, szövet jelentésű szavunk is erre a latin töre megy vissza. Csete Ildikó tehát textil- és textusművész.

Szövet és szöveg, az anyag és a kultúra tehát eredetét és jellegét tekintve is összetartozik. Erre érzett rá az első hímzőasszony, amikor párnára, ingre, kötényre hímzett, egy számára még teljesen világos, avagy (mint egy archaikus népi imát mormolva) csak szokásszerűen gyakorolt jelrendszer törvényszerűségei alapján.

Miért is mondjuk, hogy íróasszony? Miért mondjuk, hogy tojás'hímzés? És különösen azt: tojás'írás? Mert a népművészeti motívumok jelek voltak, a jel pedig, mint tudjuk, „önmagánál többet jelent”. A népművészeti motívum is jel, a szó, a mondat is jel, nyelvi jel. Ösztönösen, talán a génjeinkből, de föltehetően a kulturális öröklés folyamatosságát biztosító „mémjeinkből” tudjuk, hogy a népi díszítőművészet motívumai messze, nehezen ködbe vesző időbe vezetnek bennünket vissza. Lehet, hogy e motívumkincs rendszerét még nem látjuk kellő élességgel. De éppen ezért nem feledhetjük, gondolni kell rájuk, gondoskodni kell róluk.

A gondoskodás egyik módja, hogy megmentjük, fölelevenítjük, újra felhasználjuk (továbbgondoljuk) őket. Ahogy a magyar szecesszió és építészeti mesterei, a gödöllői művészek, a népi írók és költők mozgalma, a népdal-, tánc- és szépkiejtési mozgalmak szervezői programszerűen is meghirdették. Itt pedig a textileken látjuk tovább élni a magyar kultúra szövegeit.

A mai népművészet kiáltó értelmét Baka István fogalmazta meg talán a leginkább szívbemarkolóan. Versének címe: *Székelyek*.

„Asszonyaink párnára, ingre / mentik a szűkülő hazát: / vásznaikon az elkaszált / rét nekünk pompázik tovább.”

És nekünk pompáznak tovább Csete Ildikó textiljei is, s ha van szemünk, majdnem azt mondtam ómagyarul, „szümünk” a látásra, akkor látjuk benne a jelentéseket, elődeinket, gondolkodásmódjukat, de leginkább a talán írástudatlan íróasszonyokat, az ő őseiket, akik néhány tucat nemzedékkel átértek az egész magyarságot. A gondolatot József Attilánál senki sem fogalmazta meg szebben, és ő is, a *Halotti beszéd* figyelmeztetésének megfelelően a látás, a meglátás fontosságára utal:

„Én úgy vagyok, hogy már száz ezer éve / nézem, amit meglátok hirtelen. / Egy pillanat s kész az idő egésze, / mit száz ezer ő szemléltet velem. // Látom, mit ők nem láttak, mert kapáltak, / ölte, ölelte, tették, amit kell. / S ők látják azt, az anyagba leszálltak, / mit én nem látok, ha vallani kell. // Tudunk egymásról, mint öröm és bánat. / Enyém a múlt és az övök a jelen. / Verset írunk – ők fogják ceruzámat / s én érzem őket és emlékezem.”

Újraírás, a kultúra újraírása. És ezzel a gondolattal, a kezemet vezető ősök gesztusából, az írásom meghatározottságából következik a harmadik szempont, amely a régi szöveg – most szövegben történő – újraírására vonatkozik. Folyamatosan vissza kell térnünk archaikus kódjainkhoz, szövegeinkhez. Nemrégiben azt találtam nyilatkozni: egy nemzedék, ha nem is egészében és persze tisztelet a kivételnek, de hagyományos kultúrája mellett elfelejtette átadni a nyelvi kultúrát, a nyelvi hagyományokat is.

Miért szükségesek a nyelvi hagyományok? Azért, mert az összes hagyomány, részben a vizuális kultúra megannyi terméke is elsősorban a nyelv segítségével hagyományozható. Persze a képekről gondolkodhatunk képi formában is, azonban a közösségi mozzanat, hogy beszélnünk kell róluk. Egy ilyen kiállításmegnyitó is beszéd a képekről. És csak azért beszélünk, mert többen vagyunk. Ha egyedül lennénk, s nyilván vagyunk a képekkel egyedül is, akkor érezzük, hogy beszéddel nem minden mondható el.

A hagyomány azonban csak cselekvéssel és többnyire beszéddel adható át. Ha nem adjuk át, megszakad a kultúra folytonossága, s az emberek úgy állnak majd magányosan, számkivetve, mint a szedett fa.

Az újraírás többféle lehet. Lehet például másolás: szolgai alázat. A kódexmásoló alázata. Ráskai Leáé, akinek gyakran fájt emiatt a szeme. De lehet az újraírás újragondolás is. Azután kifordítás, az eredeti gondolat karikírozása. A posztmodernben a hagyományos szöveg más szöveg lehetőségévé, tréfájává válik.

Azt hiszem, hogy jelkép erejű szövegeinkhez az a szolgai alázat illik, amit itt tapasztalunk, vagyis a motívumok, szövegek és alkotói, jelen esetben régi öregek, parasztasszonyok, névtelen és elporladt magyar szerzetesek tisztelete.

A pergamenre és papírra írott szövegek szövetre másolása, ismétlése tehát alázat, illetve egy jelrendszer továbbéltetése. Ez az ismétlés, ismételtetés a hagyomány fennmaradásának az alapja. Hát akkor mi is mondjuk el még egyszer, és mondjuk el még sokszor: „Lássátok szümtükvel”! S ahogy a *Halotti beszéd* zárul: És kéássátuk uromkhoz charmul: Kyrie eleyson! Kyrie eleyson! Kyrie eleyson!

Az anyanyelvi kultúra ébresztése. A negyedik szempont, amelyet a kiállítás nézegetve megfogalmaztam: az anyanyelvi kultúra ébresztgetése. Csete Ildikó nemcsak a Tihanyi alapítólevelet meg a *Halotti beszédet* szólaltatja meg, hanem a magyar kultúra sok jelképes erejű szövegét kelti életre. Olykor írásrendszert váltva és rovásírásba áttéve szövegeket, olykor tovább vegyítve: a latin és magyar betűket mesterjegyekkel és rovásjelekkel ötvözve. Ezzel a magyar kultúra, népművészet ősi szinkretizmusát vallja, a kultúrák jellegzetes egymás mellett élését, egymásba szövődését. A szövet az egymásba szövődésnek is a szimbóluma. Intertextualitásnak is nevezhetnénk.

Tudjuk, hogy a Kárpát-medencébe a magyarság egy kész, nyilván a teljes kommunikációra képes nyelvet hozott magával. Ám a magyarságot mindig jellemezte a kulturális és a nyelvi sokféleség. Elég, ha jövevényszavaink gazdag számát idézzük fel. Csete Ildikó vásznain, különösen a *Pannon-tengeri töredékeken* ez a nyelvi-írásrendszerbeli szinkretizmus, egymásba szövődés bukkan fel. Nemcsak a magyar föld, hanem a magyar nyelv, sőt talán a magyar írás is magyarrá tesz, így volt ez mindig, s bizony így van ez most is, ha a magyar nyelvbe ma áradó és megmagyarosodó szavakra gondolok.

De Sárospatakon inkább Kazinczyt idézem, aki 1818. augusztus 15-én ezeket vetette papírra:

„A mi nyelvünk anya, leány s ismert rokon nélkül úgy áll a több nyelvek között, mint a főnix az ég madarainak számában; s emiatt, s azért is, hogy minden új nyelvek közt maga ez zengheti el egész tisztaságában a görög és a római lant mennyei zengzeteit, valamint azért, hogy ez a görög nyelv bájait, a romának méltóságát, az olasznak hevét, a franciának könnyűségét, az angolnak és németnek erejét igen nagy mértékben már most is utolérheti, méltó, hogy ha bennünket a halhatatlanok végzése valaha egy idegen győző járma alá hajtana is, azt ez a győző, ha nem barbarus, védelembe vegye, fenntartsa, virágzásra juttassa; s mi ezt a nyelvet szeretni tartoznánk, ha ily szép és a maga nemében egyetlen nem volna is, mert a mienk...”

Nos, most ez a nyelv lesz valódi alapanyaga Csete Ildikó művészetének. Mint egy korábbi kiállításán is láthattuk, korai textusukból textilbe, régi szövetükből új szövegekbe álmódja ősi írásjeleinket, ómagyar nyelvemlékeinket. Kezdve a Szent István-i intelmekkel, a Tihanyi alapítólevél ötvenvalahány szavával, amelyeket böngészve keresünk a latin szótengerben, folytatva a *Halotti beszéd* és *könyörgéssel*, az *Ómagyar Mária-siralommal*. Csete Ildikó nem csupán másol, hanem újraalkot. Ami latinul volt, esetleg átteszi rovásírásba, a már magyarrá vált latin betűk közé rovásírást vegyít. Jeleknek és jegyeknek, betű- és írásjeleknek, népi jeleknek, mesterjegyeknek ad új jelentést, alkot belőlük új metaforát.

Amint én, mániákus betűvető, szószóló, de a képekhez kevésbé értő meg tudom ítélni, ez már a legkorábbi műveiben is megragadható. Már azokban is

keresett egy motívumot, formát, amelyet ismétléssel, átírással tovább alkotott: hóvirág, szivárvány, kaporvirág, csillag, kisleány és csillaglábú kisleány, piros tulipán. Amelyből tulipán-gyermek és tulipán-madár sarjadt, akár egy Nagy László-versben.

Betű- és motívumművészet. Az ötödik szempont, amelyet érintek: a vizuális szövegé. Aligha van egydimenziós, unimediális szöveg. A szöveg szinte mindig multimediális: ha leírják, akkor az írásmód miatt, ha elmondják, akkor az akusztikus megvalósítás miatt. Csete Ildikó ilyen multimediális szövegeket alkot. Például: I. András király kézjegye. Több ez, mint az avantgárd lettrizmus, mert szervesül benne a múlt, nem tagadás, hanem folytatás.

Szövegamulett. A hatodik szempont, amely eszembe jutott a képeket nézegetve, az a szövegamulett gondolata. A szöveg sokszor mágikus erővel bír, őrizni, átadni kell, akkor is, ha esetleg nem ismerjük a pontos jelentését. Ilyenek az ősi varázsszövegek, ráolvasások.

Máskor a szöveget szent szöveggé tisztelik. Ilyenek a falra akasztott hímezett szövegek, különösen a paraszti házak elengedhetetlen szövegemléke, a házi áldás – amely egy megkapó láncokoskodás:

„Hol hit, ott szeretet, / Hol szeretet, ott béke, / Hol béke, ott áldás, / Hol áldás, ott Isten, / Hol Isten, ott szükség nincsen.”

S ez már átvezet bennünket a mindennapi szövegeink, életünk szövegei, feliratai világába.

Csak azért, hogy a mágikus hetes kijöjjön, héthatáron, hetedhét országon túl, azt a hét meg a nyolcát – szóval következzen a hetedik szempont!

Életünk szövegvilága. A hetedik és utolsó szempont anyanyelvi szövegvilágunk. Szövegekben élünk. Anyanyelvi szövegvilágunk úgy fon körbe bennünket, mint a háló, mint a szövet. Ebben a szép gondolatban is egyesül nyelv és anyag, szó és tett.

Csete Ildikó textilművész munkássága szervesen kapcsolódik a magyar népi kultúrához. Cselekedete olyan, mint a kalotaszegi íróasszonyoké, akik „sűrített írásos” terítőbe álmodták bele egész életüket: múltjukat, fájó jelenüket, talán reményüket: bennünket, utódokat is. Nézzük úgy ezeket a szöveteket és szövegeket, mintha ők is néznének bennünket: kerekre nyílt, de nagyon barátságos, bátorító szemekkel. Lássuk őket, amit és ahogy ők nem láttak, érezzük őket és emlékezzünk. Azt hiszem, hogy most én írtam tovább vagy újra József Attilát, mert az ő sorai is olyanok, mintha legbelőlem fakadnának. Van itt néhány szövet, textil, vászon (persze nem egyszerűen csak bot és vászon!...), amely ugyanúgy megérint bennünket!

Balázs Géza

Csete Ildikó *Pannon-tengeri töredékek* című kiállításának megnyitására. Elhangzott Sárospatakon, 2005. május 15-én, pünkösd napján, amikor a Szentlélek kiáradt Jézus tanítványaira, és a prédikációk értelmét a különböző nyelvű zarándokok mind felfogták...

Merényi Krisztián

A hold gyermeke

Telihold szórja fényét a városra. A lány imádkozik. Zavarodottan fürkészi a hasára fektetett dunsztosüveget. Ujjai a kiszivárgó bűzös eszenciától az üvegfalhoz tapadnak; az előrehaladott erjedés nyomhatta szét a hajszálrepedéseket.

*

A sötét, penészes bérlakás negyedik emeletén él Liza. Hosszú szőkésbarna hajjal, hatalmas kék szemekkel áldotta meg az Isten. Hiába a nagyváros, mint ha a világ elől dugták volna el. Napjai monoton telnek, ideje nagy részét székében tölti; tágas ablakából órákig nézi a várost. Heléna nővér reggel érkezik, napnyugtakor távozik.

Délben a közeli parkon sétálnak át. A ligetből kiérve Heléna így szól:

- Meglátogatjuk a fodrász nénit?
- Nem akarja méni!
- Csinos legyél nekem! Mit szólnak majd a legények?
- Jó, mennyünk kicsi vágás.

Az éltes fodrásznő elbűvölő frizurát varázsol a pisze orrú lánynak. Hazafelé menet Heléna töri meg a csendet:

– Kedvesem, eredj, elszaladt az idő. Nem kísérlek vissza, reggel találkozunk.

Közeledik az este. A gyermeklelkű leány fél a sötétől, mégsem megy haza. Dacolva a sorssal, leül a park egyik padjára, és a különféle irányból felröppenő énekesmadarakat szemléli. Elszomorodik az ősz közeledtén és a száradt levélgyermekeiket hullató fák láttán. A szürkület beálltával még mindig a padon ücsörög. A liget kihal.

Az útról letérve a sárkányeregetőn vág keresztül. Arrébb néhány suhanc guggol a fűben. Közelebből már hallja a sörmámorban röhögcsélő kölykök trágár vicceit. Rájuk köszön:

- Szervusz, fiúcskák, van szép haja Lizának.
- A négy srác összenéz, majd a széles kopasz:
  - Ni, egy jó bula! Hát persze hogy tetszik a hajacskád. Gyere, te kis bogaras!
  - A sörrel kínált lány finnyásan szagol az üvegbe. Nevetve visszaadja.
  - Miért nem iszod? – kérdezi egyikük.
  - Nem isz máséból, nem szabad, meg bűdös is.
- A legillumináltabb fiú csalafinta mosollyal lép a lányhoz.
- És mondd, picim, más furulyáját sem fogod szívogatni?

Liza értetlenkedik:

- Milyen furulya, hol az?
- Na várj csak, megmutatjuk neked!

Liza utat próbál törni, de amazok leszaggatják ruháit.

– Most majd megtanulod, hogy mi az a furulya! – szól a kopasz.

– Nem, nem akar! Fáj! Fáj! Mennem kell!

A suhancok megerősözik a szüzet.

A lány véresen, sörrel átitatott, szakadt ruhában vánszorog haza. Reszketve tünteti el az árulkodó nyomokat.

Másnap korán reggel Helénával Liza édesanyja érkezik. Beidegzett mozdulattal és két kószoborcsók kíséretében nyújtja át lányának a jelentéktelen születésnap ajándékot. Heléna bonbonnal és egy kicsinek bizonyuló karkötővel lepi meg a lányt. Szempillái mintha nagyokat verő madárszárnyak lennének. Nem az adás öröme, hanem a jól fizető állás tüze.

Hónapok múltával Liza hasa teliholddá gömbölyödik. Az anya döntése végleges, születendő unokáját mielőbb meg akarja semmisíteni. Lánya különben sem tudná anyai teendőit ellátni, ráadásul valamelyik gazember ivadéka növekszik benne.

– Ha apád élne, ő is így tartaná helyesnek. Kiveszik belőled, nem fog fájni, nagyon jó ember a doktor úr. Nyugodj meg, nem kell az neked.

Heléna másnap benyit az álmosan fészkelődő Lizához:

– Kedvesem, ébredj, nemsoká indultok a doktor bácsihoz.

Liza az alvó ártatlanságot játssza. Épp amikor ismét a fejére húzza a takarót és a fal felé fordul, megszólal a csengő. A szobába lépő anya türelmetlenül rántja le lányáról a paplant. Liza öltözködés közben többször a földre zuhan zokogva, a benne növekvő gyermekért könnyörög.

*

A hasfalat nem nyitják fel, vákuummal szippantják ki. Liza méhe mélyén hörög a halál. Az embriót nem iktatják tovább sehová, az asztalon rondállik egy hosszúkás fémtálcán.

A magához térő lány szalvétába tekeri, retiküljébe rejti az emberkezdeményt.

Otthon epedezve várja, hogy egyedül maradhasson. Előszedi a felismerhetetlen húscsapatot.

Vízzel töltött, fóliával szigetelt befőttesüvegbe csúsztatja. A roskadt polcra teszi, azon töpreng, hogy vajon fiú lehet-e vagy lány. Most már nem vehetik el tőle.

Reggel kulcscsörgés ébreszti. Az ágy alá dugja a dunsztosüveget. Heléna ebédet főz, és kora délután azzal hagyja magára Lizát, hogy a fogorvosa csak most ér rá. A leizzadt lány az ajtócsapódás után sietve nyúl az ágy alá. A húsdarab élénken lebeg a vízben, pillanatra mintha megdermedne. Liza szemei könnyben úsznak. Maga mellé fekteti az üveget, és órákat gügyög gyermekéhez, lassan gurítgatva távolabb és közelebb. Ebédjét összetúrja. Visszarohanva hol értelmes, hol értelmetlen szavakat gögicsél ismét. Ringatja, majd elalszik.

Reggel a földön találja a repedt falú üveget. A törés mentén, az üveggel belsején buborékok. Az apróság a fenékre süllyed.

– Anya neked varr nadrág, ne félj. És köt csinos sapkát, és vesz sok játékát is.

Éjjel Istenhez fohászkodva azt kéri, hogy mihamarabb cseperedjen fel gyermeke. Álmában megelevenedik a magzatmaradvány; úszkál, bukfencezik, mint egy derűs halacska.

A víz már nem áttetsző, a lebegő húsdarab kifakul. Képtelen tudomásul venni, hogy az a valami nem a sarja, hanem csupán egy lebegő cafat, egy se-színű kaparmány.

Az elkészült, szabálytalan ruhácskát gondosan leteríti üvegyermeke mellé. Már nem érdeklik a csivitelő énekesmadarak vagy a természet színei.

„Gyermeke születése” óta két hónap telt el. A darabjaira bomló, nyálkás habosodvány szaga átsettenkedik a repedéseken, szomorú groteskséggel már-már csupán arra vár, hogy mielőbb visszadobják a kárhozott nyugalomba, ahonnan kiemelték.

A telihold élénken bevilágítja a függöny nélküli szobát. Liza ámulattal kémleli a csöppséget, s félálmában megrezzenni véli a vonal-kezeket. Erőtlenül imádkozik a holdfénybe; mint éledező múmia, kinek teste átizzasztja a gyolcsot. Hajnali három tájban a verejtéket törli homlokáról, az előbbi rezzenéstelen múmiapozitúrában fürkészi az éjt. A hasára fektetett dunsztosüveget fürkészi. Ujjai a kiszivárgó eszenciától az üvegfalhoz tapadnak; az előrehaladott erjedés nyomhatta szét a hajszáltrepedéseket. A lakást átítatja a bűz.

A feltámadó szél arrébb préseli a város felett gyülekező felhőket. Ismét felragyog a cinkos hold. Oly kétségbeesetten világít, mintha az előző óra fénytelségét akarná pótolni.

Liza gyermekét látja mosolyogni az üveg csöndje alól. Nappali fényben fürdik a szoba.

Magyar László András

Kuscan hercegnője

1880 kora tavaszán D. grófot, F.-i kastélyában felkereste Hanzély tiszteletes, a falu lelkésze, pár lépéssel mögötte egy tizenhatéves-forma parasztlány lépdelt. Hanzély, aki régóta igen bensőséges kapcsolatban állt a grófi családdal, némileg zavartan és a szokásosnál halkabb hangon arra kérte az uraságot, fogadja szolgálatába a lánykát, akinek szülei nem élnek, egyéb rokonsága, vagyona, megélhetése pedig nincs. D. gróf, lévén jó szívére büszke ember, nem utasíthatta vissza Hanzély tiszteletes kérését, noha sem újabb szolgálóra nem volt szüksége, sem pedig Christine Adler – így hívták a leányt – nem nyerte el tetszését, sőt annak szemtelen, mi több, dölyfös tekintete szinte ellenszenvet ébresztett benne. Pedig Christine amúgy csinoska volt, középtermű, izmos alkatú. Enyhén férfias rajzú, ám vonzó arcát szőkésbarna, göndör haj keretezte. Egész külleme méltóságot és erőt sugárzott, sötétzöld szemében értelem csillogott, D. gróf mégis úgy érezte, valami kegyetlen, idegen és nyugtalanító rejlik e csábító díszletek mögött. Bár a grófnak nem volt szokása a személyzettel való

társalkodás, több kérdést is fölött a lánynak, amelyekre rövid és értelmes, de nem mindig kielégítő válaszokat kapott.

D. grófnénak összesen öt lánya született, közülük ekkor már csak a legidősebb, Elza s a két legkisebb, Tony és Grete volt életben. Christine a két kisebbik grófkisasszony felügyeletét, ellátását kapta feladatul: a francia nevelőnő és a kulcsárné irányítása alatt kellett tevékenykednie. Hamarosan kiderült azonban, hogy a tisztas kenyérért, amelyhez az F.-i kastélyban jutott, a lány egyáltalán nem hálás: reggeltől estig regényeket s történelmi könyveket olvasott, angolul tanult, és a két kontesz felügyeletét többnyire elhanyagolta. Ráadásul időről időre, a gyermekeket halálra rémítő görcsrohamok gyötörték: e rohamok alkalmával szemét forgatta, hörögve fetrengett a földön, s hangosan kiáltozott. Orvossal viszont nem engedte megvizsgáltatni magát, avval fenyegetőzött, gyufát iszik, ha a doktor egy ujjal is hozzá mer nyúlni.

Christine legkellemetlenebb szokása mégsem görcsrohama vagy lustasága, hanem állandó, kényszeres hazudozása volt. Impertinens módon azt állította, hogy ő valójában egy távoli ország, Kuscan emigráns hercegnője, trónjának örököse, kinek trónbitorló unokafivére miatt kell bujdosnia s álnéven rejtőzködni, egészen addig, amíg fel nem virrad a nap, a hazatérés napja, melyről kellő időben anyai nagybátyja értesíti majd. Nagybátyjától korábban kapott s azóta is kincsként őrzött levelét büszkén meg is mutatta a halovány, fantáziákra erősen hajlamos Elzának, akit teljesen lenyűgözött az új szolgáló különös és titokzatos személyisége. Utóbb a grófné is megvizsgálta az írást: nem latin, de nem is cirill, ákombákomb, cirkalmas betűkkel írott szöveg volt címzetlen, különös illatú, viaszpecsétetes kopertában. Mikor a grófné arról faggatta Christinét, hogyan kaphatta meg a levelet, ha a boríték címzetlen, ő a zavar legkisebb jele nélkül felelte: hazájában nincsen posta, külön futár hozta az üzenetet, s vitte volna a választ, ha meg nem fojtják egy magyarországi fogadóban. A többi szolgáló s a grófi család kezdetben csupán mosolygott a lány lóditásain, ám mikor Christine nemcsak Elzát, a gróf legidősebb s legföltettebb lányát, hanem magát a grófnét is láthatóan kezdte megfertőzni hazugságaival, a gróf úgy döntött, elejét veszi a további ostobaságoknak. Maga elé rendelte hát Christinét és felelősségre vonta, a lány azonban semmit nem volt hajlandó visszavonni állításaiból. Arra a kérdésre pedig, hogy hol, merre fekszik ez a nevezetes Kuscan, Európában-e, vagy netán Ázsiában, azt a választ adta, hogy Kuscan egyszerre tartozik Európához és Ázsiához, olyan ország, ahol kereszténynek és muzulmánoknak egyaránt csupán hazudják magukat az emberek, mert valójában a hegyek szellemeiben hisznek, s nekik áldoznak ellenségeik vérével.

A gróf, hallva e szörnyűségeket, addigi négyhavi szolgálata bérét további háromhavi járandósággal toldva meg, azonnali hatállyal elbocsátotta szolgálataiból a lányt, ajánlólevelet azonban nem volt hajlandó adni neki.

Christinét egyáltalán nem rendítették meg a történetek, szó nélkül szedte a cókópóját és Magyarországra utazott, ahol Pesten, a Király utca egyik emeletes bérházában vett ki szobát. Mivel foglalkozott a magyarok fővárosában, rejtély, csupán annyi bizonyos, hogy esténként fekete selyemruhájában s feltűnést keltő férfikalapjában magánlakásokon tartott, titokzatos találkozókra járt. Elzával, aki apja tudta nélkül, anyagilag támogatta a lányt, továbbra is folyamatosan levelezett. Leveleiben eleven, ám helyesírási hibákkal tarkított portrékat rajzolt

újdonsült ismerőseiről, beszámolt a pesti szenzációkról, azt írta, franciául tanul, s adományokat gyűjt a fegyverekre, amelyekkel majdan kivívhatja népe szabadságát. 1880 decemberében Christine Adler a Rókus kórházba került könnyebb szúrt sebbel, amelyről a rendőröknek azt állította, hogy egy fekete szakállas merénylő ejtette rajta. Az alapos orvosi vizsgálat azonban hamar kiderítette, hogy a seb önkezéség eredménye, s hogy a lány elmebeteg. Elza von D., az eseményekről értesülve azonnal Pestre sietett, ahol meglátogatta szegényes bérletében a lábadozó Christinét, aki bereteszelte az ajtót, asztalára Bibliát, feszületet, tört és égő gyertyát helyezett, majd megeskette Elzát, hogy senkinek nem beszél közös titkaikról. Ezután további kétszáz aranyforintot kért kölcsön a lánytól hazatérése céljaira. Azt ígérte, ha sikeresen visszahódítja ősei földjét a bitorlótól, busásan téríti meg majd a kölcsönt. Elza, egy pesti rokona segítségével hamarosan megszerezte a szükséges összeget, és átadta az időközben teljesen felgyógyult Christinének, aki forró könnyek között rebegett köszönetet a segítségért.

Christine Adler ezután férfiruhákat vásárolt, és Svájcba, Zürichbe utazott, ahol Heinrich Krogmann álnéven orvostanhallgatónak adta ki magát. Ténylegesen eljárt az előadásokra, szorgalmasan tanult, kurzusokat vett föl, sőt sikerrel vizsgázott is némely tárgyból, jóllehet érettségi bizonyítvánnyal nem rendelkezett, így azt egy hamisítótól kellett beszereznie. Házigazdájának, M. doktornak bizalmába férkőzve, udvarolni kezdett az orvos művelt, gazdag, de csúnyácska lányának, Adelheidnek, s mikor kapcsolatukra fény derült, s a derék M. a rendőrséggel fenyegetőzött, Christine még aznap éjjel megszöktette a lányt, akivel Párizsba menekült. A furcsa pár Adelheid költségén meglehetősen vidám életet élt egy, a Montmartre-on bérelt manzárdszobában. Együttlétük talán legkülönösebb vonása a szexuális élet teljes hiánya volt: Christine ugyanis bizonyíthatóan soha nem hált Adelheiddel egy ágyban, amit az utóbbi sajnálattal bár, de különösebb méltatlankodás nélkül akceptált. Adelheid, jóllehet a felfedezés erősen megviselte, még akkor sem hagyta el társát, mikor véletlen folytán fény derült Christine női mivoltára.

Christinét ekkoriban állandó és heves görcsrohamok gyötörték, úgyhogy gyakran napokig nem kelt fel az ágyból, kiszolgáltatta magát élettársával, s közben a háziúr szép leányával, Anne-nal szűrte össze a levelet, akivel – Adelheid távolléteit kihasználva – állítólag homoszexuális, tribádikus viszonyt is folytatott. E viszonyról egy bizonyos Monsieur Perrault nevű nyugalmazott városi írnok tudósította a rendőrséget, aki lévén a szomszédos szoba lakója, több ízben is kényszerű fültanúja volt a visszataszító eseményeknek. Christinét, Adelheiddel együtt, azonnal kitoloncolták az országból. 1885-ben tehát Adelheid hazatért apjához, Christine pedig az érte felelősséget érző és a botránnytól rettező M. család segítségével az év májusában a hírneves Burghölzli szanatóriumába került, kezelésre.

Burghölzliben Christine nyugodtan viselkedett, női ruhában járt, kötögetett, takarított, mosott, varrt, és a hölgybetegektől tisztes távolságot tartott. Egyetlen esetben került sor kínos jelenetre, mikor Anne, a magára maradt, szösze Parisienne meglátogatta, s a kényszerű búcsúzásnál, a vendégsereg érthető megbotránkozására, hisztérikusan zokogva csókolgatta, s szemérmetlenül tapogatta Christinét – amit egyébként az utóbbi látható zavarban igyekezett elhárítani.

A szanatórium orvosai azonban, a biztató jelek ellenére sem hittek Christine felgyógyulásában. A lány ugyanis igen szélsőségesen viselkedett: hol búskomorságba burkolózott, és minden kérdésre csupán igennel vagy nemmel válaszolt, hol pedig valósággal szárnyalt az örömtől, ömlött belőle a szó. Ilyenkor azután sajátos hegyvidéki mesebirodalmában játszódó, véres és kegyetlen mesékkal árasztotta el betegtársait. Kifejezőkészsége igen fejlett volt, és elbeszélésébe előszeretettel szőtt – állítólagos – török és görög szavakat is. Bizarrr történetei olyannyira lenyűgözték és felizgatták hallgatóságát, hogy az intézet vezetése kénytelen volt betiltani e mesedélutánokat.

Christine egyébiránt nyugtalanul aludt, állandó szorongások és félelmek gyötörték, azt állította, kuzinja gyilkosokat küldött volt ellene, akiknek húszezer frankos vérdíjat ígért, ha sikerül elpusztítaniuk. Ahogy telt-múlt az idő, a leány félelmei csak erősödtek. Folyamatosan ellenőrizte az ablakok, ajtók biztonságát, az új betegeket is tüzetesen és agresszíven kikérdezte, zaklatta, sőt olykor meg is motozta, ezért az intézet igazgatója végül is úgy döntött, hogy bár a leány gyógyulása még korántsem teljes, elbocsátják a szanatóriumból.

Christinét Zürichben a szövetségi ügyészség körözüvénye alapján letartóztatták, majd csalásért és okirat-hamisításért négy hónap fegyházbüntetésre ítélték, de ezt nem kellett letöltenie, inkább kiutasították az országból, és átadták a grazi bíróságnak, mert itt D. gróf időközben az említett kétszáz aranyforint miatt feljelentést tett ellene. A grazi bíróság átszállította a lányt a helyi elme-gyógyintézetbe, ahol a neves Krafft-Ebing professzor 1885. július 24-től több héten át obszerválta és vizsgálta elmeállapotát. A professzor végül is megállapította, hogy Christine Adler hazugság-rendszere meglepően konzisztens, jól felépített és ötletes. A gyermekevekről szóló emlékezések egyeznek az okmányokban és iratokban foglaltakkal, amelyek egyébiránt a születési helyről és időről nem tudósítanak. Christine anyja, 1878-as halálakor kijelentette, hogy a lány nem természetes gyermeke, de származásáról nem tudott egyebet mondani. Anyja halála után a leány két éven át kolostorban nevelkedett, majd a lelkeszi hivatal közvetítésével került D. grófékhoz. Az Elza von D.-nek bemutatott levélről viszont Christine továbbra sem volt hajlandó nyilatkozni. A származásával és Kuscan hercegségével kapcsolatos történeteket a legteljesebb részletességgel adta elő, ellentmondásokba még véletlenül sem bonyolódott. Férfiúi szerepvállalásait üldözési félelmeivel és ezekből fakadó rejtőzködési kényszerrel, homoszexuális kapcsolatát pedig – logikusan – anyagi gondjaival és Anne erőszakosságával magyarázta. Dr. Krafft-Ebing a betegnél diagnózis-ként „Pseudolia phantastica”-t állapított meg, avval a megjegyzéssel, hogy e konfabulációkat személyiségzavaros állapotok és emlékezetkiesések súlyosbítják, amelyek a beszámíthatóságot erősen korlátozzák. A beteg hölgy jogi felelősségre vonása tehát – Krafft-Ebing szerint – nem indokolt. A páciens további megfigyelése javasolt, társadalmi beilleszkedésének lehetősége egyelőre kérdéses. A fizikális vizsgálat eltérést nem konstataált, a „görcsrohamoktól” eltekintve Christine teljesen egészséges, az átlagosnál szebb, műveltebb és intelligensebb fiatal nő benyomását keltette.

A továbbiakban, látva reménytelen helyzetét, Christine taktikát váltott és a disszimuláció eszközához folyamodott, hogy az áhított szabadságot elnyerje. Az orvosok és ápolók előtt történeteit gyermekmeséknek nevezte, s hangosan

gúnyolódott saját hercegi származásán. Társnőit azonban gyakran olyan vad, barbár és szenvedélyektől fűtött mesékkel szórakoztatta, amelyek csak bomlott elmében foganhattak meg.

Christine Adler 1885. szeptember 16-án éjjel, a hanyag őrizetet kihasználva, sikerrel megszökött a grazi elmegyógyintézetből, és mindörökre eltűnt a francia, a svájci, valamint az osztrák–magyar hatóságok szeme elől.

Reginald Hibbert, brit tiszt memoárjából tudjuk, hogy 1944-ben az Albánia sorsát eldöntő dibrai csata után, az úgynevezett egyes számú brigád Mehmet Shehu vezetésével megindult fölfelé a Drin völgyében, hogy leszámoljon a rebellis északi törzsi vezetőkkel. Shehu módszere – amelyet utóbb egyébként még Enver Hodzsa is élesen bírált – egyszerű, de hatásos volt: az elfoglalt falvak idősebb férfi lakosait, a klánok elitjét kitereltette a falu föterére, és légpuskázta őket. Így történt a dolog Kuscanban is, ahol egyedülálló módon nem férfi, hanem egy vénséges vén asszony volt a klánok vezére, neki mint fontos személyiségnek, külön hóhér jutott, aki a teaházból kerített párnára ültette, majd tarkón lőtte áldozatát. Pedig az öregasszony – emlékezett Hibbert – nagy tiszteletben állt az övéi közt, állítólag több nyelven beszélt, regényes életet élt, és fiatal korában nyugaton, Svájcban, még orvosegyetemet is végzett egykor. Nevére Hibbert nem emlékezett, csak annyit jegyzett meg, hogy az öregasszonyt a helybeliek „hercegnő”-nek szólították.

Csepregi János

Anyám árulása

Hogy milyen lehetett az a lány érintés, ahogy nyakát az anyáméhoz simította? Nem tudom, de akkor éreztem meg először igazán, hogy a féltés és a szeretet egészen máshonnan ered, mint ahogy azt addig képzeltem. S hogy való igaz, a hamisság szeret a világosság angyalának öltözve megjelenni. Áhítat és kétségbeesés közt egyensúlyoztam, s nem akartam hinni a szemeimnek, hogy nem csak nyomasztó álom úz gúnyt belőlem, hiszen olyasmit láttam, amit soha nem szabadott volna. Abban a pillanatban a leselkedők szemérmes, de máglyákat lángra gyújtani képes szégyene, s a borzongató, kísértő kíváncsiság különös büntudatos keveréke kerített szédítő hatalmába. Megfeszülő izmai görcsös dacolása nem engedte többé, hogy elszaladjak, vagy akár csak a tekintetem is másfelé fordítsam, mint az szükséges ahhoz, hogy a legapróbb részletekig agyam egy rejtett zugába rejthessem a látottakat, amikhez igazából semmi közöm sincs, s nem volt annak idején sem.

Sokáig élt az a szombat emlékeimben úgy, mint anyám árulása, amivel hátba támadta családjá szeretetét, s bizony el kellett telnie néhány évnek, míg gyógyulni kezdtek az akkor ejtett sebek, de mégis, még ma is képes vagyok tisztán magam elé idézni az akkor látott szörnyűségeket. S épp oly haragos

akarattal él bennem az elhatározás, hogy soha ne vétkezzek így az ég alatt gyermekeim s feleségem ellen, mint ahogy ő tette azon a napon.

Úgy alakította ugyanis a dolgokat, hogy abban a kurta órácskában csak ők ketten legyenek a hátsó udvarban. Ez pedig már önmagában is sokat sejtetett, mivel látszatra sohasem kedvelte ezt a butácska, de testi adottságokban tekintetében kétségtelenül fajtájának remek hím példányát, most meg...

A többiek, akik máskor szintén épp ott szoktak gondtalanul sétafikálni a ház körül, már rég a nyúlólón kívül fogyasztották királynak szánt lakomájukat, abban az évben ugyanis bőségesen termett a tengeri, s így nem is törődött senki közülük azzal, hogy azok ott ketten mit ügködnek, s még észre sem vették, hogy mikor átadták magukat a falás örömeinek, anyám rájuk zárta az ajtót egy testes vasretesszel. Persze rólunk, gyerekekről is volt gondja. Kishúgom, aki akkortájt talán három hónapos lehetett, bent a házban, apró fabölcsőben aludta az igazak álmát, mit sem sejtve a körülötte létező kegyetlen világról, ahol gyakran a szeretet sem több egyszerű üzletnél, s a szerződés bármikor felmondható, áthágható, ha a felek közül az erősebb érdeke ezt kívánja.

Őszi nap volt, jól emlékszem, még hozzá október, de olyan, amelyet csak a kalendárium tud megírni. A reggelek már melegebb viseletre bízatták az embert, de a szőlőtőkék közt hajladozva tíz óra körül már az ing is túl soknak bizonyult, ahogy a vöröslő, feszes, érett fürtöket vödörökbe meg puttyonyokba gyűjtötték az amúgy is kövér seregélyek elől. A szemközti domboldalon – mivel falunk egy medencében nyugodott – aznap is szép számmal sürgött-forgott az embersereg, de mint ahogy az apró színes foltokhoz illik, hangjukat már nem hozta el idáig az erőtlen szél.

Itt, a nyári konyha előtt csak néha törte meg a csendet egy-egy énekeslány, ami így jó két kilométerről nem hallatszott többnek mint valami apokaliptikus kórus, amelynek tagjai az ítélet fájdalmas üzenetét éneklik meg, mielőtt jogos jussa emésztené meg a bűn súlya alatt tántorgó földet. Én akkor a szána-kozás csapdájába estem, hisz azok ketten látszólag mit sem sejtettek a közelgő judíciumról, amiről apám is olvasott nekünk néhány hete vacsora előtt a Bibliából. „De el fog jönni az Úr napja, mégpedig úgy, mint egy tolvaj, amikor az egek recsegve-ropogva elmúlnak, az elemek égve felbomlanak, a föld és a rajta lévő alkotások is megégnék” – s az én négyéves fejem számára Péter apostol szavai éppen rímelték erre a kegyetlen valóságra. Ők meg ketten mit sem sejtettek arról, hogy közeleg a számadás, amit egyfelől reméltem, másfelől rettegtem is fenemód, hisz a nyári vásár idején magam is apám zsebébe nyúltam, hogy ne legyen híja az üveggolyók árának, amelyek annyira hívogattak, s amelyek még akkor is megdobogtatták a szívem, mikor az atyai dorgálás jutott osztályrészemül, bár a fenékre csapás jölelkű apámnak valószínűleg több szenvedést okozott, mint tévelygő gyermekének.

Míg én merengtem, a dolgok csendben mehettek tovább a maguk útján. Hiszen míg kint a szüret zajlott, addig itthon – elvileg – csak az ebédért felelős asszony, még hozzá az én anyám maradhatott, így aligha hihette, hogy akad valaki, aki keresztülhúzhatja a számítását. Apám ugyanis akkoriban sokat volt távol, s abban az évben még a szüretre sem érkezett haza, mivel annyira volt a bajos dolog az országhatár mentén. Így hát anyám lett a család feje, s nem mintha korábban szigorúan apám szava diktált volna, most mégis bát-

rabban merte megvalósítani vágyát, amit vélhetően már régóta dédelgetett a szívében. S azt híven, hogy én, egyetlen beszélni képes gyermekük kint a préháznál segédkezem vagy talán elfáradva valamelyik terebélyes diófa alatt ropogtatom szüntelenül a ráncos csonthéjakat, biztos nyugalommal vihette véghez ördögi tervét. Hiszem, hogy teljesen nyugodt volt afelől, soha nem tudódik ki a dolog. S apám még csak sejteni sem fogja, miféle árulást követett el anyám ellenünk, de ott voltam én élő tanulságnak, a család egyetlen fia, aki káposztás rétesre meg foszló kalácsra éhesen, mértéktelen éhségtől úzve titkon hazaszökött, s akit ha tetszik, ha nem, szemtanújává avat a történelemnek ez a titkos töredéke.

Anyám azt hitte, az a perc csak kettőjüké, de tévedett. Láttam mindent, s ha akarnám, se tudnám kitörölni magamból a felfoghatatlanság örök börtönére kárhoztatott emlékképeket. Anyám kacéran kibomló haját. Azt, ahogy sötét kendője lassan, mint a köd, földre hull, miközben nehéz szőke haja egészen a derekáig ereszkedik. Az a másik meg fejét az ifjú asszony szerető tenyerébe hajtja, akaratlanul nehezítve a dolgát, hogy óvatosan ingre vetközzön, s úgy téve békés viselkedésével, mintha mi sem lenne természetesebb ennél az összeesküvésnél. Anyám keze meg a nyakát simogatja, s minden vonását tenyerébe vési, ahogy mellére, hátára csúszik finom tenyere. S közben halk szóval becézgeti, kedveskedik neki.

Látom a simogatás nyomán ébredő szemtelen nyugalmat, s kétlem, hogy akár csak egy percre is a bizalmatlanság szikrája éledne csontjaiban, hogy esetleg mégis rajtaveszítethet a dolgon. Szó sincs ilyesmiről, tudom én, nem fél az se embert, se Istent, mert buta, legyen bármilyen erős és szép is. Persze szó ami szó, az is igaz, hogy csak bele kell nézni anyám ártatlannak tetsző, égszínkék szeméibe, s kevesen akadnak, akikből nem távozna el rögtön bármiféle hirtelenkedési vágy vagy indulat. Arcuk összeér, majd szétválik megint. Anyám elnézéskéreően odább lép párat, s megnézi, elég forró-e még a fürdővíz. Szoknyáján húz, s mint egy szüzlány, arcán az izgalom pírja születik. Sűrű felhőkben csap fel a gőz, s megnedvesíti arcát, mintha nagy lelki vívódás izzadtságcseppei gyöngyöznének a homlokán, s haján, ingén is megül a lecsapódó víz. De mintha csak a fájdalomnak, az együttérzések s a könnyörületességnek akarna görbe tükröt mutatni, arcán ravasz, elégedett mosoly kezd játszani, s szájából egyre kedvesebb szavak kezdik részegíteni mit sem sejtő áldozatát, az egyetlen, roppant termetű, de gyakran hirtelen haragú, daliás férfit, aki a hátsó dvarban lakik, s aki immár szinte mindenre képes lenne, hogy a szép asszony kedvére tegyen.

Aztán csak egy perc telik el, s már tótágast is áll a világ. Mintha angyalok harca zajlott volna itt, hófehér tollak vakító ragyogása fedi el a földet, de szépségüket imitt-amott vér mocskolja be. A kés ott hever az asztalon, Marci apám s az én kedvencem, a ludak legcsodálatosabbika mozdulatlanul hever a kicsi fadézsában, csak a feje lóg ki belőle, s szeméből még most is mély elégedettség, béke árad, pedig életében igen szeszélyesnek s harciasnak bizonyult. Anyám ezért is akarta levágni, nehogy véletlenül megtámadja kishúgomat. S most mégis úgy tűnik, mintha kettejük között minden rendbe lenne. Kezei egyre meztelenebbre vetköztetik a szárnyast. Finom ujjai óvatosan fosztják

meg ékességeitől ludat. S ő boldog, boldog, mint amilyennek csak kevésszer láttam. Talán már azon gondolkodik, hogyan mondja el apámnak az esetet, s vélem csak az ízletes vacsorát dicsérő férjének mondja el a titkot, amit a jó étel talán majd emészthetőbbé tesz. Én meg állok, mert hiányzik még valami, de az összeesküvést nem leplezi le az Úr, az égből semmiféle jel nem érkezik, mely bűnbánatra indíthatná anyámat. S én is magamra maradok az emlékezéssel s azzal a tanulsággal, amit már akkor, négyévesen levonhattam: jó dolog vigyázni a nőkkel, mert észre sem veszi az ember, s már minden úgy megy, ahogy azok elképzelik.

Csomós Róbert

A szerencse fia

Levelet kaptam Izabellától! A kékesfehér, illatos boríték távol fiatalságom szerelmes leveleit idézte vissza. Nem volt türelmem ollóhoz, késhez nyúlni. Egy kamaszdiák vágyódó hevessegével, izgatottan, csak úgy kézzel téptem fel. Iskolás szépírással, megható helyesírási hibákkal, bocsánatos fogalmazással volt megírva a levél, hanem a tartalma kifogástalan volt. Magasröptű, szentimentális, már-már megható. Várt rám Izabella. Azt írta megértő, jólelkű embert keres, magának szerető férjet, apát a kisfiának. Telefonszámot adott, címet írt, arra kért látogassam meg.

Éppen akkoriban kaptam egy jókora pofont az élettől, majdnem kiütéssel végződött a menet, és ha nem is tanultam éppen belőle, de alaposan lehiggadtam. Emberséget, nyugalmat, otthont kerestem, mint mindazok a kalandorkedvű hóbörgők, akiknek nyargalás közben a lábuk törik, vagy éppen a fejük szakad be. Lelki sebeimet nyaldostam, és titokban abba reménykedtem, eljön értem egy tündérr királynő, és segít rajtam.

Izabellába már csak a neve miatt is látatlanul beleszerettem. Hevült képzeletemben aranyhajúnak, csillagszeműnek hittem. Erotikus fantáziám gyönyörűbbnél gyönyörűbb képet festett róla; magas homlokú, kislányos mellű, hosszúcombú, hárfahangú szex bálványról álmodoztam.

Egy, a fővárostól nem messze eső, hajdan csendes kisvárosban lakott Izabella. Cserkészkorom kedvenc kirándulóhelye volt, emlékeztem ódon hangulatára. A folyami kavicsal kövezett szűk kis utcákat kékre-zöldre meszelt, földbesüppedt, földszintes mézeskalács házikók szegélyezték, apró ablakszemek mögött mesebeli anyókák húzták félre a függönyt, a furcsa, szlávok templomok kupolás tornyaiból csengettyű hangú harangocskák jelezték az idő múlását. Jó hely ez annak, aki menedéket, megbékélést keres. A fák zúgását, a szél muzsikáját, növények illatát nem nyomja el a nagyváros ezernyi zaja, bűze. Úgy képzeltem, közel a hömpölygő nagy folyamhoz, kedves magányos házacskában lakik Izabella. Az öreg fákon mókuskok kúsznak, harkályok kopácsolnak, a falakra felfutatott folyondárban énekesmadarak, rigók, verebek fészkelnek, és

az elvadult kis kert kóbor macskáknak nyújt menedéket. Valami rég volt, ma már nem is létező idilli álmod kergettem.

A valóság már az elején kissé elrémitett. Látogatásom napján őszi verőfényben fürdött minden. Vasárnap volt, ám a felkapott, divatba jött város főutcája kalmárzsivajban zúgott, zajlott, morajlott. Turistanyájak nyüzsögtek, giccseket cipeltek, vásároltak, a szűk kanyargós utcákon gépkocsik hömpölyögtek, a vendéglőkben nagyüzem volt. Elkéseredetten törtetem a vízpart irányába, de felvilágosítottak, hogy a cím, amelyet keresek a műút túloldalán, az újonnan épült, zsúfolt városnegyedben van.

Okkersárgára festett vagy egérszürke, sokemeletes falanszter házsorok meredtek fel előttem. Itt lakott Izabella. Visszafordulni már késő lett volna, telefonon időre bejelentettem magam, és már túl messze ragadott álmaim fénye, szárnyas képzeletem is. Noha már szimatoltam a veszélyt, bensőmben féltem, húzódoztam, mégis mindenáron látni akartam Izabellát. Próbáltam lebeszélni magamat a látogatásról, arra gondoltam, hogy talán egy kétségbeesett apa adta csúnyácska lányának ezt a fenségesen szép nevet. Sejtettem, hogy Izabella férje abban a gyanús betegségben halhatott meg fiatalon, amelyben a kenyércsaták hősei hullnak el, ha szívük nem bírja a harácsolás diktálta tempót. Nem, nem hiányzott a lelkiállapotomnak még egy csapás, csalódás, de én még mindig csodában reménykedtem.

A televízióban a koraesti bárgyú sorozat műsorok mentek, ám az ereszkedő sötétedésben a sokemeletes társasház minden ablakszemén villogott a kékes fény. A tenyéryi teraszokon fehérenmú hintáztak, és a hűvösödő szélben, kereküket vesztett biciklik, bicegő gyermekkocsik, vásott vasalódeszkák, kített kacatok koccantak össze. Az épületek előtt a zsúfolt parkolóban újnál újabb kiskocsik villogtak, hivalkodtak. Elment a kedvem, elszálltak a reményeim Jobban szeretem az igazi szegénységet a panel lakótelepeknél. Az igazi szegénységnek van hangulata, színezete, egyedisége. A legmélyebb nyomornak is van hullámverése, vannak tragikus napjai, csillagos órái. A beosztó polgári törekvés sokkal szürkébb és nyomasztóbb. Az nem ismer ünnepnapokat.

A szűk lépcsőházban a lift előtt állva már-már meghátráltam, de valaki rám kérdezett, hogy kihez megyek. Valamit hebegtem-habogtam zavaromban és most már akarva-akaratlanul mennem kellett. A címjegyzék szerint a legfelső emeleten lakott Izabella, madarakról, macskákról szó sem lehetett.

Becsengtettem. Éles női fisztulahang kiáltott igent, aztán ajtót nyitottak. El voltam veszve. Valamit mondhattam bemutatkozásul, talán a nevemet, átadtam vagy letettem valahová szerény virágcsokromat, és zavarodottan, félálomban, saját lábaimban botladozva eljutottam a szalonig, hogy mély sóhajjal berogyjak az első karosszékbe. Izabella szép volt! Másképpen szép, mint álmaim királynője, de szép! De lehet inkább csak az, amit úgy mondanak: ápol?!

Jó idő után tértem csak magamhoz annyira, hogy visszanyerjem az érzékeimet. Körülöttem ragyogó tiszta volt minden Túlságosan is tiszta! Pedáns! Előttem a dohányzóasztalon mértani pontossággal középre helyezett nehéz ólomkristály váza meredt rám, a szoba két sarkában is vázakolosszusok álltak talmi művirágokkal kitömve. A vitrinben tányérokra, tálakra festett idilli tájképek, sőt csipke-terítők hajlongó, táncoló porcelán rokokó figurák. Hideg verítékcspekpek gurultak végig viszketően a hátamon. Nem szerettem volna gyerek lenni ebben a lakásban.

Ám minden ólomkristálynál keményebben villogott felém Izabella szemüvege. Úgy lapultam a fotelben, mint kígyó bűvölte tengerimalac, szememmel a polcokon egy jó könyvet, egy ismerős író, a falon egy feszültségoldó csendéletet keresve, amiről talán beszélgetést indítani, kérdezni lehet.

Ám Izabella nem váratott soká. Minden kérdése egyirányú volt és telibe talált. Intelligenciáján erősen átütött a rutin. Éreznem kellett nem én vagyok okos kérdéseinek első áldozata, már sokan felmondták előttem a leckét ebben a fotelben. Megpróbáltam körmönfontan tagadni, hazudozni, eltagadni, hogy nyomorult kitaláltóságomhoz keresek társat. Szerettem volna belekapaszkodni Izabellába, de ő átlátott rajtam. Csak megvillantotta a szemüvegét, és kicsúszott belőlem a vallomás. Igaz, úgy is lerítt rólam minden. Látta elesettségemet, szegénységemet és kidobott.

Kidobott! Még csak egy jó szót, egy szokásos formulát sem tartott érdemesnek utánam dobni, nemhogy teával, süteménnyel, üdítővel kínált volna.

Mint egy megrúgott varangy úgy gurultam, bukdácsoltam le a lépcsőkön. Az utolsó emelet magasságában letapostam egy kölyökmacskát, és az rám jajgatta a házat. Átkozódva felrúgtam és rohantam, menekültem kifelé. Aztán elszégyelltem magam, visszasomfordáltam és felvettem a kis nyomorultat.

Egy városszéli büfében kötöttünk ki, én meg a macskám. Jobb helyre, meleg, főtt ételre már nem futotta, csak egy szendvicset ettem, de bort azt ittam bőven. Kinn az útszélien vacak kis nők árulták magukat, a legkopottabbat oda-intettem az asztalomhoz. Olyan sötét lélekkel, mint az enyém volt akkor, nem lett volna tanácsos egyedül maradni éjszakára. Olcsó kis veréb volt, nem kért sokat, mégis úgy alkudtam, mint egy kupec. Valakire vissza kellett, hogy üssek és csak ő volt a közelemben. Végül megegyeztünk és egy üveg vodkát is vittünk magunkkal szíverősítőnek.

Tüskés, bozotos kisudvaron át vezetett az út a szobájaig. Összevisszaság, vetetlen ágy, csepegő csap, nyirkos falak fogadtak. Egy benyílásban, vagy alköv félében kócos, hatéves formájú kislány aludt ruhástól. A zajra, fényre felemelte a fejét, és sírni kezdett.

Érte teszem, próbált mentegetőzni, miközben csitította. Fejedelmi mozdulattal vettem elő a macskám, és a kislány mellé fektettem az ágyba. Összebújtak, és rögtön elaludtak. Alkalmi barátnőm vénecske arca felragyogott, egy percre majdhogynem szép lett. Félhomályban vetkőzött le, de így is láttam, piszkos volt a fehérneműje. Az ágyban megkérdezte, van-e valami különösebb kívánságom?

— Csak az, hogy Izabellának akarlak szólítani!

Vállat vont, még csak nem is furcsállotta. Edzve volt az aberrált kéjencek kívánságaihoz, és úgy látszik a bolondok szeszélyeihez is.

Másnap reggel zsúfolt munkásvonaton vitorláztam ki a városból. A töltés a folyam mentén vezetett és túloidalt ókori vízvezeték, akvadukt futott párhuzamosan a sínekkel. Felnyitottam az ablakot, és fényes lélekkel harsányan régi római üdvözlét aevoe-t kiáltottam felé.

– Mégiscsak a szerencse fia vagyok! Kényeztetett kegyeltje a sorsnak, Fortunának és az összes többi antik isteneknek, hogy nem egy évvel korábban, gazdag emberként, a csillogó amerikai autóval jöttem meglátogatni Izabellát!

Murányi Róbert

Hétköznapi, reggel

Rosszul aludt, rosszul ébredt. Nem szerette a reggeleket, az újrakezdés monotóniáját, a felesége által feltett teavíz fütyülését, ami mindig hajókürtre emlékeztette, noha életében nem hallott még hajót kürtölni, esetleg a tévében láthatott valamit, egy feledhető, kalandtalan filmben.

A munkáját, a pontosságot mindig komolyan vette, felelősségérzete győzött a testmeleg paplan mágneserején. Lábával papucsát kereste, felállt, és megadta magát a reggelnek.

A fürdőszobájukhoz vezető néhány métert mint programozott robot tette meg, arcára kiült a szürke semmi, ezt az émelyítő semmit belül is szállította magában. Kék csempékkel elronditott fürdőszobájukban a tükröt utálta a legjobban, nem a borotválkozás unalmas mozdulatai miatt, egyszerűen utálta nézni mélyen barázdált arcát, amire korábban még büszke is volt, egyik női munkatársa azt mondta, hogy „markáns”, és a néhány évvel ezelőtti szilveszteren felszedett nőcske is utalt rá – a fürdőszobai mosógépen elkövetett néhány perces aktus után –, hogy milyen férfiasak ezek a barázdák, még akkor is, ha lassan betölti a vízvázalasztó ötvenediket.

A reggeli unalmas mozdulatokat régebben még fűszerezte a feleségével eltöltött éjszaka emléke, az őszintének tűnő simogatások, csücsörített csókocskák, a kávé szertartásos lefőzése, amit az asszony ágyba vitt neki. Ezek a reggelek mára fényévnyi távolságra tűntek számára.

Mostanában, amit észrevett a gyűrött hálóing alatt: a megereszkedett mellet, a hajszálvékony, de nagyon is látható ereket a lábakon, a régebben még légiesen nőies járás átalakulását csámpás, imbolygó meneteléssé. A felnevelt két gyermek, az éveken át végzett áruházi állómunka, a megélhetés napi gondjai már eszébe sem jutottak... Ahogy felesége csoszogott a lakásban, készítette mindkettőjük ruháit, kócos hajának igyekezett némi formát adni, ő némán bámulta mozdulatait. Semleges tekintetével követte, hogyan öltözik át felesége. Meztelen teste semmi hatást nem tett rá, a fehérenmű lassú, komótos felvétele csak arra a néhány évvel azelőtti hétvégére emlékeztette, mikor egyedül töltött néhány napot, mert felesége és gyermekei leutaztak anyósáékhoz, neki vasárnap is munkája volt a cégnél, tehát nem tartott velük az amúgy sem kedvelt anyósa ütött-kopott konyhájába, enni a zsíros ebédet, hallgatni sipítozását az árák és a kellemetlen szomszédok miatt. Most, mikor látta felesége görnyedt alakját, ahogy harisnyáját igazítja, eszébe jutott az a ritka eset, mikor volt egy üres napja: kihasználva az időt, a hirtelen ölébe pottyant szabadságot az lett volna természetes számára, hogy elnyúlik a fotelben – és késő éjjelig nézi kedvenc akciófilmjeit, kortyolgatva hűtőbe préselt söreit. A söröket már beszerezte, akciófilmek helyett a sarki videotékából zavartan kikölcsönzött pornófilmekkel múlatta az időt. Az egyik filmen vetkőző nő görnyedt tartása kísértetiesen hasonlított felesége harisnyáját felhúzó testére, csak akkor még továbbtekert a videón, nem várta meg, míg bejön a képbe a partner férfi. Lassan, csak a nőre

koncentrált, hagyta, hogy fantáziája tovább játssza az erotikus cselekményt. Felpattant, leellenőrizte a bejárati ajtót, megnyugodva folytatta a képzeletbeli szeretkezést a képernyőről negédesen nyögdécselő szilikonos nővel, és onanizálni kezdett. Másodszorra sikerült elhítenni testével, hogy a filmen hullámművészek között ő az úr... Büszke volt magára.

Visszazökkenve a reggelbe, idegesen rászólt feleségére, aki szoknyáját igazgatta az előszobai tükör előtt. – Mit izélsz azzal a szarral, elkészünk a munkából! – kiabálta fortlyogva.

Felesége befejezte az öltözködést, olcsó parfümjéből bőven fújt magára, már ettől hányingere lett, az édeskés illat mindig a megunt – már megutált – nőt idézte fel. Hatványozta undorát a mindig mosolygó és affektáló műsorvezető a tévében, aki az időjárás-jelentést úgy olvasta fel, mintha ő irányítaná az esőfelhőket.

Belegondolt napjába, ami ugyanannak ígérkezett, mint a többi munkanap, a gangon végigmenve, a lépcső tetején ugyanaz a repedés vigyorgott rá, a szomszédban ugyanaz a kereskedelmi rádió bömbölte sületlen hülyeségeit a nyolcvanas-kilencvenes évek slágereivel.

Középvezető létére kopott vászonnadrágját fekete bőrzakója – szerinte – csak szánalmasabbá tette. Szabott öltönyben szeretett volna méterekről távirányítva kinyitott, elegáns autóba ülni, szofi helyett hosszú, amerikai cigarettára gyújtani unottan, fontoskodva, valami menő vállalkozónak, fontos köztisztviselőnek kinézve a trolira váró szürke embercsoport előtt, amihez reggelente ő is csatlakozott, és teljesen elvegyült köztük. Munkahelyén több mint húsz éve dolgozott, téglá volt a falban, jellegtelen, adminisztrációs feladatokat kapott, amiket a vállalatban belüli hierarchiában ügyesen mozgó főnöke keményen számon kért tőle, sőt: elvégeztetett vele olyan munkákat is, amiket neki kellett volna. Munkatársai átnéztek rajta, naponta kellett szemlesütve átélnie testének ezt a megalázó halmazállapot-változását. Az éveken át végzett monoton munka, a sikerélmény hiánya, a kollégáitól, főnökétől rendszeresen megkapott sértések, mindennapos kis szilánkok, a tudat, hogy kihasználják, a belenyugvás helyzetébe, hogy szürke kis veréb (és az is marad), kinek élete azzal telik el, hogy a földre hulló morzsákat kapirgálva, bambán bámulja a magabiztos sasok röptét. És azt is nagyon jól tudta, hogy a figyelmetlen gépkocsivezetők általában az úton kapirgáló verebeket gázolják el, a meleg levegővel játszadozó sasok észre sem veszik a lenti tragédiát... A trolira várva már lezárta magában a reggelt, kezdte elfelejteni feleségét, a málló falakon a változatlan foltokat, a szomszéd bömbölő rádióját. Felszállva a járműre, már előre sejtette a következő, hányingert kiváltó mozzanatokot, képeket, az ismerős házakat, óriásplakátokat, a buszvezető földöntúli, érthetetlen recsegését az állomások előtt, az utastársak üveges tekinteteit, csipás szemeit, a gyűrött arcokból elmélázó, álmos ürességet. A recsegő hangszórón bejelentett végállomás, Örs vezér tere. Hányszor gondolkodott már azon, hová is tegye ezt az Örs vezért. A középiskolában szerette a történelmet, de lexikális tudása annyira megkopott, hogy a tévé szellemi vetélkedői előtt ülve csak saccolni tudta a válaszokat.

Hömpölyög a reggeli tér. Kishömpölygés a troliról a térre, nagyhömpölygés a térről az aluljáróba, majd a metró és a buszok felszívják az emberfolyót.

HIRTELEN MEGGONDOLTA MAGÁT. Az aluljáró melletti bódésor felé indult. Beállt az egyik sor végére. Előtte egy hajléktalan toporgott, kezében üres műanyag flakon. Megpróbált rágyújtani, öngyújtójával babrálva, véletlenül meglökte a szűrős szagot árasztó csöves hátát. Az utcákon élő megfordult, ő bocsánatot kért, csodálkozva magában, hogy milyen értelmes szemek helyezkednek el a jellegzetes alkoholista táskák felett. Mivel mindenki kávé – vagy kávéhoz plusz egy felest – kért, a sor gyorsan haladt, előtte toporgó sortársa bűdös kabátjából fémpénzeket kotort elő, a bódéból kiszolgáló fiatal lány már ismerte, megszokott mozdulatokkal töltötte a kétes minőségű bort a ropogós műanyag palackba, majd keresztnevéen szólítva útjára eresztette remegő kezű törzsvevőjét.

– Fél barack – mondta vagányra véve a figurát, majd ugyanazzal a reggeli elhatározással fordult a csöveshez, hogy iszik-e valamit. A városi csavargó szemé felragyogott, hogy korán reggel talált egy balekot, aki se nem kötekedően részeg, se nem sejtelmesen buzi.

– Az én istenem áldjon meg, testvér, akkor igyunk meg egy belépőt a paradicsomba! – ez a költői dózis nem takart mást, mint egy deci barackot, nagyfröccsel kísérve. A paradicsomba négy belépőt váltottak. A koszos bádogasztal mellett nem lehetett beszélgetni, alkalmi ivócimborája a szokásos szöveggel próbálta igazolni deviáns létét. Feleség, kurva lett, a lakás nála maradt, piálása miatt főnöke kirúgta, kisebb bulik, másfél év felfüggesztett, majd végállomás az utca...

Elnyomta cigarettáját, a bódék mögé rohant, és a régóta jelző ingereknek szabad utat adott: hatalmasat okádott. A HÉV-re váró túlololdali néhány ember utálkozva nézte a földet, ledisznázták a reggeli produkciót. Megtörülte száját, nagyokat nyelt a sülturka-illatú levegőből, és visszatántorgott a bódé melletti asztalhoz. A csövesnek azt mondta, hogy brunyálni volt, amit izzadt homloka, vérben forgó szemei nem látszottak igazolni. Az utolsó kör már tartalmazott egy darab hurkát, majd kis zöld palackba töltött ásványvizet is. Kifogása, hogy siet a munkahelyére, a csövest annyira érdekelte, mint az az évi operabál.

Motyogott valamit, élvezettel itta a szénsavas vizet, alkalmi cimborája már belenyugvóan nyújtotta koszos kezét parolára.

– Szevasz, öreg, a kurva anyját mindenkinek! – cizellálta köszönését az aluljárók szerencsétlen lakója.

Táskáját hóna alá szorítva, megpróbált egyenesen lépkedni az aluljáró felé, mélyeket lélegezve kompenzálni a még meglévő háborgást gyomrában. A koldusokkal és nevetséges hangszereikkel hadonászó alkalmi zenészekkel tarkított aluljáróban sodródott a tömeggel, és eszébe jutott, hogy tizenvalahány évvel ezelőtt, mikor felköltöztek Pestre, mennyire élvezte a metró, mennyire gyorsnak, modernnek tartotta. Észre sem vette, hogy szinte automatikusan beszállt a veszteglő szerelvénybe, leült az oldalsó ülésre, berázkódott a Deák térre. Kiszállt, és ugyanazzal az üres, gépies mozdulattal átbetorkált egy másik vonal peronjához. Félúton megállította két ellenőr, udvariasan kérve jegyét vagy bérletét. Megmutatta zakója belső zsebéből előhúzott bérletét, majd megirigyelve az ellenőrök pillanat adta hatalmát, a magasabbik BKV-s szemébe nézve csak ennyit mondott:

– Most boldogok vagytok, vérszívó tetvek? – Régebben nem mondott volna ilyesmit, cselekedetei is idegenek voltak számára, mint megannyi más ezen a hétköznapi reggelen.

Sietett elérni a következő szerelvényt, az ellenőrök kiabáltak utána valamit, hányingere hirtelen visszatért, elsápadt, arcát a hideg márványoszlophoz szorította, teljesen lelassult, mozdulatai mint akadozó filmkockák pörögtek képzelt vásznára vetítve. Az alagútból érkező huzat jólesett neki, de riadtan döbbszent rá, hogy hányingere nemcsak a gyomrára vonatkozik, egész testét előntötte az izzasztó émelygés. Önmagától volt hányhatnékja. A berozsdásodott mozdulatok, a megunt képek mint mozaikdarabok álltak össze, hogy tetőtől talpig megutálja, megunja magát és az őt körülvevő világot. Szétnézett. Mellette egy feleségéhez hasonló nő állt, viseltes kardigánban, púderes arccal, öregítve magát egy lehetetlen, kontyszerű frizurával. Másik oldalán szemüveges, középkorú férfi puha fedeles könyvet olvasott, elmerülve a szavak, mondatok alkotta másik világban.

– Ki a fenének van ilyenkor, reggel kedve és ideje olvasgatni? – tette fel magában, magának a kérdést. A huzatot megszakította az érkező szerelvény, előre kiszámította, mikor ér a fekete biztonsági sáv lábai érintette részéhez a szerelvény eleje, majd változtatott tervén, mint ezen a reggelen oly sokszor.

Hétköznapi. Hirtelen. Ledobta táskáját, jobb lábával elrugaszkodott a faltól, a metró belső falára ragasztott hatalmas óriásplakáton vigyorgó fiatal fiú hibásan növé fogait csak most vette észre, noha szinte minden reggel bámulta a metróra várva. A mobiltelefont reklámozó fiatal fiú negédes mosolya mindig zavarta, kisebb elégtételt érzett, hogy szinte a pofájába repül, képzeletben orron vághatja, kiegyenlítve azt a változhatatlan állapotot, hogy neki soha nem lesz mobiltelefonja, mint a főnökének, aki a levegőt is azon keresztül veszi. Jól kiszámította a távolságot. Nem a vonat alá esett, hanem a vezetőfülke elé. Egy villanásra még látta a szerelvény elejében ülők rémült arcát, még egy női sikoly foszlányai is eljutottak hozzá, de azt az elégedett mosolyt, amivel a mentősök a hullazsákba csomagolták, csak ő érezhette az arcán. Mert az teljesen az övé volt.

nextepp béla

Az elszalasztott táncosnő

Megesik enyémnél sokkal donjuano-sabb házaknál is, miért szégyellném hát bevallani, hogy bizony voltak, hajaj, de még mennyire hogy voltak (s ejszebiza lesznek is) elszalasztott nők a létezésemben.

Már rögtön itt az elején meg is állok tisztázni az elszalasztott nő fogalmát. Ugyanis fölöttébb nem összetévesztendő a meg nem kapott nő osztályával, bár az elszalasztott is, a végeredményt tekintve, meg nem kapott.

A meg nem kapott nő, ugye, az az erősen bombázó és fölöttébb idegésítő fajta, akiért egy fél város hímnemű egyedét (esetenként a nőneműeket is) eszi a fene, de rettenetesen. Ezért aztán mindent elkövetnek, hogy megkaphassák, eszement költekezéstől a fejenállásig (a csórók, akik nem engedhetik meg maguknak a költekezést). Persze akadnak olyanok is, akik megjátsszák a hűvös okostónit, hogy mi ez a marhaság, egy kis pináért, ugyan már, miközben őket is ugyanúgy eszi a fene, ha nem még inkább.

A vágyott, de meg nem kapott bomba nők legcsúnyább húzása az az utolsó húzás. Amikor kiválasztják a nyertest, akinek úgymond odaadják magukat. Ez az utolsó csepp mindig felborzolja a már amúgy is felborzolt kedélyeket, mert az a szerencsés egy szerencsétlen, ha gazdag, akkor nem is olyan gazdag, ha azért nyert, mert szép, akkor ugyan már, vagyok én is olyan Adonisz, stb.

Még egyszer, hogy legyen tiszta, az elszalasztott nő nem azonos a meg nem kapott nővel. Tulajdonképpen

össze se lehet hasonlítani a kettőt, mert míg az utóbbit csak nézni lehet, az előbbi vissza is néz ránk, s nem úgy, mintha üvegből lennének... Van úgy, ugye, hogy már rögtön az elején meg lehet mondani, hogy lesz-e, azaz lehetne-e valami. Az a bizsergő, majdhogynem sistersgő hormonikus mágnesség, amit valaki, fogalmam sincs, hogy ki, úgy fogalmazott meg, hogy huzalom.

Két nem azonos nemű egyed harmonikus, hosszabb-rövidebb nemi együttéléséhez feltétlenül szükséges ez a bizonyos huzalom, ami pedig vagy van, vagy nincs. Ha pedig ez az utóbbi eset van, azaz nincs, akkor hiába a vonzalom egyik oldalról, mert nem lesz belőle semmi, lásd a meg nem kapott nő esetét. Viszont az is igaz, hogy a huzalom létezése nem elégséges a nemi szervek összedörzsöléséhez, inkább csak előfeltétele, de mint ilyen, nélkülözhetetlen.

Elszalasztott nőről tehát csak abban az esetben beszélhetünk, ha volt huzalom. Maga az elszalasztás pedig tarthat két-három órától akár hónapig is. És főleg a hosszúra nyúlt elszalasztások azok, amiktől fájdalmasan idegesek, dühösek leszünk önmagunkra. „Akkora, de akkora marha voltam!”, mondom magamnak, vagy akinek éppen mesélek, ha egy-egy ilyen elszalasztott nyuszi kerül szóba, ugyanis kizárólag az elszalasztó okolható azért, hogy a nemi dörzsölődés nem jött össze.

Megmagyarázni mindig meg lehet, de fölösleges, mert lelkünk mélyén mindig tudjuk, hogy csakis a bennünk

rejtőzködő balfácánság, a balekség az, ami miatt lemaradtunk a kitudjamilyen jóról, ami aztán kitudjahogyan folytatható volt.

Nem tudom, más hogyan csinálja, de én a meglették mellett számon tartom azokat meg nem letteket is, akik meg lehetek volna, azaz az elszalasztott nőket, azokkal az édes-keserűn marcangoló mellékgondolatokkal, hogy kitudjamilyenhogyan lehetett volna, ha... nem lettem volna akkora marha.

Ijedezni azonban fölösleges, mert nem fogom felsorolni mindegyiket, annyira mazochista azért nem vagyok, csak az első három, azaz a dobogós helyezett elszalasztásokról ejtek egy-két keresetlen szót.

Mielőtt nekifognék a bronzérmes mesémnek, csak annyit bocsátanék előre még, hogy minél szebb volt az elszalasztott illető, s erőteljesebb, izgalmasabb a huzalom, én annál nagyobb balekségeket követtem el. Becsületszavamra, még most is felmegy a cukrom, ha csak rágondolok, hogy mekkora, de mekkora marhafasz voltam! Méghozzá többször is, amint az alábbiakban ki fog derülni...

Be kell vallanom, hogy elég sokat gondolkoztam a bronzérmes helyzeten, de csak azért, mert majdnem elfeledkeztem Mireláról, üsse meg a szégyen a pofámat, hogy lehet egy ilyen zenés nevű búbáj-jelenésről elfeledkezni. És abban a pillanatban, hogy eszembe jutott zöld mandulaszeme, megkivilágosodott a tudatom. A dobogósok mind győztesek, s az, hogy a táncosnő eseté az aranyérem, főleg annak tulajdonítható, hogy *Az elszalasztott fodrásznő* mégsem olyan jó cím.

Ezek után jelezni is fölösleges, hogy a kis rigófütty nevű elszalasztottam fodrásznő volt. Moldvából ér-

kezett Kolozsvárra hosszú szökésbaránán, boszorkánytüzesen, tündérien csábító smaragdszemesen.

A huzalom már rögtön a legeslegelejeén fokozhatatlanul jelentkezett. Majdhogynem füstölgő szemkontaktusok, mosolyok. Jól megnéztük egymást egyszer-kétszer, két-három udvarias szónál sosem párbeszédelve többet. Tudtuk, hogy majd úgyis adódik rá alkalom. (Az elszalasztás egyik csapdája éppen ez, hogy lesz még mikor, hogyan, addig-addig, amíg egyszer csak huss, elszaladt a pillanat is, meg a nő is.)

Ezúttal azonban szépen bejött az alkalom is, huhh, de még mennyire!

Derús, meleg indián-vénasszonyok sajátították ki éppen az ősz, s abban az évben is kellemesen izgatott volt a kendertermés, aminek én igazán szoktam örülni, isten tudja, hogy mi okból. Egy ilyen ősz-öröms október péntek délutánján bekopogott hozzám Levi. Abban az időben még boldog tévétlenségben és számítógép-nélkülözésben tengettem napjaimat, tehát valószínűleg olvashattam a félpince-szobámban, ahol éppen éltem, és eléggé olyan pofával nyitottam ajtót, mint akit megzavartak.

– Szervusz, Levi, bújj be, ha már itt vagy... – fejeztem ki vendégszereteteimet.

– Ceasz, ember, há' mit csinálsz?

– Már nem olvasok...

– Rittyents inkább egy kávé, aztán megünnözzük bulizni.

Ismertem ezeket a Levi-féle megünnözzükbulizniakat, s már el is határoztam, hogy kimaradok inkább. Azért a kávé közben megriittyenttem.

– Te, van még abból a jordánvízből? – kérdezett rá rögtön a lényegre.

– Mert hol lenne az a buli? – védtem ki mesteri csellel a megvágási

kísérletet. – Kéne találkoznom valakivel...

– Na nem mondd... – nézett rám röhögve. – Nem akarsz bulizni... Mirelálnál?

„Mire, Mire, Mirelál”, dúdoltam magamban mámorosan, s már ott is voltunk az ajtó előtt, s ezúttal én kopogtam. Ő meg nyitotta az ajtót.

– Hahó, hahó, csakhogy megjöttetek. Már azt hittük, hogy ti se jöszök...

– Mert ki nem jött még?

– Senki... – mondta Irina, akiről úgy tudtam, hogy Mirela bátyjának, Mircseának a szeretője.

– Mircsea...?

– Hazautazott. Kértek valamit? – háziasszonykodott nagyon lenge, fehér ruhácskájában Mirelál.

Most sem tudok egyebet mondani, csak azt, hogy vérforralóan szép volt. Azon az estén különösen. Egyenesen vadító abban az enyhén szólva áttetsző ruhában. Kösöntyű-mellek, ingerlő domborulatok, no meg az a bizonyos selyemszőr háromszög, ahogy ingerlően ki-kisételt.

Teljes alsóneműhiány, nyugtáztam nagyot nyelve. Észre se vettem, hogy Levi közben úgy csapta a szelet Irinának, hogy csak na.

A dolgot mégsem akartuk elsietni. Játszottunk a tüzekkel, idő, mint a tenger, egy egész éjszaka állt előttünk, hát minek sietni akkor.

Gyönyörűen betéptünk. A lányok közben valami rettenetesen finom kaját is főztek, gyorsan, semmi perc alatt, ahogy az a rendes boszorkányokhoz illik. Közben kiderült, hogy semmi innivaló, merthogy megittuk a teljes narancslé-készletet.

– Egy üveg vörösbor se ártana – pedzettem.

– Akkor menjünk ki vásárolni... – nézett rám Mirelám.

Nem is kellett kétszer mondania, s a másik pár sem akadékoskodott egyáltalán.

Odakint csillagos ég, teliholddal. El se értük az első sarkot, s úgy csokolóztunk, de úgy...

Mondanom sem kell, hogy ajkai is olyanok voltak a moldvai leánykának, hogy festeni se lehetett volna szebbet, ahogy nagyanyám mondaná. A duzzadt ajkak hollywoodi királynője, az Angyallina Zsoli is megirigyelhette volna.

Visszajövet még hintáztunk is egy betonházi játszótéren. Madarat lehetett volna velem fogatni, olyan intenzív boldogságérzés fogott el. Mert ugye, még mindig hátra lett volna a java.

Bő másfél órát voltunk oda, amúgy tíz percre sem volt az éjjel-nappali, s meglehetősen kócos-ziláltak voltak Leviék, akik otthon maradtak mosogatni.

Megbontottuk a bort, tekertünk még egy jordánosat, s egyre hosszabb és intimebb utakat jártak kezeim Mirelál lengefehér ruhája alatt.

Aztán egyszer csak azt leheltem két gyöngéd fülcimpaharapás között, hogy mondana nekem valamit.

Úristen, húlt el bennem a vér, csak nem szűz!?

– Tudod – kezdte tétován, kezemet simogatva –, te lennél nekem a második...

Mintha malomkő hengeredett volna el a szívemről. Mert van úgy, hogy másodiknak lenni jobb, mint elsőnek.

– Szeretlek – mondtam.

– Hülye gyermek... – mosolyult el. – Azt sem tudod, mit jelent... Ismered a bátyámat?

– Egyszer láttam... – meglehetősen nagy és durva fickónak találtam. – Ha jól értettem, szobrász?

– Még hozzá zseniális! – mondta olyan hangsúllyal, hogy akár elkez-

hettem volna gyanút fogni, ha mertem volna. – És féltékeny...

– Hát, mondjuk megértem, bár én nem vagyok féltékeny fajta – intettem a másik szoba felé, ahol Irina Levizett.

– Na, ez az, hogy nem Irinát félti, hanem engem.

– A bátyád, végül is...

– Kicsi hülyém... – fogta keze közé fejem. – Irina csak fal, a bátyámnak én vagyok a szeretője...

– Mimimircsea?! – hebegtem habogva.

– Aha, de most nincs idehaza, gyere... – csókolta szájon.

Ha adnak, vedd el, s ha ütnek, fuss el, mondja bölcsen a népi mondás, s bár általában be szoktam tartani, akkor nem így tettem, a fene enné meg a megmentős nekifutásaimat.

– Várj.

– Mi van, kisfiú, csak nem ijedtél meg? Vagy már nem szeretsz?

– De, szeretlek és... – és itt szúrta el az egészemet, mert ahelyett, hogy elvettem volna, amit adni akart, lementem lélekmentő lovagba, rettenthetetlen romantikusba, s ki akartam szabadítani onnan, ahonnan neki esze ágában sem volt szabadulni. Azért belement a játékba, s nagyon jól szórakozott, amíg elmagyarázta, hogy szó se volt nemi erőszakról, meg ilyesmiről, s ezalatt le-leszedett egy-egy ruhadarabot rólam, és végül mégis csak odaérkeztünk, ahova ő akarta, meg én is, azazhogy pont nekifogtunk volna a jó javának, csak hát éppen eltelt vagy két óra közben, odaát Leviék már a harmadik meneten is túl voltak, szóval, ülünk egymással szemben meztelenül, s azt, hogy milyen-milyen szép volt a fülemületrilla nevű moldvai leányka, nem is mondom, mert éppen akkor csendült meg erőteljesen a csengő, s folytatódott erőteljes dörömböléssel.

– A bátyám! – kapta magára gyorsan ruháját Mirelám.

Halálra rémülve, összevissza öltözve Levi is megjelent a túlsó szobából.

– Ti csak akkor beszéljétek, ha én kérdezek. A többit bízzátok ránk! – rendezte el magát Mirelám.

– Nyissátok ki, бүдös kurvák! – dörömbölt Mircsea, a tagbaszakadt szobrász, akit mi, úgymond, többszörösen is felszarvaztunk, illetve inkább csak Levi, mert én megint eldumáltam a dolgot.

– Részeg – mondta Irina, s mintha megnyugodtak volna.

– Hoztam vodkát, ti kik vagytok? – vontam össze vastag szemöldökét.

– Miért ittál, Mircsea, tudod, mit mondtak az orvosok... – vették kezelésbe a lányok, s intettek, hogy lépünk le, de gyorsan.

Aztán valahogy úgy jött össze, hogy hosszabb időre elutaztam a városból, s mire visszajöttem, Mirelámék tűntek el.

Egyetlenegyszer láttam még, valami menő bukaresti színészek szerepeltek a kolozsvári román színházban. Mircseával volt, és szebb, mint valaha. Összenéztünk, mosolygott ő is, meg én is, hanem a huzalomnak már nyoma se volt, egyoldalú vonzalommá alakult át.

Én meg csak néztem és csorgott a nyálam. És дühös voltam. Hogy ezt jól elszalasztottam.

Hasonló érzések dulakodtak bennem azon az estén is, amikor az ezüstérmes elszalasztást nyugtáztam.

Csupa i, csupa o, csupa a, s mégsem Ilona, hanem gyöngye Ibolya.

Jut eszembe, a nyavalya törje ki a szobrászokat, mert mit ad a magaságos, végtelen humorérzékű, szakállas Úristen, végül Ibolyát is egy ilyen marcona művész vitte magával, még hozzá jó messzire, Új-Zélandra, ha jól tudom.

S a huzalom még mindig bizsergett, amikor segélykérő pillantásával odaparancsolt az utca túloldaláról. Nagyszájú, seggrészeg fickók állták el útjukat. Ismertem őket valahonnan, inkább csak csaholtak, de marni nem martak, úgyhogy nem volt nehéz lebeszélni őket az útelállásról. Mondott valami csúnyát a szobrász is, azért kapták fel a vizet, eredetileg csak tüzet kértek.

– Köszönöm... – bizsergetett még még egyszer a halk szavú Ibolya, mielőtt eltűntek volna a szobrásszal az utca sötétjében.

– Á, ugyan már! – emeltem meg képzeletbeli kalapomat, s utánuk bámultam, hogy hátha visszanézne még egyszer, de nem nézett.

Az ő esetében azt is lehetne mondani, hogy kölcsönösen elszalasztottuk egymást. És hogy műfajilag a hosszan tartó elszalasztásba sorolható.

Az igazság az, hogy más szempontokból is rendhagyó volt. Már a szépség tekintetében is, mert, míg Mirelá minimum egy különdíjat bezsebelhetett volna egy hagyományos szépségversenyen, Ibolyácska labdába se rúghatott volna. Pedig szépnek szép volt, de még mennyire, csak éppen másképp.

Az, hogy vékonyka volt, nem kifejezés. Picike, madárkacsontú babácska, Hófehérke-bőrrel s hosszú-hosszú, fekete-fekete hajjal, és persze csillogó, fekete bogárszemekkel. Úgy egy hatvan, ha volt „magassága”, magas sarkúban persze, és még felöltözve sem volt több negyven kilónál.

Na és aztán, ahogy öltözködött. Úgy keverte a klasszikus női eleganciát jelentő kalapokat, kabátkákat az alternatív sálakkal, farmer miniszoknyákkal, hogy összevissza futott a szemlélő szájában az esztétikai nyál. És méretéből fakadóan, rajta tényleg mini szoknyák voltak a miniszoknyák.

Ha valaki nem jött volna rá, akkor megsúgom, hogy olyan tizenkét-tizenhárom évesnek nézett ki huszonévesen is, és csak pazar eleganciájának köszönhette azt, hogy nem igazoltatták úton-útfélen.

Igazán hanyatt mégis csak akkor estem tőle, amikor úgymond eleganciamentesen nézhettem meg. Ha négybe vágnak, akkor se tudnám megmondani, hogy milyen ürüggyel kopogtam be hozzájuk, ő meg hétköznapi házi ruhában fogadott, ami azt jelentette, hogy csak egy szürke tréningnadrág (magyarországgabbiul flanel) volt rajta, meg egy hasonszürke könnyű kis pólócska, olyan feszes kis teniszlabda-domborulatokkal, hogy ki se nézte volna az ember.

Elképesztő bűbájossággal szabadkozott, hogy ilyen szerelésben fogad.

– Ki az? – hangzott harsányan a kérdés a legbelső szobából.

– A lovagunk – tessékelt be kacéran a kis tavaszvirág.

– Kicsoda?

– A költő úr. Fáradjon be, kérem – kezdte el a játékot, merthogy valamilyen hallgatólagos egyezmény folytán többnyire magáztuk egymást.

– Hát te mit keresel itt? – szegezte nekem a kérdést a harmadik személy, aki nem volt más, mint a barátnő, Szidónia, és aki az Ibolyáéval homlok-egyenesen ellenkező tulajdonságokkal rendelkezett.

Az a szoros női, azazhogy inkább lánybarátság esete volt. Sülve-főve együtt jártak, és még egyformán is öltöztek, ami nem is lett volna baj, mert, mint már említettem, Ibolya finom ízléssel volt megáldva. Hanem, hanem. Ami jól áll a kis Ibolyácskának, az ugye nem biztos, hogy jól mutat Szidónián, aki bizony inkább tenyeres-talpas székely leányzó volt, húsos combokkal, amazonmellekkel és jó

nagy seggel. (Ibolya esetében már a fenekecske is túlzásnak minősült, bár kereknek kerek, és feszesnek is feszes volt.)

Isten bizony, Szidónia se volt csúnya, noha hétszepségnek se lehetett nevezni. És amilyen kedves, környezetderítő jelenség az egyik, olyan morcosmarci a másik. Mint Vörösmartynál Tünde és Ilma.

Én meg Csongor helyett Balga lettem, hogy ne mondjam megint azt, hogy marha.

No, de hadd kanyarodjak vissza az elejére, az első találkozásra. Minden volt az, csak nem véletlen. Valami fene nagy depresszióban nyalogattam nő-sebezte lelkemet, amikor egy igen kedves barátnóm, aki már nem bírta nézni világvég-fájdalmas hőzöngéseimet, két cigaretta s egy kávé fölött azt mondja nekem, hogy ide figyelj, te vadszamár, neked nő kell.

– Igen, igen, „egy nő kéne nékem, aki semmire se jó”.

– Hülye vagy.

– „Egy nő kéne nékem, aki büdös...” – kötöttem az ökröt a karóhoz.

– Ha nem hagyod abba, behúzok neked egyet, de olyat, hogy összeszarod magad!

Olyannak ismertem, mint aki képes erre, s fel is húzhattam rendesen, mert általában kerülte a csúnya szavakat, a fingást, ha véletlenül szóba került, csakis szellentés névvel illetve, s még a beteg nagyapjáról is azt mondta, hogy összekakálta magát.

– Na, mondjad drága, csupa fül vagyok.

– Van egy lány, aki... – fogott volna neki.

– Van több is... – szóltam közbe.

– Pofa be! Szóval, ez egy nagyon kedves kislány, és szép. Ha férfi lennék, nagyon ráhajtanék, de hát ugye, nem vagyok.

– Aha... – kattantam rá a mesére, ízléseink ugyanis eléggé megegyeztek.

– Képzős, festészet, másodév – előzte meg a kérdésemet.

– Szóval művésznő.

– A gond annyi, hogy van valami hülye budapesti szeretője, aki különben rendes gyerek, csak éppen fúvel-fával megcsalja, neki meg nem egy ilyen pasasra van szüksége...

– Gondolod, hogy én... – lepődtem egy nagyot.

– Ha nem szúrod el... Ja, és van még a barátnője is, akit ki nem állhatok. Mindenben utánozza, és egy hülye picca, vigyázzál vele! És csak lassan, a pasast előbb-utóbb úgyis kirúgja, s aztán szabad a pálya.

Kezdtem belemelegedni.

– A türelem rózsát terem! – szedtem elő kedvenc közmondásomat.

– Dehogyan rózsát, ibolyát!

– ...

– Ibolyának hívják, s most fizess ki szépen a számlát, mert beviszlek művtörcki órára, hogy lásd meg őt.

És megláttam. Persze hogy nem volt még ott, és persze hogy utolsó-nak érkezett, már csak azért is, hogy én minden ajtónyitásra felrezenjek, s legalább vagy tizenöt volt.

Aztán belebegett ő is, az iciri-piciri szépség, széles karimájú kalappal, mexikószínű ponchóval.

Summa summarum, összebarátkoztunk szépen. Kocsmáztattunk együtt, hármásban persze, s egy idő után szinte rendszeresen feljártam a lányokhoz. Vittem nekik mustrát a verseimből, ők meg mutogatták a festményeiket, mert ugye, mondanom sem kell, hogy Szidónia is festészetet tanulmányozott, és még a képei is Ibolya világát mutatták, eléggé torzul ugyan, de, talán éppen e miatt, azért érdekesekek voltak.

A kis Ibolya egyáltalán nem festett rosszul. Munkái üdék voltak, akár a neve s egész lénye.

Hanem azt a pesti pasast csak nem akarta kirúgni, s természetesen hű maradt hozzá, hiába hogy veszünk meg a vágytól, főleg én, de nemcsak, mert a huzalom folyton csak fokozódott, s el-elcsattant egy-egy csók is, de semmi több. Tartott ez úgy vagy fél évnél is többet, időnként megjelent a pesti Péter is, s olyankor mintha nem is léteztem volna a picike számára.

Én meg csak írtam az Ibolyához címzett verseket, és ejtettem a panaszkönyveket Szidónia vállára.

Aztán csinálhatott valami nagy disznóságot a Péter, csúnyán összevesztek, nem először, de ezúttal mintha még csúnyábban, és úgy tűnt, hogy eljött számomra a türelem ibolyatermő ideje. Rám csörgött a kis virág, hogy nem látogatnám-e meg, amikor tudtam, hogy a pesti Péter pasas is Kolozsváron van.

– De bizony, még mennyire, főleg, ha azt mondja, hogy remélhetek, kedves hölgyem... – ökörködtem a kagylóba.

– Nem mondom, de azért jöjjön, költőm – felelte kacéran, és letette a telefont.

Én, mint az örült, virágot, bort, s mindent, amit kell. És rohantam kopogni.

Szidónia mosolygott rám az ajtóból.

– Ibolya?

– Elment... Péterrel – kárörvendett.

– S nekem nem üzent semmit?

– Nem emlékszem...

– Megint kibékültek?!

– Ezekről kitelik...

Szeretném meg nem történné tenni azt, ami ez után következett, de hát az élet nem egy sci-fi torta.

Az Ibolyának címzett sokszálas gyöngyvirágcsokor a kukában végezte, jött aztán a nagy ivászat, kivel, ha nem Szidóniával, aki aztán, ahogy illik, haza is kísérte a részeg havert.

És én, a marha-balga, összedőltem ibolyavilágom romjain, hullarészezen megbasztam Szidóniát.

A reggeli ébredésről jobb nem beszélni. Természetesen még a másnapos délutánon összefutottam Ibolyával. Gyönyörű volt, hűvös és csalódott. Csak annyit kérdezett, hogy miért nem vártam meg.

– Már egy fél éve várok... – rátartiskodtam én is.

– Nem, nem. Az este... Nem mondta Szidó?

– Mit?

– Hogy szakítottunk Péterrel. S még egy utolsót sétáltunk, fél órát se kellett volna várnod... De, mint hallottam, jól szórakoztatok...

Három napig részeg voltam, aztán megint az a kedves barátnő rázott gatyába, aki Ibolyát bemutatta.

– Marha, hagyd abba, most már késő bánat. Mondtam, hogy vigyázz azzal a hülyepiccsa barátnőjével... Különben őt is kirúgta, még a lakásból is.

Utólag még össze-összefutottunk Ibolyával, s mintha a huzalomból is maradt volna valamicske, de valahogy úgy esett, hogy hol én voltam foglalt, hol ő, s nem történt semmi.

Aztán befutott a képbe az a bizonyos marcona művész, a torzonborz szobrász, s elvitte Ibolyát Új-Zélandra.

Ennyit az ezüstérmes-barmosan elszalasztott tüneménykéről, aki, mint már elhangzott, simán lehetne az aranyérmes, ha nem *Az elszalasztott táncosnő* lenne a főcím, és nem követtem volna el még nagyobb baromságokat a táncosnő esetében.

Ez már az anyaországba való kivándorlásom idején történt, és többek

között ez a szégyenteljes elszalasztás is közrejátszott abban, hogy nem szaporítottam sokáig az erdélyi munkavállalók félelmetes seregét a magyar munkapiacra, hanem hazatértem Kolozsvárra, az inkább bűdös, mint szőke Szamos mellé.

Akkoriban még bábos voltam, nagyképűen mondván színész, s nem voltam rest megragadni az első alkalmat, jól van, na, a másodikat, hogy elszerződjek egy jó nevű vidéki színházhoz Bozgoriába, bocsánat, Magyarországra. Úgy feszült bennem az önbizalom, ahogy addig még soha, s ha mellényt hordtam volna, be se tudtam volna gombolni rendesen, de hát nem hordtam mellényt. Az sem volt elhanyagolható, hogy pénztárcám is érezhetően megvastagodott, azaz-hogy miket beszélek, bankszámlám lett hirtelen. Persze azért nagyon nem ugrálhattam a forintocskákkal, a velem egy kategóriás színész-kollégák vitték el a helyet, úgy siránkoztak, hogy kispénz – kisszínház, és úgy néztek rám, mint egy valódi menekülte, amikor azt javasoltam nekik, hogy próbálják meg havi száz euróért se, szolgálati lakás nélkül, ahogy odahaza a tündérbertben „csináltuk” a kultúrát.

Szóval, úgy éltem, mint a hal a vízben, majd-hogynem akkor vettem magamhoz a mámort, amikor éppen akartam (azóta se volt ilyen), s amint az ilyenkor lenni szokott, a jóból is megárt a sok, ha az ember, ez esetben én, túl mohón esik neki, márpedig az akkori étvágyam nőben, piában és marihuánában mérve, háttartalan volt. Háttartalanul mondom, s nem kielégíthetetlen, mert a kielégülés megtörtént egy-két tucatnyi alkalommal, de mindez kutyagumit se ér, ha eszembe jut a táncosnő, akit úgy, de úgy elszalasztottam, hogy talán még ma is utána futnék...

Ha a moldvai elszalasztottam a gyönyörű boszorkánynők klubjának lehetett volna tagja, a kis Ibolya pedig inkább a tündérek, Lee Anácskás szépségideálnak volt a mintapéldánya, az elszalasztott táncosnőmben mindkettő együtt volt, sőt még több is.

Mindene megvolt abból a rejtélyes valamiből, amitől egy nő titokzatos és nagybetűs NŐ.

S hogy a teljesség teljes legyen, aranyos kisfia is volt, papa viszont egy szál se, legalábbis a közelben. Rebesgetett a nép ezt-azt valami rejtélyes üzletemberről, én neki tulajdonítottam a gyereket is, s nem dokumentáltam tovább, vesztetemre, mint kiderült.

Megközelíthetetlen végzet aszszonyaként emlegették, és nekem is mondta a környezet, hogy semmi esélyem, kár a gőzért, meg amit még ilyenkor szokás, de ez csak olaj volt a tűzre. Huszonnégy évemmel, frissen szerződtetve P. város bábszínházába, úgy éreztem magam, mint aki a hideg vizes csöbörből a tejes vödörbe csöppent, és hogy nemcsak elérhetem, hanem meg is tapogathatom kezemmel a Napot, ami ez esetben nőnemű volt.

Jó kártyajárásom volt abban az évben, nem ismertem lehetetlent, gondoltam, majd én megmutatom, hogyan csinálják ezt nálunkfelé. Az egyik ászom a magabiztosság, a másik meg, hogy jóképűnek se voltam csúnya. S ha ehhez még hozzáadjuk azt az intenzív huzalomosságot, ami már találkozásunk estéjén létrejött, tíz az egyhez fogadtam volna arra, hogy márpedig ebből lesz valami.

Népünnepeltünk a társulattal, aztán a város egyetlen kultúrkocsmájában folytattuk az egyik rokonszenves kollégával, a nagyasztalhoz telepedtünk, ahol volt már valami társaság, s én jobbra-balra csaptam a szelet,

csak hogy formában legyek, mert ugye az fontos.

Szokásomhoz híven, úgy ültem, hogy szemmel tarthassam a bejárat ajtót, s éppen valami vaskos viccet mondtam, amikor belépett két nő, egyik szebb, mint a másik, s a szebbik ki lett volna, ha nem ő.

Összenézés, összemosoly, ahogy az meg van írva.

– Ki az? – kérdeztem Kovács Ferit, az ügyelő-kollégát.

– Ki?

– Hát a szebbik...

– Ja, az? Az Melinda.

– És kivel meg mivel foglalkozik?

– Táncol, és fütyül a férfiakra. Mi meg vesszünk meg utána, mi? Ne is gondolj arra, amire gondolsz, amíg nem késő. Na, igyunk.

Ittunk, de én folyton arrafelé néztem, s volt is mit nézni... Ahogy hullámozott a haja a félsötétben, marnivalóan érzéki ajkak, hattyúnyak.

– Ajaj... – röhögött Feri. – Vigyázz, mert nézni is veszélyes.

– Csak nem harap?

– Hehe, egyik táncos kollégája addig nézte, hogy aztán nem bírta tovább, s a próba kellős közepén nekiugrott.

– És?

– Lesmárolta, aztán kirúgták.

– Hm. És Melinda erre mit aszondott?

– Mintha észre se vette volna.

Már sokadjára néztem össze vele. Egye fene, gondoltam magamban, s odaintettem a pincért.

– A legszebb hölgynek, amit csak akar.

– Neki? – intett Melinda felé a pincér. – Visszaküldi.

– Fogadjunk.

– Oké. Mibe?

– Ha elfogadja, hozol nekem is egy ugyanolyat a te zsebedre.

– S ha visszaküldi? Egy ezres...

– Legyen.

– Szóval már bekattantál... – veregetett hátba a kolléga. – Ezerből ellehattunk volna még egy darabig.

Aztán leesett az álla, amikor a pincér nekem is kihozta a gyümölcslékoktét.

– Baszki, ezt hogy csináltad?

– Nem én, a huzalom.

– Mi?!

Elmagyaráztam neki, hümmögött egyet elismerően, de továbbra is esélytelennek tartott.

Legközelebb ugyanott találkoztam Melindával, ezúttal már egy asztalnál, s olyan ügyesen fontam a társalgás fonalát, hogy meg is kérdezte, mikor olvashatná el a verseimet.

– Ha elkísérsz, akár most is... – ki se mondtam, s már visszaszívtam volna.

– Lassan a testtel, fiatalember. Nekem már van egy kisfiam, hozzá megyek most haza – fogott neki a szedelőzködésnek.

– Elkísérek – ugrottam rögtön. – Ha megengeded... – fűztem gyorsan hozzá.

– Legyen, de csak az első sarokig.

Melegen tavaszodott már, s szerencsére messze lakott. Lebeszéltem a taxiról, s az utolsó sarokig kísértem. Meséltettem a kisfiáról, akit, mit ad isten, úgy hívtak, mint engem, s meghívtam őket a nemsokára sorra kerülő bemutatóra, amiben nekem majdnem főszerepem volt.

– Meglátjuk – mosolyodott el, és megsimogatta az arcom.

Könnyű, finom keze volt, csupa illat, utánakaptam, s mint vérbeli romantikus, kezét csókoltam. Mindkettőt, persze. Talán le is térdeltem.

– Te bolond... – húzott közelebb magához. – Kis bolondom... – mondta még egyszer.

Átöleltem, s ő hozzám simult, szorosán. Aztán ajkai ajkamhoz tapadtak, és egy pillanatra, vagy még annyira se, nyelvét is megízlelhettem, s már ott se volt.

– Mikor látlak?

– Majd a bemutatón – nevetett még egy utolsót, s eltűnt.

Bódult voltam, mint a bomlott cimbalom, ha nem jobban, mert, hát, hogy, minekutána, összevissza dagogtam, még gondolatban is.

Elértem a kezemmel a Napot, s legközelebb tán még meg is tapogathatom... Kimondhatatlanul dagadt bennem a boldogság, griffmadarat lehetett volna velem fogatni, nem akármit.

Eljött aztán a nagy nap is, ugrok át könnyedén vagy másfél hetet, bár akkoriban szerelmes szívemnek örökévalóságnak tűnt, még jó, hogy keményen kellett, s volt is mit dolgozni. Nagyon akartam nagyot alakítani, s a próbákön úgy nézett ki, hogy összejön.

Hanem az ember tervez, s aztán el is bassza a dolgokat, lásd a történet végét.

Az, hogy tehetségeseen gátlásos bábszínészjelöltből „csak” tehetséges lettem, mindenféle tiltott szerek használatával is magyarázható, de az ilyesmivel csínján kell bánni, nehogy egyszer csak ott legyünk a ló másik oldalán, elesve. Mint mondtam, nagyot akartam alakítani, s mert éppen szert tettem valami jóra, gondoltam, bevetem a nagy pillanatra, ezzel eddig gond egy szál se, mert hiszem, vallom, s nemcsak én, hogy bizonyos fűfajták nagyon meglendítik a kreativitást.

No de ez nem olyan volt. Beszélni is alig tudtam, nemhogy alakítani.

Állítólag, egy az egyben úgy néztem ki, mintha legalább heroinnal lőttem volna be magam, pedig bizony isten, szó sem volt erről.

Melinda is tanúja volt bukásomnak, fiacskástul. Előadás előtt még csókot is küldött nekem, távolit, tenyérből lehellet, persze.

Összetörve, összebukva végeztem a nagy napot.

– Hadd el, Ikarosz, lesz ez még így se! – vigasztalt az ügyelő, a többiek mint a leprást, úgy kerülgettek.

– Melinda, Melinda mit mondott?

– ...

– Ne basztass, mondjad már!

– Ezt szúrtad el a leginkább...

– Nyögd már ki, hogy mi az ábra!

– Azt hittem, tudod, hogy a férje...

– Ki?!

– ...művészlélek volt az is, na szóval, aranylövessel végezte... Valószínűleg ezért olyan nagyon drogoskerülő... Melinda.

Ugye mondanom sem kell, hogy attól kezdve mintha üvegből lettem volna Melindának, és hogy megboldogult férje művészi foglalkozására nézve szobrász volt.

Én pedig...

Az évad végét még kivártam, de aztán pakoltam hazajönni kisebbségi kultúrát „csinálni” havi száz euróért se, szolgálati lakás és extrák nélkül, mert mégiscsak ott van otthon az ember, ahol a sebeit nyalogathatja, ha táncosnőjét, baromira aranyérmesen, elszalasztotta.

S aki nem hiszi, hogy tiltott szerekkkel azóta se foglalkozom, járjon utána.

Böloni Péter

Kedvesem

*Ne félj, kedvesem,
ez csak a végtelen,
ahova zárlak,
lebámozott testtel várlak
éjszakáról éjszakára.
Megrémülsz talán,
két arcom csupasz
fekete-fehérre festve
mosolygok, ma még
szerelmes szavakat
sikolt a szám,
BENNED AKAROK ÉLNI!*

*Ha láncra verlek,
talán megérted,
hogy válnak eggyé
életeim.*

Még egyszer visszatérni

*Lágyan sikló ének
szivárog a test falain át,
foszló elmék
ébredése bangod.*

*Lerázom magam: árnyékkodat,
és elmerülök benned újra.*

Csokonai Attila
Gimnazisták

*Tornaórákon kiértékeltük testetek minden porcikáját
Matek- vagy németdoga-íráskor sügtünk rendesen
Gyönyörködtünk bennetek amikor karban énekeltek
Ti voltatok a nővéreink akikre büszke lehet a konok kisfiú
A bökdösődés ösztönös összebújás és zrikálás volt
Ártatlan udvarlásunk bár meg-megszédültünk bajatok szagától
Veletek ugrabugráltunk a legjobb slágerekre
Nem szóltatok ránk ha olykor izzadt a tenyerünk
Nem haragudtatok ha más osztálybeli lányokkal dumáltunk
Angyaliak voltatok de még nem tudtuk milyen üzenet vár ránk
Rátok gondoltunk ha szélben térdeplő virágokról szavalt Cs. A.
De jaj eljött a vég az ábítatot széttapodó vőlegényhad
Olyikuk már lehetett hús-buszonkét éves
Jólfésültek magabiztosak voltak és nagyon idegenek
Jaj kárhozat jaj helyrehozhatatlanul övék a jövőtök
Hát ilyen férfiak ölelnek közelestant asszonnyá titeket
Ezeket a busa fejeket simogatjátok majd a miénk helyett
Eltűritek a borszagú lebelet csókká dermedését
A szoknyátok alatt matató ujjak remegést babonáznak rátok
Mi pedig mehetiünk két cherrytől felbátorodva szeladont játszani
A szalagavatón és boldogok leszünk ha nem ezt kapjuk
A fölényes csitriktől fényképük mellé: „Hát kellett ez neked?” –
Ó csak lehettem volna a Gyedmaróz a „give me”-ben tudom
Törbetetlen virgácsommal ellazsnakoltam volna legszívtelenebb
Legfeszesebb fenekű krampuszlánykámat à la Kormos-Cormiex*

Köllő Csongor
Üzenet Balla Zsófiának

*Mert ha én én vagyok
s te vagy te, s te
nem én s én nem
te, s mi nem egy
s az egy nem
minden, ha a
minden nem tart
örökké, s ha az
örökkévalóság nem
teremt világot, ha
az új világ nem
lesz tökéletes, s a
tökéletesség nem
szüli az új ember-
párt, Ént s Téged,
Egyet, Mindent,
Örökké tartót, Újat
és Hibátlant,*

*akkor bagyjal,
akkor inkább
pusztuljunk százszor,
mint éljünk egyszer,
akkor ne vegyük
magunkra senki bűnét
sem erényét, a követ
se hajítsuk, csak a
magunk irányába,
a tavaszi rózsabokor
illatos szirmait bagyjuk
szépen elhervadni és
a színpompában játszó
szivárványt se tekintsük
magunkénak, akkor
mindenki menjen a
maga útján, a maga
pléhkeresztjével,
akkor „mit beszélünk
itt mi ketten?”*

Szerelem

*egy éles mozdulattal
törted el a poharakat
aztán a tányérok jöttek
sorra míg egy sem
maradt írmagnak,
végül feltépted az
ajtót és végleg
kivonultál az esőbe
abol a kiáltásod csak
a vetőgép hangját nem
tudta elnyomni de
minden mást igen
és mindenki más le-
nyűgözve nézett, míg
rá nem jöttek, hogy
nekik is van végzetük
ez lévén a sikoltozó nő
a világ közepén ahonnan
elindul majd a pusztulás
de csak amolyan szépen,
rózsaillatúan.*

Jahoda Sándor

Elégedettség

*A művész az utolsó
ecsetvonások után
darabokra szaggatta a modellt.
Majd megcsókolta
vásznán a Nőt,
s ezt suttogta fülébe:
„Köszönöm, Edes,
a türelmedet...”*

Ayhan Ey Gökhan
2004. április 9.

*Kávémba hullt bold
koffeinfény
likőrös éjszaka szemerkél
inged nyitva
érintésed illata száll.*

Sóhaj

*Közeledésed, mint
lepketánc, az
éjszakában pihen.
A mosoly elnyílt
a szádon.
Kezdenek szívedhez
térdelni a fák.*

Reménykép

*a víz bőrét
lebúzza a csónak
a téllé vedlett ősz
bangos színfoltjai
formát adnak
az esti randevúnak
a csónakozás cezanne-i.*

Hit

*Piros angyal térdepel
szobád ajtaja és
érintésed közé,
szemében futóhomok a félelem,
mozdulatonként egy-egy vallomás,
s talán ezért érzem,
soha nem érem utol
benned az Istent.*

Muszka Sándor

Bármit

*Hölgyem helyettem
Verset ha írna
Megbívnám magát
Sörre egy rumra*

*S míg én teng-lengek
Netán berúgna
Hánytatnám magát
S vonva karomba*

*Vinném az ágyig
S míg én rubáit
Mondhatna bármit
Szépen le mind*

*Tépem magáról
Írhatná versem
Próbálva rímet
Újra s megint.*

Izett

*Szóljon e dal hát
Terólad Ivett
Ki tárcámból oly sok
Százast kivett*

*S egy hajnalon
Az ajtón kiment
Hagyva rám herpeszt
Kankót s izent*

*„Kérem emlékül
őrizze meg
jó volt magával
tiszt. Ivett.”*

Borbély András

Lányok

*szülőfalumban a lányok csak
Vasárnap szépek
akkor is mint kopott szentképeken
rozsdaszurkos a szemöldökük
hajzatuk mint a búzadara
halk suttogásuk parány
kutyaugatás
valaha kedveltem őket
és kívántam pibeborzos
ágyékukat*

*szülőfalumban sok gyönyörű lány van
Vasárnapra mindig átöltözködnek
tán tükrük is van
s úgy biggyeszkednek előtte
mint az aranyverebek
egy fürtös hátsóudvarban*

*szülőfalumban a lányok
talán már mondtam
mint szédült pónilovak az állatkertben
abogy sétáltatják a
nagyképű gyerekeket
talán egyszer beállok bohócnak
és megtanítom őket kötélén
táncolni*

Az éghajlatváltozásról – másképpen

avagy a nem lineáris narratíva

Nem vagyok maradéktalanul elégedett azzal a móddal, ahogyan az éghajlatváltozásról közös beszélgetéseink során gondolkodunk. Rögzülni látszik három olyan sztereotípiát, amelyből ki kellene lépni. A pontatlan választásokat már a kérdésfeltevés módja kikényszeríti.

„A közeljövőben melegebb és szárazabb lesz az időjárásunk?”

„Ugye az éghajlatváltozás már most is szörnyű károkat okoz világszerte?”

„Mi várható még? Megnövekednek a szélsőségek?”

Nem egyesével szeretném a kérdéseket pontosítani, hanem egy ettől alapjaiban eltérő képet rajzolnék fel. Egy olyan bokszmeccshez hasonlítanám az emberiség és a természet viszonyát, ahol eddig leginkább csak mi ütöttünk. Lement az első menet, és az ellenfél részéről igazán komoly ellentámadás nem érkezett. Egyetértek azokkal a meteorológusokkal, akik azt állítják, hogy az eddig tapasztalt szélsőségek nem bizonyítják az éghajlatváltozást, beleférnek az időjárás természetes változékonyságába. Érvényesnek tartom azt az érvet, hogy a távoli tájakon eddig is voltak árvizek és szélviharok, csak nem feltétlenül értesültünk róluk.

Egyáltalán nem tartom viszont érvényesnek azt a következtetést, amelyre ebből jutni szoktak, nevezetesen, hogy akkor nincs is semmi probléma. Az a tény, hogy az ellenfél

eddig igazából nem ütött vissza, egyáltalán nem jelenti azt, hogy a második vagy a harmadik menetben sem fog. Ellenkezőleg: egyértelmű jelei látszanak annak, hogy kezdi felvenni a támadóállást. Az Északi-sark a globális átlagnál háromszor gyorsabban, közel két fokot melegedett az elmúlt harminc évben. A klímarendszer tehát az egyik lábával egy nagy ütéshez alkalmas pozícióba vett fel. A Déli-sark vidéke még ennél is nagyobb mértékben, helyenként négy-öt fokot melegedett ugyanebben az időszakban. Ellenfelünk tehát a másik lábát is jól kitámasztotta. És úgy tűnik, a karja is lendülőben van: a trópusi óceánok felszíne egyértelmű és határozott melegedést produkált, s ezzel a legszorosabb összefüggésben mintegy ötven százalékkal megnőtt a trópusi ciklonok és hurrikánok száma. Ezek együttvéve egy igen komoly ellentámadás lehetőségét készítik elő.

Mármint, midőn a sarokban pihelve készülünk a második menetre, s megkérdezzük az edzőnket: mondja, mester, mikor fog ez ütni és milyen – erre csak a „nem tudom” lehet a korrekt válasz. Nyithat balegyenessel, de nyithat jobbhoroggal is. Lehet, hogy már ebben a menetben, lehet, hogy csak az utána következőben. – És mekkora lesz az az ütés? – Azt sem tudni. Lehet, hogy csak a bőröd reped fel, de lehet, hogy a csontod is eltörik. Még az is megeshet, hogy olyat kapsz, amitől kirepülsz a ringból.

Pszichológiailag nem kellemes helyzet. Ismeretlenek az ellenfél képességei, eddigi benuktásából óriási hiba volna gyengeségre következtetni. Ilyenkor döntetlenre játszanék. Meggyőzném magam, hogy nem ez az a meccs, ahol feltétlenül győznöm kell. Túl vehemens bokszolással nem hergelném tovább az ellenfelemet, hátha véget lehet vetni a meccsnek passzivitásra hivatkozással. Az garantáltan nem vezet jóra, ha addig püfölköm, amíg igazából kedve nem támad jól visszacsapni.

Szakszerűbben szólva, azt gondolom, ebben a helyzetben nem működik a „lineáris extrapoláció”. Nem hiszem azt, hogy ha eddig keveset ütött és kicsit, akkor a közeljövőben majd legfeljebb valamelyest többet üt és valamivel nagyobbat. Az életünk bizonyos területein érvényes ez a fajta előrejelzés, más területein nem. Ha a házasságunk első évében nagy boldogság közepette voltak kisebb vitáink, abból nem az következik, hogy a további években még nagyobb boldogság és még nagyobb viták lesznek. Bármilyen megtörténhet, tartós és jó együttlét, de veszekedés és válás, vagy akár férj- és feleséggüllösség is.

Filmekből mindenki ismeri a zseniális professzor hálósobáját. Nyolckor kiugrik a kakukk az órából, bekapcsol egy hajszárítót, ami átfúj egy kis hajót egy lavór vízen, ahol elbillent egy mérleget, amitől bekapcsolódik a kávéfőző és elkészül a pirítós. A kezdeti hatás egy hosszú, bonyolult hatássort futtat végig. Érvénytelen az a logika, hogy ha a kakukk az első másodpercben tíz centire ugrott ki, akkor a másodikban húszra, a harmadikban harmincra fog. Ha Elvis Presley a hatvanas években készített tíz filmet, abból nem az következik, hogy

a hetvenesben készít majd húszat és a nyolcvanasban harmincat.

E példakkal a „nemlineáris eseménymenet” lehetőségére próbáltam rámutatni. A valóság nem mindig úgy működik, hogy ha valami eddig kicsi volt és lassú, akkor ezután gyorsabb lesz és nagyobb. A dolgok alapvetően is megváltozhatnak, az események menete gyökeres fordulatot vehet, a folyamatok logikája másik vágányra ugorhat át. Mégis, a globális felmelegedés kapcsán az rögzült, hogy az eddigi kis melegedésből egy későbbi nagyobb következik. Azonban az éghajlati rendszer van olyan bonyolult, mintha egy zseniális professzor tervezte volna. Ki kell lépni a lassú felmelegedés beszédmódjából, és áttérni az életszerűbb, valószínűbb – ámbár konkrét előrejelzésre kevésbé alkalmas – nem lineáris narratívára.

Fontosnak tartom, hogy megértsük: ami eddig történt, nem volt „szörnyű klímaváltozás”. E kifejezést szeretném arra az időre tartogatni, amikor a természet majd tényleg visszaüt. A klímaváltozással összefüggő beszélgetések, műsorok vágóképeként nem az eddig bekövetkezett árvizek, szélviharok és özönvizek médiaképeit használnám – hiszen, ha nagyon akarom, ezeket akár a klíma normál ügymenete részeként is értelmezhetem. Arra vonatkozóan, hogy milyen lesz a klímajövő, meggyőződésem szerint mai tapasztalataink nem adnak korrekt eligazítást. A legutóbbi komolyabb – de még mindig nem igazán nagy – klímaváltozásról a vízözön legendájában hordoz magával képeket a kollektív emlékezet. Hónapokig tartó eső, többméteres tengerszint-emelkedés, mindent, várost, földet, állatot és embert elsodró áradás, utolsó pár jószágunk összekapkodása és reménytelen me-

nekülés – ez a hozzá tartozó korabeli állapot.

Egy ilyen erőteljes éghajlati változás lehetősége a fokozatos melegedés koncepciójával együtt jelent meg az ötvenes évek második felében a tudományos közéletben. Történetileg azonban már a kezdet kezdetén hendikeppel indult, és pillanatok alatt háttérbe szorult – alighanem túl félelmetesnek, kezelhetetlennek és konkrét prognózisokra alkalmatlan verzióknak mutatkozott. A nemzetközi politikai porondra és ezzel a közfigyelem homlokterébe mindenesetre az IPCC-jelentésekkel¹ az egyenletes melegedés narratívája került. A hangsúly így a megelőzésre helyeződött, hiszen a fő feladatnak ebben a gondolatkörben a majdan – ötven, száz év múlva – bekövetkező, esetleg jelentős felmelegedés kivédése a fő cél. Ennek kapcsán a politika a kibocsátás-korlátozás lehetőségeire, az alternatív erőforrások előtérbe helyezésére összpontosított – mindarra tehát, amit úgy nevezhetünk, hogy üvegház-politika.

A másik beszédmód elsősorban a nagy óceánkutató intézetekhez és éghajlat-előrejelzési központokhoz fűződik. Ebben a gondolatkörben nem a megelőzés, hanem a már eddig (s a közeljövőben bizonyára) a légkörbe kerülő szén-dioxid következtében bekövetkező éghajlati változásokra való felkészülés, a hozzá való alkalmazkodás, az ellene való védekezés az üzenet. Hatalmas és máig leküzdetlen nehézség azonban, hogy itt a klímának nem egy belátható viselkedése, fokozatos melegedése van feltételezve, hanem hirtelen megváltozása. Ezt az irányzat legnevesebbjei a „kellemetlen meglepetések”²⁻³, a „mérges vadállatot hergelünk”⁴⁻⁵, az „éghajlati szabadkártya”⁶, avagy az „elefánt az üvegházban”⁷ kifejezésekkel próbálják körülírni.

A két jövőképhez kétségkívül másmilyen előrejelzési lehetőségek tartoznak. Az egyenletes melegedés feltevése kellemesebb, hiszen ahhoz az illúzióhoz vezet, hogy az előre látás lehetséges. Sőt még az a remény is megnyílik, hogy a jóslatok a

¹ IPCC: az ENSZ-felhatalmazás alatt működő Kormányközi Klímaváltozási Testület rövidített neve. Helyzetértékelő jelentései alkotják a kiotói folyamat tudományos háttérét. Eddig három jelentést adtak közre, a legutóbbit 2001-ben; a következő jövőre esedékes. Fő következtetésük, hogy az éghajlat 2100-ig várhatóan egyenletesen melegszik, összesen kb. másfél-hat fokot.

² Wallace Broecker: Chaotic Climate. Global temperatures have been known to change substantially in only a decade or two. Could another jump be in the offing? Scientific American, 1995 November

³ Wallace Broecker: Will Our Ride into the Greenhouse Future be a Smooth One? GSA Today, 1997 May

⁴ Wallace Broecker: What If the Conveyor Were to Shut Down? Reflections on a Possible Outcome of the Great Global Experiment. GSA Today, 1999 January

⁵ Wallace Broecker: Fossil Fuel CO₂ and the Angry Climate Beast. Eldigio Press, 2003

⁶ Alexander MacDonald: The Wild Card in the Climate Change Debate. The potential for abrupt, drastic climate changes on regional scale is being underestimated by policymakers. Issues in Science and technology, 2001 Summer

⁷ Czelnai Rudolf: A klímaváltozás kihívásai. Elefánt az üvegházban. Profiterol Magazin, 2004. 8. szám

számítógép-kapacitások fejlődésével pontosabbá válnak. Ez a logikai vágy mintegy automatikusan kínálja a prognózisok kimondását, hiszen tessék: melegebb lesz és szárazabb. A másik esetben viszont el kell fogadni, hogy a számítási modellek és eszközök nagy léptékű feljavulása sem hoz lényegesen pontosabb előrejelzéseket – éppen a folyamat váratlan, „szakadásos”, nem lineáris jellege miatt –, cserébe viszont mód nyílik a jelenségek fizikájának mélyebb megértésére, a rendszer komplex viselkedését leíró hipotézisek tesztelésére.

Nemcsak a vonatkozó társadalmi bölcselet, hanem a tudománynak adott feladat is lényegesen más a két esetben. Az elsőből ez adódik: „mondjátok meg most azonnal, hogy mi lesz akkor, mi pedig majd felkészülünk”. Ugye melegebb lesz? Nem baj, majd hűtünk. Ugye szárazabb lesz? Nem baj, majd locsolunk. A második szerint viszont csakis a valós folyamat tényleges átlátása segíthet intelligens válaszreakciókhoz. Ha valaki 1930-ban azt mondja, hogy tíz év múlva itt a világháború, nem azt várjuk tőle, hogy

pontosan megmondja, mit kell majd tennünk 1940 telén. Ellenkezőleg, ezt a tíz évet az információgyűjtésre, az értelmes tájékozódásra és felkészülésre kell fordítani. Hogy abban a pillanatban, amikor a katasztrófa bekövetkezik, káosz és fejetlenség helyett jó döntéseket legyünk képesek hozni. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy még azt sem tudjuk megmondani, hol vannak a kritikus pontok: azaz, hogy az eddigi kétségkívül kicsi és lassú melegedés mikor és hogyan fordul át valamilyen mélyebb strukturális változásba. Lehet, hogy még egy ideig folytatódik, de nem ismerjük az egyes kapcsolók átállítódásához vezető erők, határértékek nagyságát, mértékét.

A tudománytól az egyedüli korrekt magatartás az, ha világosan megmondja, mi az, amit tud és mi az, amit nem. E cikkben azt szerettem volna elmondani: egyáltalán nem biztos, hogy hosszú és lassú melegedési periódus van előttünk. Mai tudásunk tartalmát és korlátait a nem lineáris narratíva hűbben fejezi ki.

Zágoni Miklós

Gyurkovics Tibor
Alfa-dalok

Szakállkirály

*Én nem tudtam hogy ilyen értelmes leszek
ha őszbecsavarodva megöregedek
csak álltam mint a borju az új kapuban
és bámultam hogy nem értem magam
és azt se ami nincs és azt se ami van.*

Arany hajnal

*Úgy fölrepedt a felhő
mint égi-régi szemhéj
hová az Úr szemébe
mint Káin régi népe
egy nagy követ hevertél.*

Várhegy

*A látponon a lőtornyok lapulnak
a fényes országpalota előtt
iramló piros nyoma van a nyúlnek
a Nap mit Isten futtában lelőtt.*

Buta reggel

*Micsoda függöny függ a fejemen
az égből csüngve hogy meg se lelem
vak életem alatt az áradó kín
okát és csak dühögök mint a moszlim.*

Arany-portré

*Szomorú arany szem Arany János szeme
ha egyszer is találkoztam volna vele
sujtásaival mik összetartják mellét
én is bárba kis gomb köztetek lehetnék!*

Gyászút

*Apám anyám meghaltak nélkülem
most szégyenkezem haláluk miatt
miközben összedőlt az épület
a két kezük a kezemben maradt*

*valamiképp vak voltam és süket
úgy hajszoltam a nőket lányokat
és jobban vonzott egy bas egy ülep
mint a két kéz mi kezemben maradt*

*netán segíteni szüleimet
bogy ember módjára meghaljanak
úgy vonzottak a szépfenekűek*

*velük őrjöntem éltem mialatt
anyámék kilebelték lelküket
bár két kezük a kezemben maradt.*

Földi hal

*Abogy anyám nem bírtam el az indulataimmal
ficánkoltam vergődtem a nagy hal nyomában kis hal
röpültem így a partra szép ezüstfébér uszonnyal
ki kapkod levegő után alig él és alig hal.*

Jákob Lajtorjája

*Hogyba a nap nem az ég tetején áll
bújnak az emberek odvakon el
nem gurigáznak az isteni létrán
dinnye-szívükkel a fényre le-fel.*

A vén cigány

Vörösmarty *A vén cigány*ban fejezte ki a hitét, hogy a magyarság és az emberiség sorsa nem reménytelen. A két kérdés az ő számára elválaszthatatlanul összeolvadt. Egyrészt a magyarság katasztrófája az igazságtalanságot, értelmetlenséget példázta, amellyel a felső hatalmak az emberiség sorsát intézik; másrészt a magyarság sorsáért felelős az emberiség is, amely nem sietett segítségére és hagyta nemzetét pusztulni. A szabadságharc gyalázatos levereése, a magyar nemzet szerencsétlensége csak azért volt lehetséges, mert az emberek mélységesen gonoszok és megérték a pusztulásra. Mindenekelőtt pedig a halála előtt álló Vörösmarty az *Előszó* óta nem választotta el egymástól az embert és a magyart. A boldogtalan magyar sorsán azért háborodott fel, mert boldogtalan embert látott benne, a gonosz és szerencsétlen ember egyik példányát. De a költő most mindezeket a kétségeket és bánatokat szinte a testi szenvedés erejéig azért tette magáévá, hogy legyőzhesse őket.

Irodalomtörténet-írásunk eddig ellenmondás nélkül elfogadta Gyulai Pál felfogását. Őszerinte Vörösmarty abban reménykedett, hogy a krími háború átterjed Ausztriára, és Magyarország a háborúba keveredett Ausztriától háború által szerzi vissza függetlenségét. Komlós Aladár figyelmeztetett e felfogás hamis voltára. Valóban, az *Előszó*ban a háború pusztításának olyan vad látomása nyugözi le és borítja el a költőt, hogy nehéz elképzelni Vörösmarty reménykedését a háborúban. Hozzátehetjük, hogy magában *A vén cigány*ban is döntő szerepet játszott ugyanez a vérontástól való szinte testi érzésig menő borzalom. De az is bizonyos, hogy Vörösmarty látóhatárán megjelent a remény, hogy e nemzet sorsa jobbra fordul, és nagyon nehéz ezt a reményt nem a krími háborúval hozni kapcsolatba. Lehet, hogy mindez nem logikus. Máskor talán visszautasította volna ezt a reményt. Nem mintha most ámította volna magát azért, hogy nehéz bánatától megszabaduljon. Az ilyen gyávaságot most jobban megvetette volna, mint bármikor, de úgy érezte, hogy az utolsó próba után a földi nyavalyák lehullottak róla és a tömkeleg megvilágosodott. A függetlenség ígérete a nagy belső győzelem igazolása és jelképe volt. De a költemény nem pusztán a megnyugvás és beteljesedés ábrázolása, hanem út és eszköz, amely által beteljesedés és megnyugvás megvalósul. A megnyugvás és vigasz diadalmas költeményében szóal meg egyúttal a legvadabb, legkínzóbb és legtépőbb fájdalom.

A vén cigány felépítésében *Az emberekhez* hasonlít. Mint az előbbi, ez is az emberiség sorsát tekinti át, vagy inkább a gonosztságot, amelyet az emberi lélek magába zár, és a szenvedést, amely a bűnös embert sújtja. De Vörösmarty az emberiség szenvedését itt jobban hangsúlyozza, mint gonosztságát. A keret a Liszt-ódára emlékeztet, de Vörösmarty a régi motívumot továbbfejlesztette és mély lírával töltötte meg. Ott a költő Liszthez intézte szavát, és a költemény nagy része azt mondta el, hogy Liszt zenéjében mi jusson kifejezésre. De a zene tartalma mellett sem Liszt, sem a költő nem kapott szerepet. A költő az aktuális hazafias tartalmat élte át, és még nem gondolt arra, hogy a magyarság és az emberiség sorsán végigtekintve egyúttal önmagával is számot vessen. *A vén cigány*ban is

felszólít valakit a költő, hogy muzsikáljon, és itt is átéljük, ami a zenében megcsendül. De itt a költeménnyel összeforrt az az alak, aki a muzsikálásra felszólít és aki muzsikál; nem mint távoli és mellékes figura, hanem mély és gazdag lelki valóság és húsból-vérből való ember. Mindkettő ugyanaz, a „szegény magyar költő”, akit a hagyatékban talált sorokból már ismerünk, az üres erszényű, rongyos gúnyájú, fáradt és beteg ember, a megtört, kétségbeesett és lázongó Fejér megyei gazda, aki önmagával vitatkozik, a ház körül ténfereg, vagy alacsony szobájában magába roskadva és látomásaitól elborítva lángoló tekintettel mered a semmibe. Ez az ember parancsolja meg önmagának, hogy muzsikáljon; az élet ellen nincs egyéb vigasztalás, mint bor és muzsika, vagy helyesebben költészet. Hiú reményekkel ne áltassuk magunkat: az élet mindig ilyen volt, egyszer fázott, máskor lánggal égett, egyszer öldöklésben pusztult, máskor sivár tengésben fuldokolt. Az első és utolsó versszak kivételével az egész költemény azt hagyja meg, hogy mi találjon kifejezést a cigány zenéjében. Ez a muzsika lázas, határozott körvonalakba nem férő, vadságukban is testetlen képek csoportjában hullámszik. A költő annyira sem kapcsolta őket össze, mint *Az emberekben*. Az egyetlen külső kapcsolat a refrén, amely átélteni velünk, hogy szakadatlanul a cigány zenéjét halljuk. Ezért a költemény uralkodó jellemvonása valami sejtelmes zengés, távolból hangzó, előbb vad, majd diadalmas zene és füstből-ködből elővillanó, imbolygó, hol ragyogó, hol sötét képek. A külső tartalom tehát nagymértékben szaggatott, a forma és az igazi tartalom azonban távolról sem az. *Az emberek* remegő és lihegő, rövid sorokba tört mondataihoz *A vén cigány* előadása egyáltalában nem hasonlít. *Az emberek* rövid ideig tartó lelkiállapot terméke, olyan lelkiállapoté, amely mint görcs és roham zúdult a költőre. *A vén cigányban* végleges lelki világa öltött zárt formát. A látszólag összefüggéstelenül odavetett képek, az eltűnő és megújuló víziók nem hajszoltságról tanúskodnak. A búcsúzó ember éli át így a világot, aki a külső valóság határok közé zárt fegyelmébe már kevéssé tartozik, és akinek érzékeit a belső képek és zenék minduntalan elborítják. Vörösmarty ezeket a belső képeket és zenéket követte odaadó hűséggel és olyan szabadsággal, amilyent felületes ész és külső világon csüggő józanság parancsai nem korlátoznak. Aligha formált előre tervet. És ha a költemény nemcsak látomások és hallucinációk kusza áradása, ahogyan érzések és gondolatok nyomában felzibonganak, hanem egyúttal zárt kompozíció és befejezett remekmű, ez elsősorban nem a művön végigvonuló refrén miatt volt lehetséges, hanem azért, mert a rend és a kompozíció a lélek legmélyével forrt össze, és fölösleges volt, hogy az asszociációk belső egysége számára technikai fufang, mesterségbeli ügyeskedés valami külső összekötő formát kovácsoljon. Még az sem bizonyos, vajon a legáltalánosabb összefüggés – egyre szenvedélyesebb, mélyebb szomorúság, mely a tetőponton megnyugvásba, kibékülésbe és bizakodásba megy át – világos volt-e Vörösmarty előtt, mikor elkezdte írni költeményét.

A cigány muzsikájának tartalmát a levert szabadságharc emléke határozta meg. A költő nem említi nyíltan a szabadságharcot. Nem hiszem, hogy készakarva titkolódzott volna, a cenzúrával törődve. Maguk a látomások voltak sejtelmesek, de ezeket a látomásokat öntudatlan és éppen ezért nagyon szigorú egység kényszerítette formába. A muzsika első része az ember boldogtalanságáról, második része az ember bűnéről énekel, a költemény befejezése pedig az ember megtisztulásáról és egy új nemzedék boldogságáról szól.

A boldogtalanság hangjaival kezdődik a zene. A cigány hegedűje arról zokogjon, hogy odalett az emberek vetése. A zene legyen örült kétségbeesés jajkiáltása; a cigány szeme égjen, mint az üstökös láng, és agyában rendüljön meg a velő. Azt hiszem, magától értetődik, hogy itt Vörösmarty a szabadságharc nagy összeomlását szenvedti újra át. A képzelet természetyszerűen száll magához a pusztuláshoz és a pusztulás okához. A költő a háborút, a zengő zivatartéleti át, amely szörnyű erejében olyan természetfölötti és mitológiába vesző, mint az *Előszóban* tomboló vész, és mögötte nemcsak a krími háború, hanem a nemzet nagy pusztulása, a szerencsétlen szabadságharc is megjelenik. A borzalmak Isten sírját sem kímélik. A célzás történeti alapja közismert, a krími háború Palesztinát is megrendítette. De az olvasó képzeletében ez a mozzanat tetőpontja a pusztulásnak, amely magához az Istenhez csap fel. A folytatás a költemény legtöbbször vitatott része. Biztos, hogy az ember boldogtalansága és gonoszsága közt e versszak szereplőinek bűne és szenvedései teremtik meg az átmenetet. A sorok bűnökről szólnak, de nem alacsonyrendű bűnről és nem gonoszságról. Az eget ostromló, az ég boltozatján dörömbölő titánok és az Istent megtámadó hulló angyalok közös tulajdonsága, hogy az igazságos, józan és valóságos rend ellen fellázadtak, mert vakmerő remények elragadták őket. Vörösmarty itt valószínűleg a nagy lázadókat, végtelen álmok szerencsétlen és bűnös álmodóit idézi. A muzsika fejezze ki ezeknek a bukott óriásoknak vad, örült és bűnös harcát és emberfölötti fájalmát. Ne feledjük, hogy ez a versszak közvetlenül a harc borzasztó pusztítása és fájdalma után szólal meg. Lehetséges, hogy Vörösmarty a szabadságharcot tartotta ilyen emberi erőt felülmúló és a gyöngye ember számára tilalmas álomnak. A nagy lázadók közt ott szerepelnek a „vert hadak” is. A szabadságharc titán nemzete nyomán jelennek meg azok a hatalmas bűnösök, akik a föld alá vagy a pokolba sújtva rettenetes szenvedések közt vergődnek.

Az általános problémával együtt Vörösmarty egyik legegységibb problémája is megszólal. A költőt a *Salamontól* kezdve nem hagyja nyugodni az a gondolat, hogy a merész álmok bűnösök, és álmodójuk kegyetlenül bűnhődik. Sokáig a józan értelem szerint keresett magyarázatot arra, hogy miért bűnösök a nagy álmok. A felelet az volt, hogy bűnre csábítanak. A *Csongor és Tünde* fejedelme és kalmára ilyen álmok megszállottjai. Vörösmarty *A merengőhöz*t a kincs, hír és gyönyör vonzásától óvja, melyek boldogtalanná teszik követőjüket. De a háttérben a költő jelenik meg, aki semmiféle tülekedésbe nem vegyült és érvényesülés vágya nem érintette meg, csak éppen álompénzért odaadta a valót és élet helyett álmodott. Az alapvető érzés és gondolat, hogy az álmok minden következménytől függetlenül önmagukban bűnösök. Ez a vizionárius költő élménye, aki elől eltűnik a közönséges, a többi ember számára érvényes valóság, és megdöbben attól, hogy ő látomásaival egyedül marad. A titokzatos mámor képei a valóságból kiragadnak és az emberektől elválasztanak. Vörösmarty pedig valóság és emberek pártján áll: ő a valósághoz akar tartozni, amely hazájával és nemzetével elválaszthatatlanul összeforrt. De nemcsak az döbbenette meg, hogy álmaival teljesen egyedül állott szemben, mintha az egész világon csak ők léteznének. Ez a lelkiállapot egyúttal a gyönyör olyan fokát jelentette, amelyhez legfeljebb a kábítószeres mámore volt fogható, amilyent sokáig nem lehet elviselni, amilyent közönséges halandó nem érdemel meg, és amelyért lehetetlen, hogy ne fizessen drága árat.

A cigány eddig az ember boldogtalanságáról muzsikált. A szabadságharc titáni lázadása felidézte a bűnt, és ennek lidércnyomása többé nem hagyja el a költőt. Az emberi természet nemes bűnei után a gonoszság üvöltő jajveszékelését és vad fájdalomát éli át költő és olvasó. A cigány az ember lényegével összefonódott bűnéről és szükségszerű, örök bűnhódásáról muzsikál. A kétségbeesés egyre vadabb és sötétebb hangokat szaggat fel, mértéket és gátat elsöpör, és a költő hívja a csapásokat, hogy sújtsák az embert, míg az emberrel együtt elvész gonoszsága és boldogtalansága, és a Föld annyi bűn, szenny és ábrándok dühétől megtisztul. A kétségbeesés tetőpontján feltűnik a vigasz és legyőzi a kétségbeesést. A költő az özönvíz és megtisztulás gondolatához elérkezve felbeszakítja a cigányt. A sötét és vad hangokból már elég volt. Vörösmarty tudja, hogy most egész költészetében és életében valami gyökeresen új szólal meg, amilyent eddig nem élt át és nem fejezett ki. Ennek úgy ad külső megjelenési formát, hogy a cigányt elhallgattatja és ő maga veszi át a szót. A cigány majd akkor muzsikáljon, ha eltűnik a vész haragja, és a viszály elvérzik a csatákon. Vörösmarty életében először éli át önámítás nélkül, hogy lesz még egyszer ünnepe a világon, és az ember egykor nem lesz annyira gonosz és boldogtalan.

Miért tölti el az olvasót megnyugvás és győzelem érzése? Miért hisz az emberiség jövőjében, ha csak egy pillanatra is, de úgy, hogy ez a pillanatnyi hit lelke örök, kitéphetetlen birtoka marad? Nyilván azért, mert a költő átélte az emberiség és a magyarság végső győzelmét. Miért tehette ezt? Nem mondott új érvet. Általában semmiféle érvet sem hozott fel diadalmas hite mellett. A költemény legnagyobb részét az emberi boldogtalanság és gonoszság képei foglalják el. A bizalom ellenállhatatlan valósága egy küzdelmes élet külső és belső szenvedéseinek nyugszik, amelyek előtt a költő kitartha lelkét, amelyek végigszágulhattak rajta, és amelyeket végül legyőzött.

A halál előtt új élet. A *vén cigány* Vörösmarty költészetében egyedül áll. Több ízben megkísérelte, hogy az élet egészét győzelmesen áttekintse. Ilyenkor hazudott magának, hogy megnyugodhasson, hogy vereség és pusztulás rémképeitől megmenekülhessen, és hogy ne kelljen eszét veszve összerogynia. A *Szózat* befejezése megfutamodás volt önmaga és állítólag nemzete kedvéért. A *Keserű pohár* végső szava akkor hívja nagy tetre az embert, ha a bánat és a bor agyában frigyre lép. A *Gondolatok a könyvtárban* nem képes hinni demokratikus haladás és testvériség eszméjében, és a költő ragyogó szavak álarca mögött megfutamodik, megnyugvást hazudva magának. Az *emberek* vigasztalan pesszimizmusa viszont nem lehetett a költő utolsó szava. Ha ekkor hal meg, ember és alkotás nemcsak töredékes, hanem hamis lett volna, az öntudat a lelket hamisan tükrözte volna vissza. Vörösmarty nem találhatta meg akkor élete értelmét és nem halhatott meg, mert a legnagyobb szenvedésen még nem ment keresztül. A szabadságharc bukását kellett átélnie, hogy egyéni életével leszámolva, üres erszénnyel, beteg és rongyosan, halála előtt új életet kezdve messziről megsejtse, hogy talán nem élt hiába, és hogy az emberiség és a magyarság a bűn és boldogtalanság áradatából egyszer majd kibontakozik.

Telegdy Bernát

A *nagy vonulat* című tanulmány sorozatból (Berzsenyi, Vörösmarty, Arany), posztumusz közlés

„De szeretnék Richárd lenni, Harmadik!”

(Kosztolányi: Nero, a véres költő)

Nyolcvan év távlatából nehéz, szinte lehetetlen ítéletet mondani Kosztolányi első regényéről. Nehéz, mert már nem működnek a megírásakor lehetséges személyes motívumok, és nehéz, mert már nem működnek az 1950–1980-as években a műnek tulajdonított ideológiai motívumok. Konkrétabban szólva: le kell számolni két balhiedelemmel: hogy Kosztolányi Szabó Dezsőt karikírozza, „írja ki” a Neróban, és hogy a fasizmust „vetíti előre” a Neróban.

Hogy Kosztolányi és Szabó Dezső között alkati, alkotás-módszertani különbség volt, ez nyilvánvaló, egyrészt mert minden egyéniségnek számító alkotó különbözik egymástól, másrészt pedig, mert Szabó Dezső nem úgy különbözött a többiektől, mint más, hanem jobban, a maga egyéni s kétségtelenül irritáló módján. Mindazonáltal Kosztolányi és Szabó Dezső világnézeti (ha tetszik: ideológiai) különbsége nem volt olyan jelentős, hogy az önmagában regényt érdemelt volna, különbözésről volt szó közöttük és nem ellentétről. Szabó Dezső hatása óriási volt, éppen ennek az évtizednek a szellemi alkotóira, magyar íróira, gondolkodóira, népiesekre és urbánusokra. Hogy személy szerint nem kedvelték egymást, hogy összezördültek, vagy akár össze is vesztek, akár tartósan is, lehetséges, de ez önmagában kevés egy regény alapanyagának. Kosztolányi bizonyára irigyelte Szabó Dezső sikerét, benne azonban elsősorban a más temperamentumú, más hangvételő és más módszerekkel dolgozó alkotót láthatta. Ugyanilyen féltékenység élt benne Ady iránt is, miért nem Ady látatja az ideológiai utókor Nero alakjában (aminthogy Szabó Dezső *El sodort falujában* Adyt szokás fölismeri mint torzképet). De végül is Szabó Dezső vagy nem Szabó Dezső, Nero létrejött, és idővel, ha voltak is rajta árulkodó korjelek, lekoptak, elhalványodtak, a Szabó Dezső eredeztetésnek és párhuzamnak nincs többé jelentősége. (A középiskolában Szabó Dezső nevével a diákok jószerével nem is találkozunk, csak mint a Kosztolányi-mű karikatúraszerű modelljével.)

Hasonló módon napjainkra értelmét veszítette a fasizmus-párhuzam emlegetése is (aminthogy Kosztolányi korában sem volt ilyen párhuzam, csak az 1950–80-as évtizedek oktrojálták rá a regényre). A fasizmus elítélése és „megbélyegzése”, de legalábbis „elítelő megjövendölése” ugyanolyan kötelező epitheton ornans a „furcsa években”, mint a korábbi évtizedekre vonatkoztatva „a dzsentrihaláltánca”. Vagyis: ha haladó íróról van szó, vagy mindenképpen igazolni akarjuk az író haladó voltát, akkor kötelezően ki kell mutatni az életmű egészében és részleteiben az 1880–1910-es években a dzsentrillenességet, az 1920–1940-es években pedig a fasizmusellenességet. Ez a sine qua nonja a haladó írósnak. Akár igaz ez az „ellenesség”, akár nem, akár benne van a regényben, akár nincs. A kritika (mármint a népi irodalomszemlélet kritikai tevékenysége az 1930-as évektől, aztán a szocialista realista irodalomszemlélet ezt megszüntetve-folytatva, 1990-ig) minden figyelmét ennek a valójában nem irodalmi-művészeti-esz-

tétikai, hanem történelmi-ideológiai-pártpolitikai feladatnak szenteli. A valódi értékelés, ha van egyáltalán, ezt követi, erre épül, ennek a bizonyítását szolgálja, ennek az érvrendszeréből és következményeiből táplálkozik. Borzasztó nehéz és borzasztó fontos (volna) XX. századi irodalmunkat megszabadítani végre ettől a kolonctól, lekormányozni erről a kényszerpályáról, visszaállítani a szerző és a kor szuverén jogait, a mű esztétikai kategóriáinak a vizsgálatát.

A Nero Kosztolányi első regénye – és ez szinte hihetetlen! Az első regények másképpen szoktak rosszak lenni, mint a Nero. Az első regények túlirtak és nehézkesek, szerzői belezsúfolnak minden ismeretet, elnehezítik tudnivalóval. Kosztolányi Nerója ezzel szemben sokkal kevesebbet ad, mint adnia kellene, túlsúlyosság helyett túlkönnyűség jellemzi. Nero nem költő, hanem császár, akkor is, ha rossz császár, ha örült, ha zsarnok, ha testi-lelki mozzogatói hibásak. Erről nem tudomást venni – nem lehet. Nero, a császár érdekes alak és téma lehet, Nero, a költő: – nem! Nero császár életét és tevékenységét befolyásolhatja, sőt alapjaiban meghatározhatja Nero, a költő, de Nero költő vergődését helyezni előtérbe, és császárságát ennek rendelni alá, ez eleve sikertelenségre ítélt vállalkozás (ugyanolyan posztmodern zsonglörködés, mint Shakespeare alakjában elsősorban az uzsorás parasztszipolyozót ábrázolni és boncolgatni, a költőről mit se tudni).

A „költő” Nerónál nem egyértelműen versszerzőt jelent, inkább korunk „komplex” médiafiguráival tart számalmas rokonságot, akik szövegeket írnak és adnak elő, ruhát terveznek, tánckart szerveznek maguk köré, aztán kocsit (autót) vezetnek, lovagolnak, szerelmi viadalokon vesznek részt (nemre való tekintet nélkül). És mind e mellé természetesen (?) cinkelt kártyával játszanak, és ezt a „cinkelést” a császári hatalom teszi lehetővé. Ebben a pillanatban Nero alakja „felborul”, császárkodásáról semmi mást nem tudunk meg, mint költőségét. Nero rossz költő – állítja Kosztolányi, némiképp a kortársak szájhangományaára támaszkodva. Az olvasót nem győzi meg a könyv arról, hogy Nero rossz költő, arról sem, hogy jó. Arról sem, hogy van jobb nála, mármint hogy bárki, aki jobb, ki mer állni vele szemben.

De valójában miért érdekes, hogy Nero milyen költő? Nero olyan költő, amilyen lenni akar! Vagyis amilyené kikiáltja magát. Hogy saját maga sem hiszi el tartósan a saját költői nagyságát, ez inkább mellette szól! A hízelgők hízelgnek, ez a dolguk, de nem a költőnek hízelgnek, hanem a császárnak. Ha Nero komolyan veszi rossz költő voltát, és mégis kikiáltja magát jó költőnek, és aki nem vallja, hogy jó költő, annak leütteti a fejét: – akkor ő volna III. Richárd. De ő bizonytalan a saját költői tehetségében, Kosztolányi (és Seneca) többször elmondja, hogy nem sok hiányzott ahhoz, hogy Nero nagy költő legyen. Tehát Nero nem fűzapoéta, hanem elég tehetséges költő, még ha nem is zseniális. Akár szeretni is lehet költészetét. Ennyit Neróról, a költőről.

És Nero, a császár? Nem tudunk meg róla semmit. Nem éljük át vele politikai kudarcait és baklövéseit, sikereit és tévedéseit. Nem tudjuk meg, mivel hangolja maga ellen a szenátust, milyen birodalmi gondok azok, amelyeket császár létére lesöpör az asztalról, vagyis Nero, a költő teljesen elnyomja Nerót, a császárt. De az érdektelenségig elnyomja.

Hogy nem kedvelt feleségét megöleti, ez nem szép dolog, de ilyet már láttunk nagyobb császároktól, de még nagyobb költőktől is. Hogy maga mellé emel szeretőnek, aztán császárnénak egy okos szépasszonyt, ez sem egyedül-

álló dolog. Hogy megtartani és a hatására szárnyalni nem képes, hogy sem jó költő, sem jó császár, sem gonosz császár nem lesz Neróból Poppaea hatására (vagy ha lesz, nem az ő hatására), ez érdekes volna, ez Nero tragédiája lehetne. De nem erről szól a könyv. Mellesleg Poppaea sem Lady Macbeth, nem eredendő benne sem a gonoszság, sem a nagyvonalúság. Tündöklése törvényszerű, bukása véletlen (mondjuk!).

A Nero-féle császárok-költők bizonyosan törvényszerűen választják maguk köré a még rosszabb költőket és a hitvány alattvalókat. Ők a választottak rossz-szaságát és hitványságát aztán hamar felismerik, és kezdik megvetni környezetüket. Ez megint csak józan ítéletre vallana, ha ez az út nem volna éppen a III. Richárdok útja. De Nero ennek az útnak csak az első lépéseit teszi meg.

Megöletti anyját, nem bírja elviselni a nagyobb (nagy!) személyiséget maga mellett-fölött. Kezdetben anyja „rátelepszik”, kezdetől sem szerencsés (mármint a Birodalom szempontjából) ez a rátelepedés. Azonkívül: Agrippina férj- és császár-gyilkos, Nero viszont anyja gyilkosa (aki mellesleg összeesküvő), ne feszegessük!

Seneca pipogya, gyáva és következetlen. Roppant rossz taktikus. Rosszkor fejleszti Neróban a császári hajlamokat, és rosszkor a költőieket, törvényszerű, hogy az önerejére ébredő, de önmagában folyamatosan kételkedő császár szakítani fog vele. Seneca okos ember, okossága és kora folytán tapasztalt, amint belátja (márpedig hamar belátja!), hogy Neróból sem nagy költő és gondolkodó, sem nagy császár nem lesz, le kellene vonnia a maga számára a következtetést: félre kell állnia! Nem duzzogva elvonulni „Róma-Alsóra”, hanem a birodalom távoli vidékére (pl. a szülőföldjére: Hispániába) húzódnia. Senecának tudnia kell, hogy Nero császársága nem örök életű képződmény, ki kell várni a végét. Bár lehet, hogy Seneca mindezt tudja, csak – éppen bölcsessége okán – belefáradt a sok féltehetséges költő és császár nyüzsgésébe. Seneca alakjába Kosztolányi talán önmagát rajzolta bele, vagy inkább azt a Senecát rajzolta meg, akivé maga is szeretett volna fejlődni?

A regény első háromnegyed része kínosan gyenge, amin sem a kortársak számára érthető utalások nem segítenek, sem az erőszakolt párhuzamok (Thomas Mann bizonyosan csak a személyes ismeretség és a neki szóló ajánlás okán nyilatkozott elismerő udvariassággal a regényről). Ekkor Kosztolányi nyilván „ész-be kapott”, megérezte műve tartalmatlanságát, a félresiklást – és megkísérelte a lehetetlent. És a szükségtelent: egy hangulatos, római kori humanista melodramát írni. Ez a záró rész (amely kétségkívül hangulatosabb és igényesebb az előzőeknél) a római kulturális éjszakai élet rajzával indul, amely azonban kínosan hasonlít az 1920-as év(ek) budapesti kávéházi világára. Hasonló módon kínosan ismerős magyar karakterek bukkannak elő az összeesküvés-fejezetben – mintha Katona *Bánk bán*jából jöttek volna át a békétlenek, hogy rövid római tartózkodás után továbbinduljanak Herczeg Ferenc *Bizánc*ába. De ez is inkább karikatúra, amelyet néhány zsurnalisztikailag ügyesen felvázolt figura és zsánerkép tesz elevenné.

Seneca halála megrázó és felemelő – lenne, ha nem emlékeznénk az előéletére, amelyhez képest nem nehéz halálában fölmagasodni. Mindamelllett a regénynek bizonyosan a legszebb fejezete. Csak hát, ez sem Neróról szól! Nero halála szánsalmas és gyötrelmes, sem örülni nem tudunk neki, sem sajnálkozni miatta. Inkább megkönnyebbüléssel tesszük le a könyvet.

Lukáts János

A május titka

„Ki ennyi mindent elmond magáról
mint sivatag a gyomrát kiönti
bugyrai hadd lebegjenek”

Páskándi Géza: Gyanússág*

Ki ne ismerné a csodát? Zizeg a levegőég, zengő, táncos, már-már ritmikus szédület. Részegülve fürj palattyol, s hajnali órán a mocsári nép is hangosabban kuruttyol. Körülkerített udvarban rezgő inakkal lépeget a kakas. Virít a jácint, reszket a gyöngyvirág fuvallat-árnya, nem üvegből fröcskölt mesterséges parfüm, bársonyos szirmoké. Csókok ingere. Repedezik az elárvult, omlatag hajlék, hull a rút habarék. Recsegő régi világ; ódon koponyára hulló fénylő vízcseppben (vagy a Földgömbön?) óceáni delfinek tánca – hökken a képzelet is! Vérbuzogásban őserő. Életöröm. Kérkedő, birkózó játék. Rikkantsz – ki tudná befogni a csuszalesőd?...

Hát még a friss, üde zöldre zuhogó záporosó! Fénylik a járdasziget és a tetők. S ha megrázkódik az orgonalomb, Istenem, és szárnyal a fecske a magasban?!...

A májusi eső áldása; „majálisruhás gyümölcsösök”. A vadnyúl bajusza kacikásabb lesz tőle, s a fácán tolla fényesebb. „Mint egy egész boszniai hadjárat” – mondták volt a májusi esőről, még Krúdy Gyula emlékezetében, a *régi magyarok*.

A majálisok habzó söre, savanykás bora, mustáros szafaládéra, szalonnára meg zöldhagymára. A gyönyörűséges villámlások és mennydörgések. S a zuhó után a tiszta levegő. (Este utána még *Az ember tragédiáját* is telt szívvel hallgatód.)

Illatos végtelenség. Mint az együgyű állat, a falu félnótása nyüszítve rohan, repesve, büntelenül.

De a május maga a „muzsikáló romlás” is. (Lám, ha József Attila lelke kószál előttünk.) Hogyan lehetséges, hogy tíz-tizenöt százalékkal többen lesznek öngyilkosok májusban, mint mondjuk a ködös, nyálkás, köhögtes ősi hónapokban?... Idegen vérben fogant méreg. *Titkon kúszik bennünk a gyújtóznór*. S „mint megdöföttek, hirtelen / majd mi is lerogyunk”?

Ennyi volna a májusok öröksége?

A májusban született Páskándié, akit ugyancsak e hónap vitt el; s „tüdőárnya tündöklő semmi” az örökkévalóságban.

A májusi zápor illatának és haragoszöldjének „lehet valami mélyebb titka is”.

Lászlóffy Csaba

*A költő tíz éve halt meg

Eöry Emil AKT-OK című kiállítása

(Szepes Gyula Művelődési Központ, Érd, 2005. április 8–május 1.)

Az 1939-es születésű Eöry Emil szobrászművész a Szepes Gyula Művelődési Központban megrendezett kiállítására szóló meghívóján *képzőművészként* aposztrofáltatta önmagát. Való igaz, őt elsősorban szobrászművészként ismeri a szakma és az érdeklődő közönség. Érden is több köztéri művével találkozhat az ember, s közülük talán a legszebb, a legergonomikusabb formarendszert kialakító a Magyar Földrajzi Múzeum épülete előtt látható millecentenáriumi *Életfája*, amely mind tartalmi, mind esztétikai szempontból nézve egy igen átgondolt, kitűnően kivitelezett plasztikai monumentum.

A tárlat színes képekkel ellátott meghívójából azonban az is kiderült számunkra, hogy itt egy festészeti anyag kerül bemutatásra. Tehát Eöry Emil, a szobrász, most mint *festőművész* mutatkozik be előttünk, és, hogy e tény csak egy kis ráutaló, árulkodó megjegyzéssel közölje s egyértelműsítse velünk, sorolta magát a különféle művészeti műfajokat használó és magába olvasztó képzőművészek közé. Lehet azonban, talán még nagyobb lett volna a meglepetésünk, ha a meghívón azt olvashattuk volna: invitáció Eöry Emil *szobrászművész AKT-OK* című *festészeti* kiállítására.

Mindenesetre a megnyitó előtti műterem-látogatásom során derült ki számomra, hogy Eöry Emil, a több száz kis és nagy szobrot felhalmozó, azaz egy jelentős életművel rendelkező szobrászművész, tulajdonképpen festőművészként indult el a pályán, valamikor a hatvanas évek vége felé, Gyémánt László kortársa- s egyben tanítványaként. Ugyanakkor a festést és a rajzolást valójában sohasem hagyta abba, sohasem hanyagolta és felejtette el, mindig is élt ezekkel a kifejezési lehetőségekkel, de ilyen koherens táblaképsorozattal talán még sohasem jelentkezett kiállítóteremben.

A tárlat témáját tehát a képzőművészetben oly közkedvelt *aktok* tematikája jelöli ki. Vagyis az *aktok okán*, a mezítelen emberi testek legkülönfélébb mesterséges, s nem utolsósorban szimbolikus és példázatszerű szituációiból kiindulva vállalkozik arra, hogy elmondja, kifejtse esztétikai és morális nézeteit a művészetről, a világról, a szépségről, a kiszolgáltatottságról, a maradandóságról, a jelenkoriságról, a képzőművészeti múlttól és a ma tendenciáiról, s az alkotói ellenállás lehetséges irányairól.

Amikor először néztük végig együtt ezt az anyagot, bevallom, zavarba jöttem.

Mit akar Eöry Emil ezekkel a neoklasszicista, római iskolás, sőt a „szocreal” stílusideálját is megrezegető átérzéseivel?

Ugyanakkor azt is látnom, érzékelnem és éreznem kellett, hogy igen erős karakterrel bírnak képei, s hogy rendkívül következetes a visszafogott, redukált, „vértelenített” s mégis finom színskultúrájában, s hogy szinte aszketikus szigorral fejti, dolgozza ki s alkalmazza a csakis rá jellemző, tudatosan „leme-

revített” kompozícióit, lágyan szoborszerűsített, archaizáló formai és esztétikai toposzait, sajátos melankóliába hajló vizuális fordulatait.

Részéről tehát ez a – nevezzük így – *valamilyen realizmus*: állásfoglalás!

Állásfoglalás az ábrázoló, a figurális művészet mellett. Állásfoglalás a képzőművészet hagyományos értékeinek folyamatossága és folytathatósága, az emberi testet és a környezetet még nem felszabdoló, felbontó „protoavantgárd” törekvések mellett. Állásfoglalás a *szelíd* rendhez való visszatérés, „a művészi múltat felidéző és újrafogalmazó alkotói alapállás” mellett. Állásfoglalás a klaszszicizmus, a metafizikus modernség, az örökérvényűség és az „izmustalanítás” útja mellett. Állásfoglalás a „szárazabb festői modor”, „az érzelmek idézőjelbe tétele”, az „archaizáló szándék”, a modernségbe csomagolt „tárgyas képzetek” és a „konkrét nyelv”, valamint „a mű és közönség újra egymásra találása” mellett.

Eöry Emil festészeti törekvései tehát, kétséget kizáróan, leginkább a római iskolához köthető művészeti ideálok újrafelvételével, újraélhetőségével hozhatók kapcsolatba. A Gerevich Tibor művészettörténész professzor által a húszas évek elejétől körvonalazott, s az idézőjelbe tett „progresszív kortársak” és a „sajátos modernitáskultusznak hódoló utókor” által oly keményen elítélt, úgynevezett *római iskola* meghatározó irányzata volt a két háború közötti konszolidálódó Magyarország művészeti életének. Jellemző, ahogy Hóman Bálint, az egykori kultuszminiszter fogalmazott ezzel kapcsolatban: *„a múlt nagy hagyományainak tükrében nincs jobbfelé vagy balfelé tartó irány, hanem csak művészet van.”*

CSEND

A téma egyik fiatal művészettörténész kutatója, Bizzer István, a római iskola Kontuly Béla munkásságával kapcsolatban jegyzi meg egy helyütt, hogy: „A politikai retorika uralta szenvedélyek csitulásával, a neoavantgárd végével, az 1970-es évek második felétől, majd a pluralizmus, a posztmodern térhódításával az 1980-as években Nyugaton az új realizmusok és a modernizmusok interpretációja újabb fázisba lépett. Nálunk és a környező közép-európai országokban erre 1990-től, a politikai fordulat

eredményezte szellemi nyitás következtében nyílt lehetőség. A modernizmusok mellett lassan a kulturális hatalmi harcokat megsínylő új klasszicista és új objektív művészetek is megértő szellemben értékelődnek át, mely folyamatban hazánkban nem elhanyagolható az 1995-től megélénkülő műkereskedelem szerepe.”

Bizzer István kutatási területére vonatkoztatva előszeretettel használja az „új realizmusok” gyűjtőfogalmát, ugyanakkor azt is megállapítja, hogy: „A klaszszicizáló, a verista, az objektív és a mágikus realizmusok, a figuratív művészet legújabb fejezetei, a maguk hol társadalombíráló, hol empatikus, hol távolságtartó, múzeumi forrásból táplálkozó, de a modern, »kereső« irányzatok formavilágát is magukba olvasztó alkotásaikkal, az 1920–30-as években összeurópai jelenségnek számítottak...”

A magyar Novecentónak, azaz a római iskolának vagy új klasszicizmusnak három alapiránya létezett a maga korában. Az egyik stílusirány a német Neue

Sachlichkeittel, az új tárgyiassággal, a másik az ideák világával, az „olaszos” hagyományokkal, a Trecento és Quattrocento művészetével függött össze, míg a harmadik már a „magyaros attribútumokat”, a „naiv népies” és „neobarokk” elemeket is magába építette.

Gerevich Tibor úgy fogalmaz korának modern művészetével kapcsolatban, hogy az „kreatív és nem imitatív, spirituális és nem materialista”.

Azt gondolom, hogy Eőry Emil legújabb festészeti anyagával kapcsolatban leginkább ezt a meghatározást kell figyelembe vennünk!

Érdekes azonban az is, hogy éppen manapság, amikor megszűntek a nyílt vagy burkolt stílusdiktátumok, keltek és kelnek életre az új realizmusok folyamába illeszthető új figurális tendenciák. Gondolok itt a közép- és a fiatal generáció olyan alkotóira, mint Filep Sándor, Lajta Gábor, Tóth Csaba, Kisléghi Nagy Ádám, László Dániel, akik a szakrális vagy az élet szentségére vonatkoztathatóan szakrálisnak mondható morális tartalmaktól és témáktól, illetve a kivitelezés magas fokú, klasszikus igényességétől sem idegenkednek, sőt egyenesen ezt céltételezik művészetükben.

Eőry Emil hűvös, mértéktartó, rendkívül kiszámított, kidekázott, leegyszerűsített ellentétekre épülő akt-szituációihoz általában redukált, olykor „síkkonstruktivista”, dekoratív vagy imaginárius tereket, és idealizált, spiritualizált mezeten emberi testeket, éterizált férfi és női alakjaihoz finoman szűkszavú, lakonikusan egyértelmű attribútumokat, moralizáló példázataihhoz szelíd modort és visszafogott (ha kell, fényfogó, ha kell, fényt felragyogtató) szín- és ecsetkezelést használ. Festményeivel megidézi a nagy klasszikusok aktokban bővelkedő világát: Ingres és Balthus ruhátlan nőfiguráit, Picasso húszas években készült szomorú vagy monumentális szépségű munkáit (pl. *Futó nők a tengerparton*, 1922), itt-ott René Magritte tárgyas szürrealizmusát (*A fekete mágia*, 1933), s a magyar pre- és pszeudorómái, azaz az „árkádiai” művészet és a római iskolások legszebb átszellemiesített, szakralizált akt-témáit (pl. Szőnyi István: *Fürdő után*, 1921; Medveczky Jenő: *Háromfigurás kompozíció*, 1929; Domanovszky Endre: *Éva*, 1928; Molnár C. Pál: *Angyali üdvözet*, 1928; Istokovits Kálmán: *Nő tükörrel*, 1932; Kontuly Béla: *Pihenő modell*, 1934; *Akt pityanggal*, 1934; Pándy Lajos és Bánovszky Miklós *Fekvő aktját*, 1932, 1934).

Eőry Emil több mint harminc munkát felvonultató tárlatának minden egyes festménye 2004-es és 2005-ös születésű, s ezeknek legigényesebb, legszebb, legérdekesebb darabjai (úgy mint *Nyitott ablak*, *Áradó fény*, *Fürdő után*, *Al-Ma*, *Éva*, *Csábítás*, *A hang*, *Csend*, *Cella*, *Labirintus*, *Cunami*, *Cím nélkül* [mezítelen alakok a ködös Duna-parton az Országház szemközti oldalán], *Beszlán*) szavaltják a jövőben születő újabb táblaképeinek minőségét.

BESZLÁN

Vallomás egy levelezés fölött

„Köztudott, hogy a magyar jog szerint a levelek szerzői és publikálási joga a levél címzettjét és a levél íróját (és annak örököseit) együtt illeti meg...” (Tüskés Tibor Időrosta című könyvéből)

„Egy csiki parasztfiúból lett hadifogolyra emlékezett az író. Ő letette a maga talicskáját, visszagyalogolt a megtett úton, és hosszú perce-kig kereste a halott ember lemállott karját. Kereste szívósan, amíg rá nem akadt: ami az életben összetartozott, az tartozzék össze a halálban is. Lehet – mondta Mészöly –, az eszével nem is tudta, miért tesz így, de azt cselekedte, amit a helyzet parancsa megkövetelt. Az embertelenre fordult világban helyreállította az emberhez méltó rendet.” (N. Pál József „A megtartók jöjjenek...” című könyvéből)

Gimnazista korom óta a könyvtári rendezvényeknek, majd a bölcsészkar speciális kollégiumoknak köszönhetően írókkal, költőkkel ülhattünk körbe asztalt. Czine Mihály és Szörényi László tanár urak óráin lassan-lassan elfogulatlanul beszélgethettünk többek közt Mándy Ivánnal, Bereményi Gézával, Esterházy Péterrel, Grendel Lajossal, Nádas Péterrel, Kovács Istvánnal, Dobos Lászlóval, Kocsis Istvánnal, Balázs Józseffel...

Mészöly Miklóssal személyesen mégsem találkoztam. (Influenza volt, iskolakerülés?) Mégis meghatározott jó pár dolgot az életemben. (Akárcsak XX. századi író társaság, Ottlik Géza, s a fent felsoroltak közül annyian.) Karakterét, arcélét Móser Zoltán fotográfiáiról ismerem, de Kenyeres Zoltán gyorsfényképe is előttem: „Az egyik szobában M. beszélt. Fehér hajához jól illő fehér kötött pulóvert viselt, talán a nadrágja is fehér volt, de ez nem biztos, mindenesetre az egész ember olyan fehér benyomást keltett, nemes arcával, átszellemült tekintetével olyan volt, mint egy költői tisztaságszimbólum.” Mészöly Miklós költői prózájának képei, mondhatom, belém vésődtek az ezerkilencszáznyolcvanas és -kilencvenes években. (Akár Anita forrósitott fémvégű pálcájának nyomán a fa lapjába a farsangoló állatok alakjai a *Megbocsátás* oldalain.) Polcomon több mint tucatnyi kötete. Az *atléta halálából* a következő sorokat tartottam fontosnak aláhúzni húsz-egynéhány esztendeje: „Alázat és makacsság, talán ez a kettő marad végül, amibe kapaszkodni lehet. Vagy az az egy, ami ez a kettő – a hit.” Regényei, kisregényei és novellái mellett a kisebb prózai írásai szintén úgy hatottak rám, mintha egy virtuóz zongoraművész érintené a billentyűzetet akkor is, mikor etüdöket játszik, nem szonátákat. Kevés írótól olvastam annyi halálosan pontos mondatot, mint tőle. Ilyenre, s ehhez hasonlókra gondolok: „*Hatni – pontosságban* magára hagyni.” Vagy az általa fölített kérdésre, hogy melyik a fontos: a futó vagy a stafétabot? S Mészöly „*őszikéi*”, a mindegyre tömörebb szépprózák! Nagyon hiányoznak. Az idézett *Megbocsátás*. (Amit Budapesttől hazáig, Tapolcáig úgy olvastam egy szuszra végig, hogy észre sem vettem a Balatont.) A *Sutting ezredes tündöklése...* A *My jo* című hangjáték. Burns, Arany János és Vas István szerint az emberi életút úgy vezet, hogy fölérünk a magaslatra, onnan pedig újra lefelé haladunk. *Ez az út, ez az út csupa*

búcsúzás. Ám Mészölynél csak azért kapaszkodnak föl az öregek még egyszer, hogy onnan már a kerítés melletti fák várják őket, hogy időtlenné legyenek: Philemonná és Baucisszá. Ahogy Mészöly a fákat figyelte. Mintha Nemes Nagy Ágnes verse intelmét hallanám: *Tanulni kell a téli fákat!* A konkrét látványtól a látomásig, az egyszerűtől a mítoszokig kalauzolnak ezek a szövegek. Alisca, Szekszárd egyetlen utcarészletéből évezredek nyílnak. A tolnai megyeszékhely vasútállomásától máig egyetlen bédekkerem van, egy rajzlapra is lemásolható fogalmazás. Az ügynökről szól, aki szappanocskát ejt az elhagyott kislány ölébe. Semmi másról, illetve mindenről, ami Szekszárd, s ami megtörténhet emberekkel. Az írás tájázóbrázolásának kidolgozottsága, atmoszférateremtése Babits nagyregényének fejezeteivel ér föl. Nem számoltam meg, hány sor, hány betüleítés, de ekkor szövegnyi remekművet (amely még akkor sem miniatűr, ha Marcel Proust tűnt időről és bimbózó lányokról szóló regényfolyamához hasonlítom) azóta sem olvastam folyóiratban. (Túloznék? Lehet, de nem érdekből teszem.) Czigány György írásából is megtanulhattam: Mészölynél „A helyszín maga a történet. A tájkép nála a cselekmény, a figyelem pedig erkölcsi vállalás. Pontosságának etikai értelme van: a stílus ebből fakad.” Hogy Mészöly Miklós milyen erkölcsi mércét állított önmaga és környezete elé, arra egy interjú visszhangjából következtettem. [Alexa Károly: *Beszélgetés Mészöly Miklóssal. Jelenkor*, 1981. 1. sz.] Az ezerkilencszáznolcvanas évek elején, hatvanévesen arról mesélt, hogy a második világháború után a kitelepített svábokon elkövetett embertelenség semmiben sem különbözött a klasszikus deportálások szörnyűségeitől. S ha csak egyetlen emberen követik el azokat a bűnöket, már nagy baj van. A hivatalos napilap kritikusa lefasisztázta Mészölyt, s még a válaszadás lehetőségét sem adta meg. Igen sok régi történetet, pillanat-cserepet elfelejtettem, de ezt az esetet nem. (Tüskés Tibor is hasonlóképpen állt ki a sérthető szellemi értékek mellett, korántsem szinkronban a művészi vagy ideológiai korkívánalmakkal: „A szívem mindig a kisebbséghez húz. Amikor a szocialista realizmusnak nevezett földhözragadt sematizmus volt az úr, modern és avantgárd voltam, a kísérletezés, a formabontás vonzott, filozófiában az egzisztencializmus, filmben a francia új hullám, regényben a nouveau roman izgatott. Manapság, amikor a művészetben a posztmodern törekvések, a neoavantgárd ötletek borítanak el mindent, vaskalapos realistának, őskonzervatívnak látszom...” TT: *Időrosta*. 1994.)

Több könyv, így az *Iskola a határon* („Élj!”) életparancsa mellett Mészölyét is megtanultam: ugyanúgy kell futni Bátaszéken és a többi vidéki helységben, mint a Népstadionban. (Mándytól is hasonlót. Tőle azt lestem el, hogyan kell a magányban az időt szépen és színesen strukturálni, kitölteni a margón, a pálya szélén is fegyelemmel, fölemelt fejjel. Sorsszerűbben Németh László fogalmazta meg a jelszót: „vegetálni csak nemesen szabad!”) Mészölyről olvastam, hogy ő volt irodalmunkban a „megvesztegethetetlen”. (Igen, s még többen is azok voltak rajta kívül.) Mindenesetre hiszem, hogy igaz, amit Esterházy Péter költőien fogalmazott Mészöly Miklósról, hogy *MM fölénk magasodó ezüsfenyő*.

*

Pilinszky János, Csorba Győző, Takáts Gyula verseit Tüskés Tibor könyveiből és publikációiból ismertem meg a középiskolában. Tanár szüleimtől a

pécsi tanár és irodalomtörténész *Versről versre* című könyvét kaptam tizenhetedik születésnapomra, ám ez nem volt elég számomra, leemeltem polcukról *A tanítás problémái* sorozat *Kortárs irodalom a középiskolában* című Tüskés-könyvet (benne a dedikáció Tapolcán, 1977. november 14-én kelt), s igyekeztem diákként úgy olvasni a fiktív leveleket, mintha magam volnék az abban szereplő megszólított tanár. Siettetni a kamasz az időt, a diák Nagy László szintén hajtotta volna előre a pápai Nagytemplom mutatóit. Tüskés Tibor tünődése is erről szólt *Időrosta* című kötetében: „Ahogy közeledünk a gyerekkorból a férfikor, majd a férfikorból az öregkor felé, az idő egyre gyorsul ritmusban telik. Az érettségi dolgozatot körmölő diáknak alig vánszorog előre az óramutató. A nyugdíjas korú férfinak egy esztendő is nyílvezzőként suhan el: amiről azt hitte, hogy tavalyi esemény volt, ha jól utánanézt, megtudhatja, nyolc-tíz éve történt.” Milyen jó, hogy Tüskés Tibornak volt ideje, indíttatása arra, hogy gonddal egybeszerkessze Mészöly Miklóssal való levelezését. Polcmon tanulmánykötetei, a dunántúli tájak kultúrtörténetét feldolgozó könyvei, novellaelemzése, visszaemlékezései. Illyésről, Pilinszkyról, Nagy Lászlóról Tüskés Tibor tollából olvashattunk először egész életmű-áttekintéseket és értékeléseket. Zrínyi-életrajza, Kodolányi-monográfiája (két kiadásban is már), útikalauzai (Szántódpusztától Sikondáig) nélkül ne kezdjen az ember dél-magyarországi témákba. *A déli part* című esszéjét ma is szívesen forgatom. Nyaranta fizikai felüdülést és szellemi élményt egyszerre nyújtottak az általa szerkesztett balatoni tematikájú folyóiratok Kaposvárról. A Jelenkor régi Balaton-számaiból kifénymásolt oldalakat válogattam egy mappába. Amikor már majdnem azt hittem, hogy legkedvesebb írómat, édesapám kollégiumi szobatársát, a Cserszegtomajon született Szabó Istvánt elfeledte az ország, az ezerkilencszázkilencvenes években Tüskés Tibor könyvében olvashattam egy szeretetteljes és értő novellaelemzést *A szent család reggelijéről*. A pécsi irodalomtörténész, tanár és szerkesztő szépírói arcát természetesen esszéiből is ismerhetjük, de számomra a legemlékezetesebb az a vallomása, amelyben az Adriai-tengerbe könnyet ejt Fenyvesért és a Balatonért. (Ottliknak elhittem, hogy gyermekkorra megvan a lille-i pályaudvaron, Tüskés Tibornak pedig, hogy a gyönyörű ded tengerkénk meglesz mindig valahol. Másnem: létezik Balaton nevű kisbolygó az űrben. Tudták?)

*

Az életrajzok szerencsére nem csupán párhuzamosak, találkoznak a valóságban is, bár olykor oly szeszélyesen, mint a *Doktor Zsivago* című regényben. Tüskés Tibort (1930-ban született Szántódpusztán) és Mészöly Miklóst (1921-ben született Szekszárdon) egyaránt a Dunántúl déli régiója indította útnak. Levelezésük első dokumentuma szerint közvetve (baráti üzenetet bízva Fodor Andrásra) biztatta Tüskés Tibor Mészöly Miklóst, hogy küldjön kéziratot a pécsi Jelenkor számára. Mészöly Szekszárdon, 1960. augusztus 20-án keltezte a levelét. 1964 júliusáig, a „fullasztó kánikuláig”, ameddig Tüskés „főszerkesztheti” a lapot (TT MM-nak, 119. p.), 77 posta hozza-viszi a híreket, baráti üdvözléseket és a kéziratokat. Alig fél évtized levelezésének terjedelmével már nem vetekedhetnek a következő idők. Harmincöt év jön, s majdnem pontosan egyetlen írott üzenet esik csupán minden esztendőre. Mintha átlag-

ban kétévente fordultak volna írásban egymás felé. A közös munkaalkalom, cél hiánya ennyit tett, aligha magyarázható mással a tény. Tüskés Tibornak 1964 novemberében még eljuttatja Mészöly az Erdélyből küldött könyvajándékot (Kányádi Sándor *Harmat a csillagon* című dedikált kötetét – MM TT-nak, 121. p.), aztán elmondható, hogy Mészöly Miklósnak – saját szavaival élve – „a Szederkényi-időktől” kezdődően lett újra kapcsolata Péccsel. (A Jelenkor 1964. évfolyama negyedik negyedévének számaiban nem szerepel MM-írás. Még esztendőig csak róla szóló könyvismertetések jelennek meg Rajnai László és Tüskés Tibor tollából. Az új főszerkesztő, Szederkényi Ervin levelezésében kell utánanéznünk a folytatásnak... 1970-ben jelenik meg a *Nyomozás*.) Igazat adhatunk Fodor Andrásnak, akinek életműve azt sugallja, hogy *a működés több mint a lét*, s így az írástudóknak igenis munkáikkal a szerkesztők, irodalmi lapcsinálók között kell forgolódniuk. Ki tudja, milyen alkotások születtek volna Szekszárdon vagy a Városmajorban, ha helyén maradhat a régi főszerkesztő. Nem beszélve arról, csak sajnálhatjuk azokat a meg nem írt leveleket, amelyeket most föl kellett volna venni e forrásgyűjteménybe. Irodalomtörténetünk legszebb fejezetei közt tartjuk számon az episztolákat, de volt rá példa, hogy a magánlevelezés adta intimitásban a gyónásnak, a kibeszélésnek a fontossága csak az utókor előtt vált nyilvánvalóvá. Tompa Mihály és Arany János levelezése nélkül egész kultúránk válna szegényebbé. A XIX. századi költők sebzett-ségéről, lelki rezdüléseiről legalább annyit elárulnak, mint maguk a költemények. Ők jutottak eszembe, amikor a 80. levélhez értem: „Folyóiratoknál nem nagyon kereskedem – a *Hídnél* lettem otthonosabb. Már ősz vagyok, de fehér leszek, mire itthon kipréselődik valami.” (MM TT-nak, 126. p.) Egy korszak, egy rendszer, egy város (ma már bátrabban) történelmi(nek mondható) közegére, egy-egy mű megszületésének adalékaira, ihlető körülményeire, fogadtatására láthatunk vagy következtethetünk, ha ezeket a dokumentumokat forgatjuk. Például az első Mészöly-regény (amit a francia Seuil és a német Fischer Verlag előbb érdemesített megjelentetésre, mint a Szépirodalmi Kiadó) után a második ötlet-csírájáról 1962 áprilisában ad hírt a baráti hangú levél: „Várom, hogy levonulhassak a tuszkulánumbamba – s megpróbálok belevágni egy új regénybe (Saulus-Paulus problematika).” (MM TT-nak, 44. p.) Szeptemberben már egységes részletet ígér a Saulusból Mészöly, ám nemhogy karácsonyig nem tudja fedél alá hozni a nagy tervet, hanem sokkal tovább küszködik még a szöveggel az 1968-as megjelenésig. (Amikor elakadt az írással, egy ravennai mozaik kockáit számolgatta gombostűvel, hány apró, önmagában semmitmondó, színes négyszögecske, részlet is tesz ki egy műalkotás-egészt?) Harminc év alatt (a levelezésből rekonstruálható, hogy) hat alkalommal látogatott el Mészöly Pécsre, ebből háromszor író-olvasó találkozóra. (A gimnáziumba, ahol Tüskés Tibor felesége tanított, a megyei könyvtárba, végül a város egyik fiókkönyvtárába 1993-ban. FÜGGELÉK, 188. p.) Nehezen vállalkozott az író még akkora útra is, mint a szomszéd megyéig tartó, ám Mészöly életformája is volt, hogy a Porkoláb-völgyben (vagy később Orosziban) elzárkózzon munkáival a tuszkulánumbamba. (A tuszkulánum kifejezés, amit Mészöly is használt, egyébként római katonák pihenőhelye volt, ahová nem ért a csaták vagy a szolgálat zaja.) Orosziban már annyian látogatták, főleg a fiatal művészek, hogy Mészöly-cserkészetről beszéltek viccesen.

Az 1960-as években jelentős írókkal (köztük azokkal, akikkel méltatlanul bánt a kultúrpolitika) a holdudvarában rangot adott és kapott egy vidéki folyóirat. A főszerkesztő, a fiatal Tüskés Tibor már majdnem krisztusi korba érkezett, ám feltehetően olyan helyzetekben kellett döntenie, amelyek az idősebb bölcseknek („dörzsölteknék”) is komoly fejtöréseket okoztak volna. Tüskés Tibor közölte Weöres *Salve Regináját* (*Aubade* címmel), amelyet még a Vigilia sem mert akkoriban. Tüskés Tibor annyit jegyzett föl erről a verspremierről, hogy ő maga sosem fordult semmiféle hatalmasságokhoz, hogy mi jelenjen meg a folyóiratban. Anekdotikus és megható Weöres gesztusa, ugyanis a honoráriumot (Tüskés Tibor szerint egyáltalán nem azért, mert kevesellte az egy-kétezer forintot) visszautalta Pécsre, mondván, hogy imáért nem fogad el pénzt. A honoráriumok pedig jól jöttek a szerzőknek. Bizony Mészöly Miklós számára is: „Kedves Tibor, pénz megjött s mert szándékosan picire számítottam, most igazán óriásnak érzem a zsebemben! Pillanatnyi béka-perspektívámból különösen...” (MM TT-nak, 22. p.) Pilinszky párizsi útja előtt örült az anyagi segítségnek. A főszerkesztő és szerző közti levélváltások egyéb gyakorlati kérdésekről szóló bekezdésekkel vannak teli. (Természetüknél, küldetésüknél fogva nem lehetnek olyan familiárisak, mint az Aranyéi s Tompáéi. „Írj három-négy fleket a körkérdésünkre – amit közölhetünk.” (TT MM-nak, 95. p.) Ám e túlon túl „prózainak” tűnő mondatok is kapnak bájít éppen a valóság felől: „Gondolod, hogy nálatok még sor kerülhet rá? Ha nem, hozd azt is magaddal, légy szíves (az orvosi készenlétről szóló rész már csak nálad van meg! Az eredetit elveszítettem.) MM TT-nak, 98. p.)

*

A Tüskés Tibornak küldött könyvek dedikációiból kiderül, hogy időközben elszalad öt vagy hét esztendő is, hogy „(hűtlenkedő –) barátsággal” újra jelentkezzen Mészöly Miklós. Tüskés Tibor pedig tizenhárom esztendeje megírt tanulmányát válogatja be a *Mérték és mű* című kötetébe 1980-ban: „...Mészöly számára sosem a cselekmény, a sztori a fontos, hanem a gondolati és meditációs anyag, amit hozzájuk fűz. Vonzódik a kalandos, veszélyes történetekhez, de nem azért, hogy izgalmat keltsen, hanem azért, mert szerinte az ember a veszélyben, a váratlan lehetőségekben, az életre nehezedő árnyak közt lehet önmaga, mert az igazán emberhez méltó felelősség a veszélyeztetettség vállalása, saját sorsának választása és elfogadása...” Ugyanitt írja róla Tüskés, hogy „ez az író éppenséggel nem a »pálya szélén«, hanem irodalmunk élvonalában fut”. A kilencvenes években aztán – köztudott, hogy – minden reménykedésünk dacára a barátságok ápolásának mégsem kedvezett a kelet-európai társadalmi átalakulás. A véletlen vagy a sors úgy hozta, hogy sem olyan könyves, sem olyan politikai rendezvényekre nem jutottam el, ahol Mészöly Miklós szerepelt. Meglepve olvastam magam is versét, amit Soros Györgyhez írt, ő, aki sosem szerzett alkalmi köszöntőt, még akkor sem, amikor annak ugyancsak divatja volt. Az ország hasadási vonala mintha egyrészt Mészöly Miklós és Csoóri Sándor baráti tábora között is szaladt volna. Mészöly létfilozófiájához álltam közelebb, ám meggyőzően éreztem magam, hogy Csoóri szellemi körében, vidéken magam is tehettem-vehettem évekig a Balaton Akadémia magyartanáráként, hiszen ama „stafétabottra” gondoltam, nem pedig saját futásomra. Vörösbe-

rényben és Balatonbogláron egyik kolléganőmnek, az azóta elhunyt Haidekker Olgának a legkedvesebb írója Ottlik és Mészöly volt [pro memoria: „Magasiskola = Iskola a magasban“]. Ezekben az esztendőkből, amikor országos a civódás, sebeket osztanak és kapnak az írástudók, Tüskés Tibor a magyar irodalom és Pécs értéktartóitól felé fordult. A halottakhoz, akikhez személyes ismeretség, vagy azon túli barátság fűzte. Többek közt (fölsorolásom impresszionisztikus, távol a teljesség igényétől) Várkonyi Nándor, Kodolányi János, Bárdosi Németh János, Lovász Pál, Weöres Sándor, Bertha Bulcsu és Mészöly Miklós életművét elemezte, vizsgálta. TT Mészöly halála után már legalább egykötetnyi tanulmányt írt MM-ről. Mégis a levelezésüket adta először, most, közre, ezt találta fontosabbnak. Fogadjuk csak el, mivel nem az író, nem a monografikus, nem a főszerkesztő, hanem maga az ember- és értéktisztelő gesztusa ez.

*

A szépirodalmi folyóiratok szerkesztősegeit mindig valamiféle családiasság színterének képzeltem el. Persze romantikusan. Fizikai valójában némelyikben még annyi otthonosságot sem találtam, mint egy albérletben vagy egy korabeli századparancsnoki irodában. Apámat (már nem él) vagy bátyámat (aki sosem volt) képzeltem bele a redakciókba, amíg nem kopogtam be az elsőbe, a másodikba, a harmadikba... (Szörényi László számára Mészöly, N. Pál Jós-kának pedig Czine Mihály számított apa-helyettesnek...) Nagy ráadás, mikor elegendő a kézirattal olyan főszerkesztőhöz fordulni, akinek a periodikájától pedig rang hull vissza a szerzőre. Vö.: „Kedves Tibor, először is: sok szeretettel kívánok minden jót a családnak, Buék! S mindjárt továbbítok egy sereg gratulációt a decemberi számért (ami nem ildomos ugyan tőlem, hisz én is benne vagyok) – de mégse tehetem meg, hogy ne továbbítsam, mert egymás után kaptam a telefonokat s egyikből se hiányzott a szerkesztőnek adózó elismerés – úgy igazságos hát, hogy megosszam a jóérzést és örömet.” (1962. MM TT-nak 57. p.) Makacsul hiszem tehát, hogy a minőség, a munka, a mesterség szeretete egy ponton óhatatlanul barátságokat, családi kört teremtenek. Berda József rendszeresen küldhetett a szabványkéziratok helyett képeslapokat is Tüskés Tibornak, a Jelenkorban napvilágot is láttak ezek az epigrammái. (Parancs János közölt tőlem egy négysoros, amit én is képeslapon adtam föl, rá gondolva, a szigligeti Aranypatkó teraszáról. Parancs János így is, úgy is maga gépelte az irodalmi oldalt, mielőtt hetente a számítógépéről bevitte az Új Ember redakciójába. Hiszem már, hogy a szerkesztés is ugyanolyan alkotómunka lehet, mint a szonettfaragás. Ilia Mihály pályaevei, de még a válaszbörítékokra gondnal és ízléssel választott bélyegei is erről tanúskodnak. Ilia Mihály tanár úr vállalta, hogy Szegeden a Tüskés Tibor-i örökség folytatója legyen a Tiszatáj-nál.) Azt hiszem, hogy a KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA „szlogent” csak a hajdanvolt dilettánsok miatt találhatta ki a szakma, hiszen Csányi László – maga mesélte nekem büszkén – úgy őrizte Weöres madárfej-betűit, mintha Arany János sorait birtokolná. Szerintem annak a műnek, amit nem őriz meg szívesen az azt közlő főszerkesztő és bizottsága – meg sem érdemes íródnia.

Meggyőződésem, hogy Tüskés Tibor írói életműve, szerkesztői szolgálata mellett szépirodalmunk forrásait, hol fényes, hol szomorú lapjainak megismer-

rését szolgálja a hozzá íródott levelek és néki küldött kéziratok őrzésével és közzétételével is.

*

Balaton-esszéjének dedikációjából tudom, hogy 1997. május 3-án látogatta meg családjukat, azért, hogy a Somogy Veszprém megye-számához kéziratot kérjen tőlem. Én még elmondhatom, hogy volt idő, amikor egy irodalmi lap főszerkesztője így tisztelt meg egy fia-lehetne alanyi költőt. Isten éltesse Tüskés Tibort a 75. születésnapján!

(Volt idő. Mészöly Miklós és Tüskés Tibor levelezése. Pro Pannonia, 2005)

Németh István Péter

Ez történt közben

(Szántai János: *Sziszüphosz továbblép*)

Úgy tűnik, az sem mindig előnyös, ha jól sikerül egy könyvborító. Persze az is lehet, hogy mostanában nagyon lelassultam. Mindenesetre már ötödik-hatodik alkalommal vettem kezembe a könyvet – hiszen nem ildomos egy több mint húsz elbeszélést felsorakoztató könyvet együltő helyben elolvasni –, mikor „eljutott hozzám” a cím lényege: paradoxon, lázadás, vagy valami hasonló. Sziszüphosz továbblép. Mármint az a valaki, aki *par excellence* nem léphet tovább, soha. Valószínűleg a borító központi részét elfoglaló Bosch-festmény fura figurája vonta el a figyelmem erről. De hát milyen kellemes, ha sikerül felfedezni valamit ott, ahol nem is gondolnám.

Akkor is viselhetné e címet a könyv, hogyha hasoncímű írás nem is húzódná meg benne. Vagy ha Szántai János meg sem írta volna a görög sziklagörgető hirtelen megvilágosodásának történetét. Mert, bár a többi történetnek sok köze nincs a mitológiához, szinte minden írásban ott van a kijelölt út, a megszokás, a kényszer félrelökése, netán tótágasba állítása – és a mondanám jellegzetes Szántai-féle ironiával való kifigurázása. Mert, ugyan már, miféle esztelenség görgetni annyi időn keresztül a nagy kősziklát, kedves olvasóm, mikor csak annyit kell tenni, hogy... Ezt persze nem árulhatom el – nézőpont kérdése.

Menjünk beljebb a könyv világába, keressünk néhány fogószót. Jelzem, hogy ezen elmélkedéseim csupán a könyv egy része körül gravitálnak, a kötet sokrétűbb és összetettebb annál, hogy minden aspektusát feltáró munkának vessem alá.

A lúzergyár és vidéke. Ennek termékei vagyunk mi, emberiség. Külön-külön, kisebb-nagyobb csoportokban, és összességünkben is. Legalábbis erre a következtetésre jutottam többször belenézve ebbe a görbe tükörbe, mellyel Szántai barátom örvendeztetett meg. Mintha régi velencei üvegesmesterektől tanulta volna, olyan a „la mise en oeuvre”. A történetek, mint a felforrósított, épp csak olvadásnak indult, majd megszilárdult üveglapok. Távolról a hepe-

hupák valószínűleg nem is lennének feltűnőek, s közelről, ha talán nem is a megszokott, de nem kirívó avagy rendkívüli. Különös tulajdonságaira úgy tett szert, hogy a szerző a foncsort csupa iróniából készítette, hozzákeverve némi morbid humort, kevés pamfletet s hasonlót. Ezt a különös amalgámot felhordva a girbegurba üveglapra, meg kell hagyni, meglehetősen különös visszaverő eszközt hozott létre. Mely nem feltétlenül a fotonokat, inkább a lélek- és szellem-részecskéket tükrözi vissza, gyakran sokszorososan felerősítve, nem ritkán kíméletlenül. Mert én-ti-ők (köszönöm az összetett személyes névmásokat, Aszimov mester) vagyó(un)k azok a vicces fickó(k) ott, a mesékben: a kielégületlen óz és az üldözetlenül menekülő gnú, a pontos tűzszerész és a gyöngybetűs titkárnő, s persze a skizofrénnek kínai meg indián agy-társbérlői. Egyszóval mindenki egy-egy lúzer. Legalábbis időszakosan. Sziszüphosz lúzer addig, míg görgeti a kövét. A csiga lúzer, ha átér az út másik oldalára, ha nem – mi más lehetne szánalmas sebességével. Lúzer a jót akaró néger varázsló, ahogy az a mindent gyűjtögető Bendegúz király is, és persze az öregedő ördög is az. (Kivétel talán az Andrassy úti pingvin. De ez sem biztos.) Mert előbbutóbb valamit mindannyian végletesen elszúrunk. A könyvből kiderül, hogy tulajdonképpen ez a magyarázata az isten(eke)t ábrázoló számtalan afrikai faszobor keletkezésének is. Ami pedig mindezidáig nem igazán érdekelt, de most megnyugtató érzés tölt el: ezt is tudom.

Az érdekes az, hogy olvasod, olvasod a könyvet, mely folyamatosan exponálja az ilyesféle helyzeteket és szereplőket, és mindennek dacára a szád sarka felfelé, nem lefelé görbül. Azt hiszem, erre mondják, hogy profi módon van megírva.

A *Zoo, mindenfelé*. Bevallom, nem volt alkalmam, pardon: szerencsém Szántai János korábbi köteteit olvasni. De a címeikből (...) gyanítom, hogy az állatvilág mint téma közel áll a szerzőhöz. A *Sziszüphosz továbblép* is megerősít ebben, hiszen számos elbeszélés szereplői állatok. Persze semmi Balu vagy Baghira, semmi Riki-tiki-tévi. Nem is társadalomkritika, ahogy azt gyanítanánk az évezred hajnalán, legalábbis nem elsősorban. Inkább némileg – csak némileg! – La Fontaine-re emlékeztető, tizenhat éven felülieknek szóló mesék, megfűszerezve egy kevés orwelli hierarchikus fel-, illetve leépítéssel. Jobb helyen rajzfilm lehetne belőlük. Mely esetben ha nem is olvasnánk el a szövegeket, rádöbbenénk, hogy mekkora s milyen állatok vagyunk, a szó pejoratív értelmében. Önzők. Irigyek. Erőszakosak. Beképzettek. Hazugok. Meg a többi. S a többi. Mint a zongorista varacskosdisznó, aki Don Juan hírében áll – nyilván kiderül róla, hogy impotens, végül megeszi a leopárd. A trubadúrköltő tengerimalac pedig, latens homoszexualitása kíséretében, hajóra száll. Pedig mindkettejüket jól megfizette a nyúl, a szarka közbenjárására, hogy az őz problémájára megoldást találjon... Szóval nem valami kedves, annál inkább feddő leképezése ez mindennapi közönségességünknek. (Kivétel talán az Andrassy úti pingvin. De ez sem biztos.)

A *sokarcú halál*. Annyi minden hal meg ebben a könyvben, hogy abból már statisztikát lehetne készíteni. És igen változatosan. Találomra válogatok: a tűzszerész addig ül a járdán, amíg egyszer csak meghal; a pártfunkcionárius szeretkezés közben trombórist kap; A. nevű szereplőt kedélyes teázás és félreértéskedés után lelövi B.; a szemtelen, követelőző író – ez a kedven-

cem – a Halál a hátára kapja, oszt' elviszi. (Sőt a költészet is meghal, idézek a könyvből, az Őz naplójából: „Megbasztak, prima! De oda a líra!”) Azt hiszem, a haláloktól igazi, valóság ízű-szagú lesz még a legképtelenebb történet is. Mert nem, ez nem Hollywood. Ez *carpato-danubiano-pontic*. Emellett Szántai személyes hangot üt meg néhol, és, irónia ide vagy oda, helyenként elemi erővel sugárzik át a papíron a szavak mögül a szomorúság. Szerzői avagy szerkesztői fogás-e, nem tudom, de a történetek egymásutánisága igen nagy gondra és odafigyelésre vall. A kifinomult adagolás valamilyen fajta közép-közeli ismerettségbe kerít a jó öreg Thanatossal. *Csókolom!*, *Szevasz!*, valahogy így. Hiszen mindenkihez minden pillanattal egyre közelebb kerül a vég. (Kivétel talán az Andrassy úti pingvin. De ez sem biztos.) De nem lesz gyorsabb a közeledése, ha időként számárfület mutatunk neki. Túl blazírt ő ahhoz, hogy érdekelje. Mi ellenben kissé jobban érezhetjük magunkat.

Következtetni, esetleg valahogyan összegezni: expresszió és szürreál. A „találkozik” nem lenne eléggé kifejező viszonyukat illetően, inkább „ölelkezik” a kettő Szántai kötetében. Ingyenc olvasók lubickolhatnak a szerző leleményeiben. Mint például:

„A Mesélő fölpillantott. Kövér, izzadó homály lebegett a szobában. Szemmel láthatólag otthon érezte magát. A hátán feküdt és hortyogott. ... Felállt, az ablakhoz rohant, és kinyitotta. Hát ez meg mi? Vaskos, sötétszürke felhólabak csüngtek az ablak előtt, lecsúszott harisnyában és papucsban.”

Vagy például:

„A nyugalmazott villamosvezető órájára nézett. Fél tíz volt. Londonban fél nyolc. Indonéziában reggel fél kilenc. Berlinben fél kilenc, de este. ... Az imént távozott a konzílium. Belgyógyászok, sebészek, kardiológusok. Megannyi hatytyú, pelikán, flamingó. ... Az a helyzet, hogy miden valószínűség szerint megállt a szíve. ... Pihenjen. Holnap folytatjuk. És kirepült a kórteremből.”

Hát így.

Valamint Mandigaard tengernagy, akiről majdnem elfelejtkeztem.

Király Farkas

Báger Gusztáv
Nyolcas sorok melankóliája

Nagy Lászlónak

*Hárfák égneq papírdombon.
Gépek ölen rozsdás macska.
A kietlen városszélien
aszfalt-fokkal beszélgetek.
Kinnfelejtett teavajban,
lélekbúsba vág a késem.
Kinagyítva szól a tétel:
„Víz-hátról a jégbe esik.”
Körös-körül fényes fókák
kerekei körforognak.
Tűzmosók ha szirénáznak,
gőzre lépnek gázok helyett.
Élő csontig béégetnek
ember-kétség láng-bangjai.
Születőben 8-as sorok,
kb. ennyi, amit tudok.
(...)*

...viszi át a szerelmet

„Nagy László azt az üzenetét fogalmazza meg a hatalom és a leigáztottak számára egyaránt, hogy a kiürült jelszavak hirdetőivel szemben a népek belülről kell érvényt szabnia a demokráciához való elemi jogának.” (Jánosi Zoltán)

„Amiképpen síppal, dobbal, nádi hegedűvel gyógyítja a gyermek a gólyát, azonképpen gyógyítja szavaival a költő beteg korát és kultúráját. A magot akarja elérni minden varázsmondás, a rejtekező lényeket. Ahol a betegség piszka megtelepedett, ott akarja a lelket megerősíteni, hogy az a rosszat magáról le tudja vetni.” (Fodor Miklós)

„Nagy László annak a lehetőségnek csak részleges, az optimálistól elmaradó valóra váltását panaszolja, hogy a magyar népies költészetnek már a megalapozásakor döntő szerepet kaphattak volna a finnugor népek költészetének szemléleti és ritmikai tanulságai.” (Csűrös Miklós)

„Mintha a vihar, melyet a garabonciás próbál gerjeszteni, tisztító erővel bírna (...) Hasonlóképp a szegénylegényekhez, a garabonciásoknak is küldetésük van, kitartásuk, rendíthetetlen erkölcsük és magatartásuk például kell(ene) szolgáljon mindenkinek, aki kapcsolatba kerül velük.” (Vincze Ferenc)

„Nagy László verse (illetve versora) egy retorikai ív, amelyben a kérdés formájában megjelenő összegzés gyakorlatilag egy közmondásszerű bölcsesség, alapigazság megfogalmazása: »A Szerelmet át kell vinni a túlsó partra, ha törik, ha szakad.«” (Balázs Géza)

Ára: 550 Ft. Előfizetés: 4000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél,
a Magyar Posta Rt. (1) 303-3440-es faxszámán,
a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,

valamint a szerkesztőségben:
1014 Budapest, Szentháromság tér 6. III. em. 14.

Folyóiratunk a hírlapboltokon kívül kapható Budapesten
az Osiris, a Pont és a Kálvin téri Cartaphilus könyvesboltban,
valamint az Írók Boltjában.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-29902327